

RÁKOSI VIKTOR
KORHADT FAKERESZTEK

Képek a magyar szabadságharcból

Fiúk és lányok számára

TARTALOM

Előszó

A sztrechnói piros virágok

Sír az erdőben

A cserkeszkapitány elbeszélései

Zsadony és Kamasz

Történet, amely álom

A legionárius

A zsidó fiú

Gábor diák

A gyönki nemzetőrök

János vitéz

A preszákai árnyak

A transzport

A menekült

A III. zászlóalj muszkája

A kísértet

A cár (1849)

A gyerek

A két testvér

A kis vértanu

A csatatéren

Az őszi ködben

A szenvedők

Dobpergés

Történetek egy kis faluból

A mi lengyelünk

Bőr János

Előszó

Sokat járkáltam szerteszét a világban. Álltam a San Genaro-templom erkélyén, bámultam a dicső Nápolyt s kék tengeröblét, az olthatatlan tűzü Vezuvval, Sorrento sötétzöld olajfaerdőivel, Castellamare és Posilippo piros-fehér házaival beszélve. A Szent Péter-templom tetejéről hallgattam a harangok zúgását, melyek a föltámadást hirdették az örök város lakóinak. A Mont-Martre csúcsáról bámultam le a világ fővárosának lázas nyüzsgésére. A norvég fjordok közt hallgattam az északi szél üvöltését, mely tán azért fájdalmasabb ott fönt, mert a szélvész testét az éles sziklák megtépik...

És mégis, és mégis... Mikor hazatértem csendes otthonomba, éjszakai álmaimba nem lopóztak be Nápoly szépségei, Róma nagy emlékei, Páris gyönyörei s Norvégia vad tájai. Ébren, emlékemben sokszor visszavarázoltam a napokat, melyeket ott töltöttem. De álmaim máshová vezettek.

Évekkel ezelőtt a Hargitán, a nagy székely havason utaztam keresztül. Teljes pompájában állt az erdő, az ég felhőtlen volt s a hálás madarak legszebb dalukkal dicsérték a Teremtőt. S mikor lassan kapaszkodtunk fölfelé, egyszer csak egy sírdombot pillantok meg, korhadttal fakereszttel. Azután egy másik sírdomb, harmadik sír... negyedik sír... kereszttel vagy anélkül... A kocsis megemeli kalapját.

- Micsoda sírok ezek?

- Honvédsírok.

- Kik vannak alattuk eltemetve?

- Ki tudná a nevüket megmondani? Negyven esztendeje annak, uram. Elestek a forradalomban. Isten nyugosztalja meg őket haló porukban.

- Amen.

Hallgatagon haladtunk odább, a vadvirágos sírok elmaradtak.

...És amikor Branyiszko csúcsán átkeltem, megint csak ott láttam a vadvirágos, elhagyott, besüppedt sírokat, korhadttal, félredőlt fakereszttel... A fuvaros megemelte süvegét és keresztet vetve magára, imádkozott az ismeretlen halottakért...

Hallgatagon haladtunk tovább, a vadvirágos sírok elmaradtak.

Elmaradtak ébrenlétem óráiban is, de álmaimban ezek kerestek föl a nem a boulevardokon, a korszókon és a galeriák alatt, hanem elhagyott temetőikben és szétaposott sírok közt bolyongtam álmovilágomban.

...Egy holdvilágos tavaszi estén Nagykátáról Pándra mentem parasztszekéren. Szalmán fekve szundikáltam, amikor a kocsi megállt.

- Hol vagyunk?

- A Tápió hídja előtt.

...Ott álltunk a tápió-bicskei csatasíkon. A hold sárga fénye vont be két oldalt a mezőt. És amint fölemeltem a fejemet, a sárga fényben újra megjelentek a korhadttal fakeresztek, a behorpadt sírok... egy... tíz... S mikor fölugrottam és szétnéztem, szemem előtt, jobbra és balra, előttem és mögöttem a névtelen halottak keresztjeinek százai, ezrei sorakoztak egymás mellé... mintha tekintetem előtt megnyult volna a határ... a végtelenségbe láttam... az egész

ország megnyílt előttem... s a meredek bércekről, a csöndes völgyekből erdők alól, patakok és zuhatagok mellől névtelen fakeresztek tárták felém száraz, fekete karjukat...

És ekkor megértettem, hogy mit mondanak ezek a fakeresztek.

Az ismeretlen hősök, a névtelen vértanúk, a kicsinyek, az elfeledettek emelik felém száraz csontkarjukat.

Azok, akik ezrével hullottak el a mezőn s jeltelen sírokban alusszák örök álmukat.

Azok, akik kimentek, a hír, a dicsőség legkisebb reménye nélkül... csak szenvedés, csak halál várt rájuk... de a nemzet becsületét megmentették.

Azok, akiknek csontjaikból emelkedtek a hadvezérek és államférfiak nagyságát hirdető emlékoszlopok s akiknek a dicsőségéről talán csak az esti szellő tud, mikor a sírjukon fakadt virágokkal suttogva játszadozik.

És akkor fölemelkedtem, levettem a kalapomat és két ujjamat a sápadt holdvilág felé emelve megfogadtam, hogy ami tehetséget Isten belém adott, azt a tehetségemet arra fogom használni, hogy *az utolsó nemzeti éposz kicsiny alakjainak egy szerény monumentumot fogok állítani.*

Így született meg ez a könyv.

Vannak benne való történetek, poros aktákból, egykoru levelek megsárgult betűiből, még élő kortársak szóbeli előadásából kihámozva. Vannak benne fantasztikus históriák, melyekkel az akkori emberek szilaj lelkét óhajtottam jellemezni... Némelyik történetben a magam merész álmait regélem el... Itt-ott vidámabb húrok pendülnek meg a mindennapi tábori életnek, a jókedvű, egyszerű katonafiúk, nemzetőrök gondolkodásmódjának ecsetelésére...

Szivemből jött. Fogadják a szívükbe.

Budapest, 1899, február 17.

R. V.

A sztrechnói piros virágok

I.

Néha valami nagy szomorúság fog el. Mikor a gyermekeim vidám szemébe nézek és együgyű fecsegésüket hallgatom, eszembe jut, hogy oly szép az élet és oly rövid. Megszületünk, kimászunk egy kicsit a melege sütkérezni, aztán rögtön visszatérünk a megsemmisülésbe. Mikor holdas éjjel elkésett madarakat látok a holdsugáron átsurranni, mindig az emberi élet jut az eszembe. Az is ilyen. Jövünk a sötétségből, egy pillanatra föltűnünk a világosságban, aztán megint elnyel a sötétség. Honnan jöttünk, hová megyünk: ezt a két titkot nem tudjuk kideríteni.

De vannak fáradt és unott pillanataim, mikor az életet hosszúnak találom és szeretném, ha már én is ott volnék abban a végtelen fekete zarándoklatban, amely örökkön-örökké a temető felé önti meg nem apadó tömegeit. Amikor megunom a ziháló mellel és sápadt arccal futkosó embereket. Megunom ezt a hideg kövároost, beteg pompájával és örökös kábító zajával.

Ilyenkor eltűnök innen és senki sem tudja, hová lettem. Kifekszem Lagosta sziklás partjára s a kék Adria mélységébe bámulok. Vagy elbujok a délibábos róna egy kis tanyájába s barna parasztokkal egy tálból eszem a csillagos ég alatt. Vagy fölhatolok a Kárpátok legmagasabb ormaira s hallgatom az erdő zúgását, a vizesések moraját és a sasok éles kiáltásait.

És ezekről a helyekről elfeledett, régi történeteket hozok haza. Sohase tudom, hogy a tenger mormolásából értettem-e ki, a zúgó erdő mesélte-e el, vagy öreg pásztorok zümmögték a fülembé holdas éjszakán.

Ezt is így hallottam, vagy talán álmodtam?

II.

A Kárpátok közt barangoltam. Nagy hegyeket hágtam át és embertelen vidékeken rejtőztem napokig. És egy napon tetőre értünk, amelyet mély út szelt keresztül és vezetöm, az öreg szepesi polgár, Zimmer Krisztián, lemutatva a völgyekre, szóla:

- Nézd, uram, az ott Lengyelország. Itt állunk Magyarország határán.

Sokáig kalandozott tekintetem az idegenben, végre kifáradt és visszaesett a közelre. Akkor láttam bámulva, hogy a tető, amelyen heverünk, *csupa piros virágot terem*.

- Nézd öreg, ilyet még nem láttam, ezen a hegyen csupa piros virág terem.

- Bizony, nincs abban egy szál sem fehér, kék vagy sárga.

- És te ezen nem csodálkozol?

- Nem.

- Tudtad?

- Tudtam. És te nem hallottad volna soha hírét a sztrechnói piros virágoknak?

- Nem.

- Valami történetük van?

- Van.

Az öreg a földet piszkálta a hosszú botjával, aztán csak úgy magában mormogva folytatta:

- Ti urak, kik a nagy kőházakban egymás fölött laktok, nem ismeritek a földet. Azt hiszitek, hogy annak nincs is esze... Pedig van. A föld tudja, mit csinál. A mi falunkban a temető két-felé van osztva. Az egyik felibe csak gyereket temetnek... Ebbe a felibe tavasszal csupa fehér virág terem. Olyan szép ilyenkor a temető, mintha friss hó takarná... És egész nyáron ilyen marad. Míg rá nem esik a hó. És a télben is olyan, mintha tele volna fehér virággal. A tiszta, ártatlan lelkek minálunk örökké fehér halotti lepel alatt alusszák álmukat... Mikor én kis gyermek voltam, a sztrechnói temetőn is mindenféle színű virág megtermett, de most nem tud ott másszínű teremni, mint piros, mert ezt a földet nagyon sok vér öntözte.

- Tovább, tovább!

Oda csúsztam eléje, részegeztem tekintetemet és ő lassú, töredezett hangon tovább beszélt.

III.

A sztrechnói tetőt őrizte Szeredai János kapitány hetvenkét honvéddel és egypár száz rosszul fegyverzett nemzetőrrel.

Két lovas volt velük, ezeket Szeredai leküldte a lengyel völgyekbe, hogy hamar hírt hozzanak, ha onnan valami baj közeledik.

Már akkor az ország az orosz betörést várta.

Egy reggel sebes vágatva érkezik a két lovas és jelenti Szeredainak, hogy a töméntelen orosz elöntötte a völgyeket és lassan emelkedik fölfelé.

A reggeli ködön át távol trombitajelek és erős zúgás hatoltak föl a tetőre.

Már jönnek!

Szeredai összegyűjtötte a nemzetőröket és így szólt:

- Barátaim, ezennel megparancsolom, hogy menjetek haza, görbítsétek helyre a kaszátokat, tegyétek el fejszéteket, rejtsetek el puskákat. Nektek feleségeitek, gyermekeitek vannak, nem tarthatlak itt benneteket. Fordulj, indulj!

A nemzetőrök elvonultak. A százados csak egy öreg parasztot tartott ott. Aztán riadót fuvatott a kürtösökkel s a front előtt így szólt:

- Fiaim! Hetvenhárman állunk e helyen és onnan alulról, a ködből százezer orosz közeledik ránk. De nekünk szembe kell szállnunk e haddal, nehogy a büszke cárnak azt jelentse a vezére, hogy kardcsapás nélkül nyomult át Magyarország határán. Nekünk meg kell őket állítanunk... meg kell nekik mutatnunk, hogy csak úgy tudtak behatolni e haza földjére, hogy mindnyájunkat felkoncoltak. Hadd lássák, hogy olyan nemzettel lesz dolguk e hegyeken túl, amely meg tud halni a szabadságáért.

...A fiatal gyerekekből álló kopott csapat égő tekintete a kapitányra tapadt.

- Fiaim! A mi hazánknak vége. Oly erővel jönnek ránk, hogy el kell buknunk.

Az örökké vidám Farkas Balázs, a barnaarcú sárospataki diák, türelmetlenül megdőngette puskájával a földet és belekiáltott:

- Kapitány uram, ne cifrázd. Fiúk: Élünk-e tovább haza nélkül, vagy meghaljunk a hazáért?

- Haljunk meg a hazáért! - kiáltott a kis csapat.

- Fiaim, - folytatta a kapitány megindultan, - ti bár vén katonák, de fiatal legények vagytok. Az egész élet előttetek van még... aki el akar menni, ezennel elbocsátom... a legtöbbször közületek öreg édesanyja, édesapja van otthon, soknak menyasszonya, testvérei. Aki akar, elmehet. Senkit nem ér a gyávaság vádja, hisz száz csatában megmutattátok, hogy hősök vagytok.

Senki se mozdult.

- Fiaim! - szólt Szeredai, - akkor búcsúzzatok el szeretteitektől. Ezt az öreg embert itt tartottam, hogy a leveleiteket elvigye.

És a tizenhét-tizennyolcéves diákgyererek leültek és borjújokra fektetett papíroson megírták utolsó levelüket. Az a barnaarcú fiú a sárospataki kollégiumhoz címezve megírta sebtiben, hogy most készül meghalni a hazáért Szeredai János hetvenkét társával. Azután beleírta valamennyinek a nevét, rátette a dátumot és beragasztotta a levelet. De még ráért öt-hat más levelet is írni nehézkező paraszt honvédek helyett is és olyan szépen megírta, hogy ne sirasson édes szülém, mert én a hazámért estem el, de ne feledje el, hogy engedelmes jó fia voltam és imádkozzék érettem.

Szeredai pedig kiállt az oromra és messzelátójával a völgyeket kémlelte... Most szakadtak szét az összes ködfelhők... az aranyos nap betűzött egyszerre a mélységbe és - ott állt alant csillogó fegyverben ezernyi ezer katona.

A honvédek riadója megállította őket, támadásra készültek.

- Készen vagytok?

- Készen.

- Márton!

Az öreg paraszt, aki folyton a szemét törülgette, odajött. A fiúk nagy bőrtarisznyájába rakták levelüket.

- No most, Márton, sebes léptekkel, egy-kettő, hogy kendet is itt ne szorítsák.

- Nem maradhatnék én is itt, kapitány úr? - kérde gyöngé hangon.

- Nem, - felelt kurtán Szeredai, ezzel hátra vonszolta, egy összekötözött hajesomót, az óráját, a gyűrűt s egy levelet adott át neki, - ezt a feleségemnek adja át. Előre, gyorsan!

Az öreg lehajtott fejjel botorkált le a dombról s eltűnt az erdőben.

- Vigyázz! Mozognak! - kiáltott az őr az ormon.

Mindenki hú puskájához nyúlt s gondosan megvizsgálta. Azután a patrontáskára került a sor: hány orosz halála rejlik benne. S mialatt az oromra állított dobosok és trombitások teljes erővel verték és fújták a honvéd-riadót, a kis csapat lekuszott a mély útba, amelynek a lengyel határ felé eső torka kövekkel, nagy szálfákkal el volt torlaszolva.

Egyszerre csak megszólaltak az alsóbb dombokon az orosz bombavető mozsarak s a lövegek ott robbantak szét a sztrechnói tetőn. A riadó elhallgatott. A két dobos jóformán gurulva érkezett a csapathoz.

- Hát a trombitások? - szólt Szeredai.

- Meghaltak, - felelt az egyik dobos s puskájával fölfelé mutatott.

Odanéztek. Az egyik trombitást futtában ütötte le a halálos szilánk s úgy bukott előre, hogy feje az út peremén át lógva, lenézett bajtársaira. A halál eltorzította arcát, nyitott szájából vér csöpögött, szemei tágra nyitva meredtek a honvédekre, mintha arra vigyázna, hogy megmernek-e azok is úgy halni, mint ő.

A gyerekek sápadtan néztek össze.

- Vigyázz! - kiáltott a sárospataki diák, aki az út peremére fölkapaszkodott, - gyalogság jön az úton.

A torlaszon kiki elfoglalta a helyét.

S míg fönt a dombon robbantak a bombák, előttük a mennydörgő hurrá harsant föl s egyszerre száz meg száz szürkekabátos katonát láttak feléjük rohanni.

- Tüzelj! - kiáltott Szeredai.

A fegyverropogás után sűrű füst borult rájuk.

- Tölts, tüzelj! - hangzott Szeredai szava.

Újabb fegyverdördülés. A hurrá elnémult. De az ágyúdörgés és bombák süvítése egyre hallatszott.

A sárospataki diák már fönt hasalt a tetőn és onnan kiabált le a szorosba:

- Az oroszok futva hátrálnak, éljen a magyar! A tiszték megállították, rendezik őket. Ágyúkkal jönnek, a többi ágyút is erre igazítják. Vigyázz... Átkozott kutya...

A fiatal diák véresen gurult közéjük.

- A puskámat! - szólt rekedten, - valami kartács-forgács a balkaromat találta, de ezt visszaadom nekik... A puskámat...

Szeredai megnézte. A bal válla volt átlőve. Félrehúzták.

A diák hörögve folytatta:

- Jönnek... Ne törődjetelek velem... a puskámat... vizet adjatok, vizet...

A dobos megitta és megmosta az arcát.

- Vigyázz! - kiáltott a torlaszon az őr.

A honvédsapat két sortüzet adott. Egyszerre a torlasz megrendült, majdnem fölrobbant, egyúttal a csapat feje fölött két bomba pattant szét. Az oroszok szembe is ágyúkat raktak, meg a bombavető mozsarakat is a torlasz ellen igazították.

Sűrű füst borította a szoros utat. Szeredai végigtapogatta magát. Semmi baja sem volt. Lábai-nál egész csomó ember vonaglott és jajgatott. A kapitány fölfelé kapaszkodott, hogy jobban lásson. Az oszló füstön keresztül látta, hogy az oroszok szembe nem támadnak, csak robbanógolyókat lönek a torlaszba... Ellenben az erdő tisztásai tele voltak szürke köpönyegekkel. Ezek a megkerülő csapatok voltak.

- Aki él, kapaszkodjék föl a tetőre! - ordított le, - mert itt fojtanak bennünket az útban. Rajta, fiúk!

A fölhívásra valami harminc bódult, puskaaporfüstös alak mászott föl. Leghátul vonszolta a két dobos a sárospataki diákot, aki lázban égő szemekkel hol puskát, hol vizet kért...

Alig hagyták el a szorost, az orosz ágyúk a szétszórt torlaszt fölgyújtották... s a tűz pattogásán és az ágyúk dörgésén keresztül a rettenthetetlen csapat borzadva hallotta a lent maradt, súlyosan sebesült honvédek kínos jajgatását, amely lassan-lassan elhalt. Ott égtek!

A tetőn egymásnak vetett háttal álltak a haldoklók.

Egyszerre köröskörül az erdőkben megzendült az orosz cári himnusz, a zenekarok fújták, az ezredek üvöltöttek. S a tető alatt, az erdőszélen, köröskörül szuronyerdő jelenik meg.

Hatalmas hurrá-kiáltás reszketteti meg a levegőt s a szuronyerdő sebesen megindul fölfelé.

Alig voltak harminc lépésnyire.

Ekkor egy aranysisakos fényes tábornok vágat ki a tömegből s kardjával intve, éles hangon ezt kiáltja:

- Sztoj!

A roham megállt. A tisztek a tábornok mellett teremnek. A tábornok a maroknyi magyarra mutat. Egy tiszt odalovagolt.

- Rendez-vous! (Adjátok meg magatokat!)

- Cél, tűz! - felel Szeredai.

A magyarok sortüzére köröskörül egy fülsiketítő roppanás következik s amikor a füst szétoszlik, nem áll a tetőn senki. A halál egy kaszasuhintással valamennyit levágta. Az oroszok lassan közelednek.

A tábornok odamegy a holttestek közé.

- Mind meghaltak? - kérdi az adjutánt.

- Egy él, csak a bal válla van szétroncsolva. De az is el van ájulva.

- Hívd az orvost s úgy kell vele bánni, mintha a mieink közül való volna.

- Tábornok úr, megfujathatjuk a győzelmi himnuszt?

- Ne fujjatok semmit, - szólt a fényes katona elgondolkozva, - a győzelem ezeké a néma halottaké. Ellenben a tilsiti ezredből kétszáz embert rendelj ki, hogy tisztességesen eltemessék őket.

A tábornok jelt ad, az orosz csapatok pedig megkezdték a bevonulást Magyarországra.

IV.

Az eperjesi orosz-kórházból egy sebesült hivatta a papot és a polgármestert. A sebesült Farkas Balázs sárospataki diák és honvéd volt, akit az oroszok hoztak magukkal és ápoltak gondosan.

- Hallottak valamit a sztrechnói harcról? - kérdé Farkas.

- Hallottunk. Már az elbocsátott nemzetőrök beszélték, hogy Szeredai kapitány ott maradt hetvenkét honvéddel. Aztán egy Márton nevű öreg paraszt is beszélt, aki a leveleket hozta. De legtöbbet az orosz tisztek beszéltek.

- Ezt akartam tudni. Maradt valaki bajtársaim közül életben?
- Nem. A tilsiti ezred tisztjei hetvenkét halottat számláltak meg.
- Tehát én vagyok az egyetlen, aki megélt?
- Igen.

- Jó. Most kérem tisztelendő úr és polgármester úr, hallgassák meg és jegyezzék föl, hogy fogadta meg Szeredai János és hetvenkét társa, hogy meghal és hogy tartotta meg a fogadását.

És a két tiszteletreméltó férfiú könnyes szemekkel, borzongva hallgatta a sápadt diák deliriu-
mos előadását a sztrechnói harcról.

Este újra hívták őket a sebesülthöz. Haldoklott. Letépte a kötelékeit. Vére elfolyt, szétroncsolt válla üszkösödni kezdett. Töredezett hangon így szólt:

- Megfogadtam. Követni kell bajtársaimat. Várnak. Gyáva volnék. Ne... nem maradhatok e...
egye... dül... dül... Isten!...

Meghalt.

*

Azóta csak piros virág terem a sztrechnói tetőn. Én jó Istenem, ha minden efajta történetet
feljegyeznénk, ebben az országban talán csupa piros virág teremne.

Sír az erdőben

Milyen utat tettem... Oh, ha tudnátok, milyen utat tettem... testem alig pár órát ment kocsin, de lelkem azalatt elmúlt századokon robogott keresztül.

Erdélyben jártam, olyan helyeken, merre még a vasút se jár. Hemperegtem illatos mezőin, megfürödtem híves patakjaiban és kitágult tüdővel futottam föl magas bérceire. És mikor már minden porcikámat teleszívтам az éltető balzsammal, mely e földből és a légből felém áradt, fölkiáltottam:

- Mily boldog vagy nemzetem, hogy mindezt magadénak nevezheted!

És ekkor hirtelen, minden átmenet nélkül, csüggedés fogott el. Az előbbi boldogság helyét végtelen szomorúság fogta el. Nem tudtam megmagyarázni az okát. A levegő már nem volt olyan átlátszó, az erdő panaszosan zúgott, s a vidám völgyekben lassan-lassan mintha lomha köd nyomult volna előre.

A kocsimhoz siettem. Valaki ült rajta. Egy ismeretlen. De mintha nem lett volna idegen. Meg se ütköztem azon, hogy ott ült. Fölültem melléje szó nélkül, a kocsi elindult.

A nap lebukott, beállt a szürkület és az ismeretlen elkezdett suttogni és én mozdulatlanul, némán figyeltem szavára.

- Nézz körül, embertársam és láss... Romok közt járunk, temetőben vagyunk... Nézz oda a csúcsra, egy vár dűledékei állanak rajta... elpusztult hatalom, szétszűllött család jelképe... Nézz oda balra... ott is romra esik tekinteted...

Tágra nyílt szemmel, remegve néztem körül. Mintha a sors szekerén vágattunk volna végig Erdély fölött. És az ismeretlen folytatta suttogásait:

- Nézd, nézd... egy bezárt magyar templom, gyom veri föl az udvarát, kilincse rozsdás... Tornyán ott látod az erős buzogányt... de hová lettek a hívek? Elpusztultak... szétolvadtak... idegen nyelven imádkoznak, téged nem ismernek, megtagadnak... Nézd, nézd ezt a paradicsomi völgyet, faluival... Száz év előtt itt édes magyar nótákkal tért haza, munkájából a nép... elpusztult, elolvadt, elfelejtette nyelvét, hűtlenné lett viseletéhez, elárulta honszerető őseit.

Hallgattam és remegtem.

- Nézd, nézd, az elpusztult nemesi udvarházakat... ahol megszülettek a Bocskayak, Bethlenek, Báthoryak... üresen állnak, gazdáik kiestek a nemzet munkájából, elvesztek a harcokban és szenvedésekben. Ez az a föld, melyen sohse volt béke, ez az a föld, melynek minden öröme rövid volt és minden szenvedése hosszú... Ez az a föld, melyre tán több vér hullott, mint eső... Ez az a külső sánc, melyben ezer év óta folyik a dulakodás, hogy a belső várat a magyar megtarthassa.

És a rettenetes idegen szava úgy hangzott, mint a távoli vészharang kongása és amerre mutatott, megnyílt előttem a szemhatár s tekintetem a végtelenségbe röpült... Láttam ezer romváradat óh Erdély, a letűnt vitézi mult fájdalmas emlékeit... láttam ezer meg ezer temetődet, hová egész nemzedékek hanyatlottak, hogy téged az ellenségtől megvédelmezzenek.

A szürkületre hirtelen sötétség támadt.

- Szeresd ezt az országot, mert ha Erdély elveszett, Magyarország is elveszett, - kongott az idegen hangja.

Aztán mintha messzebből kiáltotta volna:

- Szeresd Erdélyt!

Körültapogattam a kocsit. Egyedül ültem rajta. Az erdőből egy hang csendült meg:

- Ne hagyjátok Erdélyt!

S aztán mintha a sziklahegy kiáltotta volna:

- Anyám, édes anyám!

Ki volt ez? Ki kiáltotta? Kinek kiáltotta? Istenem: ez az anyjáért kiáltozó gyermek sikongatása. Ime, végighömpölyög a patak medre fölött s egyre gyöngébben hallik, végre halk sóhajba fül a jajkiáltás:

- Anyám, édes anyám!

Istenem! Ez a te szavad, Erdély! A hősök véréből itatott föld, mely több életet rejt magában, mint amennyit színén hordoz: életre kel, megszólal, segítségért kiált az anyához: Magyarországhoz.

Csend lett az éjszakában, a rejtelmes hang elhalt. Vérem sebesen lüktetett, halántékaim lázban égtek... Megborzadtam önmagamtól... Miért látok én mélyebben, távolabbra, mint más? Miért választja ki az én szemem a természet pompájából csak a sötét romokat? Miért tör keresztül tekintetem a tarkavirágos fákon, hogy a mögöttük levő puszta kastélyokat és elhagyott templomokat lássa? Miért látom én sírboltnak a balzsamos völgyet... miért, óh miért látok én temetőt ott, hol a termő barázdák húzódnak... Miért látlak én téged szomorúnak és elhagyatottnak Erdély, mikor te oly édes és vidám vagy s a természet ezer szépségével ékesen terülsz lábaim előtt? És miért hallom én azt a suttogást, mikor senki se beszél? Miért hallok én sikoltást, jajkiáltást, mikor az erdő nagy csöndességén kívül semmi se vesz körül?

Én jó Istenem! Miért adtad meg nekem azt a gyötrelmes tehetséget, hogy mindig és mindenütt meglássam a kicsinyeket, az elhagyottakat, a fáradtakat, a szenvedőket, a küzdőket... s mindig és mindenütt fülembre csengjen jajkiáltásuk?

A kocsi megállt, s a székely fuvaros hátrafordult.

- Tekintetes úr, esik az eső, talán meghálnánk ebben a korcsmában.

Nagy, erős, régi kőépület előtt álltunk, mely hajdan malom lehetett. Háta mögött zúgott a patak. Az ajtóban egy férfi állt s magasra tartott lámpással világított elénk.

- Kapunk éjjeli szállást? - kértem az embert.

- Parancsoljon befáradni.

Egy nagy, négyszögű konyhába jutottam. A kemence tetején vasfazekak alatt tűz égett. A tüzet egy nagyon öreg ember piszkálta. Középkorú asszony kavargatta a fazekak tartalmát. Az egyik sarokban terített báránybőr-bundán három kis gyermek aludt.

- Jó estét adjon Isten.

Fogadták illedelmesen. Letelepedtem a padra. Adtak enni krumplit vajjal, tojást, burdutúrót. Aztán engedelmet kértek, hogy ők is vacsorálhassanak. Kérésemre az én asztalomhoz ültek enni, sokáig csend volt, mikor aztán a cserépkorsóból mindegyik jót húzott az ételre, elkezdünk beszélgetni. És én, aki a fényes főváros nyugtalanul futkosó népe s a hideg kőpaloták közül vetődtem ide, édes megnyugvással hallgattam ez egyszerű emberek szavait s lestem kiskörű, boldog életük előtttem kibontakozó képét. Aztán én is elmondtam nekik, hogy nem

mindig boldog ember ám az, aki ott fönt minálunk azokban a házakban lakik. Vágyakozik is valamennyi ki, ki onnan a szabadba, a nagy fák árnyékába... és ki is jut valamennyi a nagy fák árnyékába... a temetőbe... az örökkévaló árnyékba.

- Tudnak-e az urak odafönt mirőlunk? - szólt a fehérhajú öreg.

- Tudjuk azt, hogy szerteszét az országban, a síkon, a hegyeken, a rejtett völgyekben a nép milliói élnek és dolgoznak és hogy egy célra dolgozunk mind... a haza javára, mindenik a maga helyén.

Az öreg helybenhagyólag integetett a fejével.

- Én is mondom mindig a fiamnak, hogy nem vagyunk mi magánosan... sok-sok milliónyian vagyunk mi egy akaraton... ha aztán baj van, olyanok vetnek vállat, akik sohase látták egymást, mint negyvennyolcban. Hej, tudom én azt, mert láttam...

- Mit látott?

- Mit láttam? Mintha még most is látnám azt a kis diákot, aki itt halt meg az ágyamban.

- Mikor?

- Ezernyolcszáznegyvenkilencben, nyáron, a nagy ütközet után, ahol a muszkák szétverték a magyar sereget.

- Beszéljen, bátyám, beszéljen.

- Itt laktunk már akkor is... Négyen voltunk testvérek, három elment katonának, de én itthon maradtam a sánta lábam miatt, meg a malomnak is szüksége volt rám... Hát egyszer úgy hajnalban egy rongyos, véres honvéd tántorog be az ajtón s egy ital vizet kér, mert majd meghal a szomjúságtól. Az apám megitta, megmosta az arcát, kibontotta az atilláját (nagy csomókban állt ingén az aludt vér), aztán ránézett az anyámra. A honvéd át volt löve... az apám tekintete azt jelentette, hogy nem lehet rajta segíteni. Az anyám félrefordult és kiment a szobából. Láttam, hogy sír. Talán eszébe jutott, hol lehet most az ő három katonafia? Él-e, meghalt-e? Talán megsebesültek és az anyjukért jajgatnak? És a diákot levetkőztettük s az én ágyamba tettük. Ott elmondta... de már csak úgy, mintha félrebeszélt volna... hogy elveszett minden, Magyarországnak vége... ők négyen, egy zászlóaljbeli diákok, a zászlóval menekültek. Kocsin vágattak egész éjjel, kozákok üldözték őket. Aztán egész nap mentek, akkor szembe jött velük egy ellenséges csapat... a szekeret otthagyták, bevágtak az erdőbe, újra kikerültek az útra... Itt lázadó oláhokkal kerültek össze. Egyik társukat lelőtték, elesett, a többiek elvették tőle a drága, a szent zászlót és futottak tovább... Aztán elesett a másik, ketten maradtak, porosan, rongyosan, ziháló mellel, feltört lábbal... de a zászló ott volt náluk... Favágóktól kértek kenyeret, azok fejszét ragadtak, leütötték az egyiket... a mi kis honvédünk közéjük lőtt, aztán kitepte az atilla alá gombolt zászlót és elrohant az erdőbe. Hozzánk került, halálos sebbel a testében, ő maga sem tudta, hogy meg van sebesülve... vére elfolyott. Meghalt.

- Ki volt? Hogy hívják?

- Nem tudom. Nem emlékszem, hogy mondta volna... csak azt tudom, hogy mind a négyen diákok voltak... azt meg biztosan tudom, hogy ez a mi diákunk debreceni volt. Egyszer felült az ágyban, a szeme egészen tiszta lett, összetette a kezét és szólt:

- Oh ha még egyszer meglátnám Debrecent, édesanyám portáját... anyám, édesanyám!

Aztán megint félrebeszélt. A zászlót emlegette. Kivettük az inge alól, a zászló is csupa vér volt. „Fussatok vele!” - kiáltott mikor meglátta, - „fussatok, mentsétek meg a zászlót... vagy csavarjátok a testem köré és úgy temessétek el!”

Az öreg molnár komor, tompa hangon beszélt. Majd teljesen elhallgatott.

- És... és? - sürgettem.

- Hát úgy tettünk. Teste köré csavartuk a zászlót és eltemettük.

- Hová?

- Ide a patak fölé, az erdőbe. Halottak napján mécset gyújtunk a síron. Tavasszal virágot ültetünk rá... Isten nyugosztalja meg haló porában szegényt, aki eljött meghalni Nagymagyarországból Erdély szabadságáért. Azért mondom én jó uram, hogy nem vagyunk mi olyan elhagyatottak... Sok, sok millió magyar odakint, messze, a nagy pusztaságon, meg azon is túl, a nagy folyam mellett, amely a tengerbe folyik, de még azon is túl... az velünk mind egyet érez, egyet gondol.

Fölugrottam és kisiettem. Az eső elállt, a hold folyó ezüstje reszketett a tájon... El, el, ti fekete kísértetek, megfoghatatlan alakokkal és gyötrő suttogásokkal... E névtelen diák kihullott vére által megszentelt földön nincs jogotok kísértetni... Ez az erdei sír íme épen tartja ennek az öreg molnárnak a nemzeti öntudatát, magyar hazájában való bizalmát... ez az erdei sír és a másik sír és a századik, ezredik ismeretlen sírdomb megváltott örökre bennünket a rémlátásoktól... És ha Isten megadta nekem azt, hogy olyat lássak, amit mások nem látnak és olyat halljak, amit mások nem hallanak, egyúttal kezembe adta a messzehalló harsonát is, amelyen megfújhatom a jövőbe vetett hit, a remény győzelmi dalát. Te szép szelíd Erdély, szemefénye a magyar nemzetnek... ne félj, nem tagadjuk meg az elhullott hősök sírhalmait. A múlt szenvedéseivel megváltottuk a jogot a jövő boldogságára. A Golgotha végén ott a föltámadás és az örök élet.

*

Megriadt lelkem elcsitult, szívembe nyugalom vonult.

- Gyerünk a sírhoz, - mondtam az öregnek.

Ő szó nélkül fogott egy lámpást és oda vezetett.

- Imádkozzunk!

Összekulcsoltuk kezünket és letérdeltünk. S ekkor a csendes erdőben egy láthatatlan fülemile kezdett csattogni. És a kis madár dala nem szállt tisztább szívből az ég felé, mint a mi imádságunk.

S amint a sír fejénél térdelek, a hold élesen odatűző világánál látom, hogy a sírra gördített sziklára a következő vers van vésve:

*Azt se tudjuk, hogy ki voltál,
Csak azt tudjuk: diák voltál,
A hazáért te meghaltál.*

*Debrecenben nevedtél.
Szabadságért síkra keltél,
Nagy hősökkel vetekedtél.*

*Áldjon még az Isten téged,
Adjon sirban békességet,
A mennyekben üdvösséget.*

- Áldjon meg az Isten téged, - rebegtem magam is.

- Amen! - felelte az öreg molnár és visszaballagtunk a házhoz.

És ott megtudtam még azt is, hogy ezt a verset a gernyeszegi református tanító csinálta és véste a sziklába.

*

És ennek az én erdélyi utazásomnak már egypár esztendeje. Emlékét azok a hervadt virágok őrzik, melyek íróasztalom fölött vannak üveg alatt, egy rámába foglalva. És amikor gyakorta Debrecenben végigmegyek a Nagypéterfia-utcán, minden kapuzördülésre megdobbban a szívem... Azt hiszem, hogy a kapuból kilép egy feketeruhás, fehérhaju matróna, kezében a kapcsos bibliával és megy a templomba imádkozni az ő édes kis fiáért, aki sok-sok év előtt szép vitézek seregeivel elment messze, a nagy hegyeken túl és nem jött vissza többé soha!...

A cserkeszkapitány elbeszélései

Néhány év előtt az északi és keleti tengert összekötő kieli csatorna megnyitásán voltam. A világnak majdnem minden országából volt egy-két újságíró. Még argentinai lapot is képviselt egy olajbarna úr, akiről később kiderült, hogy egy ideig hazájában a köztársasági elnökséget töltötte be, míg pártját az ellenzék véres háborúban ki nem irtotta. Most persze ő volt az ellenzék és Párisból igazgatta a párt ügyeit, egyúttal levelezői állást viselve különböző hazájabeli lapoknál. Hamburg volt a nemzetközi hírlapirodalom gyülekező helye. Sohasem felejttem el az ismerkedő-estét. A német vendéglátó bizottság elnöke egy asztal tetejéről kihirdette, hogy ő most az összes jelenlévő nemzeteket üdvözölni fogja. Azzal megköszönte a torkát, a heroldi tónust átváltoztatta szónoki pátosszá és üdvözölt bennünket. Még le sem lépett, ott állt mögötte a francia, aki egész szárazon kijelentette, hogy ha már a francia nemzet elhatározta, hogy hadihajókat küld az ünnepségre, azt hiszi, ők sem követtek el hazafiatlanságot megjelenésükkel.

Azután következett az olasz, a spanyol, a svéd, a holland, az orosz, ki-ki a maga nyelvén. Angolt csak nagynehezen tudtak keríteni, mert az angolok, egy szót sem tudván németül, nem is sejtették, hogy itt most tulajdonképpen mi történik. Mikor anyanyelvükön magyarázta nekik valaki, még akkor sem mutattak nagy érdeklődést, s végre is a *Graphic* rajzolója jelentette ki egész röviden és szárazon, hogy akárhány csatornát ásnak a németek, Anglia marad mindig a világ legelső tengeri hatalma. Amit a németek jó viccnek vettek és hatalmasan hurráztak utána.

Egy buzgó rendező, aki zilált frakkban folyton föl és alá rohant, elkezdte kiabálni:

- Ungarn! Ungarn!

Mikor jelentkeztem, mint egyetlen turáni, a németek fölkaptak és az asztalra tettek.

E pillanatban valami javíthatatlan gamin (mely, tudom, mindig ott lappang lelkem mélyén) azt az ötletet sugallta, hogy szavaljam el mennydörgő hangon: „Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajtván köszöntlek.” De nem volt bátorságom megtenni. Ehelyett elmondtam németül, hogy soha életemben mint szónok ilyen kellemes helyzetben nem voltam, mert bármit, gondolkozás nélkül nyugodtan fecseghetek; egy lélek sem érti meg a jelenlevők közül. Tehát kezdem.

Ezzel magyar nyelven öt percig tartó felköszöntőt mondtam a lovagias német nemzetre. Csak aztán volt alkalmam örülni, hogy a gamint sikerült magamban legyűzni, mert a beszéd után megtudtam, hogy ott van az öreg Danzer, egy Bécsben élő újságíró-honfitársunk, aki nem felejtett el magyarul.

Amikor az asztalról a jól teljesített kötelesség verejtékcseppjeivel homlokomon leszálltam, egy zömök, erőteljes, vastagbajuszú ember elfogott s így szólt francia nyelven:

- Ön magyar?

- Az.

- Én Krilov ezredes vagyok, orosz katonai hírlapíró.

- Nagyon örvendek.

Névjegyet cseréltünk, kezet szorítottunk, öt perc múlva pezsgőztünk, tíz perc múlva tegeződ-tünk, és ekkor ő közel húzta a székét hozzám.

- Talán föltűnt neked, hogy én mint magyarhoz közelítettem hozzád? - kérdé.

- Igazán szeretném tudni, hogy minek köszönhetem ezt a rokonszenvet...
 - Az apámnak. Az apám ugyanis Bebutov tábornok alatt, mint a cserkeszmuzulmán lovasok kapitánya, ellenetek harcolt...
 - És megbánta?
 - Hogy megbánta-e? Először is százszor hallottam tőle, hogy Oroszország soha nagyobb számárságot és igazságtalanságot nem követett el, mint amikor Ausztriát ellenetek segítette... Másodszor ti oly vitézül védtétek magatokat az orosz túlerő ellen is, hogy minden tisztünk csodálattal eltelve tért haza tőletek... az apám is. És (az öreg különös ember volt) kötelességemmé tette, hogy ahol csak magyarral találkozom, fogadjam testvéremnek, barátomnak és mindent kövessek el, hogy társaságomban kellemesen érezze magát.
- Természetes, hogy ez után a mondat után a rég elhunyt kapitány emlékére számos pohár Pommeryt üritettünk. Aztán kiültünk az Alster sötét vize fölé kiugró terraszcra s feketézni kezdtünk, orosz szokás szerint tetemes pálinkamennyiség kíséretében. Szélesen feküdt előttünk a víztükör, amelyben Hamburg ezernyi lámpái csillogtak. Kellemes, tiszta júniusi éjszaka volt. Az orosz kigombolta a mellényét, a messzeségbe nézett és dörögő hangon szólt:
- Sokat mesélt nekem a hadjáratról. Különösen arról a bajról, amelybe Vácon került. Elmondjam?
 - A július 17-iki harcot? Hogyne, alig várom.
 - Hajtsuk föl ezt a pohárkát és ide hallgass. Úgy vedd, mintha az apám beszélne neked.

A magyar

Július 14-én, már nem tudom, hol tanyáztunk, azt a parancsot kapta ezredünk, a 2-ik számú muzulmán-cserkesz lovasezred, amelyet Bebutov tábornok maga vezetett, hogy szálljuk meg Vácot. Kora hajnalban indultunk el, meglehetősen gondtalanul, a kürtösök indulókat fújtak, majd a legénység nótára gyujtott. A falvakban, amelyekben keresztülvágtattunk, egy lelket sem láttunk. Kapuk, ajtók, ablakok zárva voltak. Később hallottuk egy paptól, hogy a nép szemében mi voltunk a kutyafejű tatárok, kik a magyar népmondában olyan nagy szerepet játszanak. Egy tót falun is átvonultunk (Szöd?), itt a pap néhány öreg emberrel elénkbe jött a falu végére, a pap keresztet tartott a kezében s mikor előcsapatunk közeledett, magasra emelte. A legelső tiszthez aztán odalépett és így szólt:

- Kérem önt, ne bánts a mi jámbor falunkat. Szegények is vagyunk, nem vehetnek el tőlünk semmit.

Az ezred itt megállt és itatott. Eközben egyre több és több ember került elő. Asszony és gyerek egy sem. Később megtudtuk, hogy ezeket a templomba rejtették.

- Hát a legények hol vannak? - kértem a papot, mert harminc éven alól férfit nem láttam.

- Elvitték őket honvédnek, de hát kérem, mi erről nem tehetünk.

Rövid pihenés után tovább haladtunk. Nemsokára előttünk feküdt Vác városa, mely a júliusi nap izzó hevében szép látványt nyújtott. Békesség és csend honolt mindenfelé. Akivel a mezőn vagy szőlőben találkoztunk, keresztet vetett magára. De akadtak, akik kutya se vettek bennünket. Emlékszem egyes parasztokra, akik útközben, az árok szélén heverészve, a

szempillájukat se mozdították, mikor az ezred előttük elhaladt. Mozdulatlanul pipáltak. Nem imponáltunk nekik.

Három utcán egyszerre bevonultunk Vácra, úgy, hogy előbb száz lovas végigvágatott a városon s mikor kiderült, hogy nincs ott ellenség, bementünk mind. Bebutov a nagy piacra hívatta a polgármestert és megmondta neki, hogy senkivel se lesz bántódása, ha a lakosság csöndesen viseli magát. Ellenben ha egy lovasának is a hajaszála meggörbül, porrá égeti. - A polgármester meghajtotta magát.

- Ugy-e volt már itt egy ütközet? - kérde Bebutov.

- Volt. Kegyetlenül megvertük az osztrákokat. Tábornok úr ezt nem tudja?

Elmosolyogtuk magunkat. A mellénk adott osztrák tisztek nem igen dicsekedtek vele.

- Itt esett el Götz osztrák tábornok, - folytatta a polgármester.

- Figyelmeztesse a lakosságot, hogy csata esetén húzza be magát a házakba, mert ha beavatkozik, kemény büntetést szabunk a városra.

- Kidoboltattam, tábornok úr. Különben is a városból az összes fegyverfogható férfiak a hadseregnél vannak és fegyverünk sincs.

Bebutov a püspöki palotába szállt, mi pedig az ezredet a főutcákba szétszöttük. Jól vetett ágyakban, kitűnő vacsora és pompás bor élvezése után, nagyszerűen kipihentük magunkat. Gazdáink nagyon szótalanok voltak. Ha néha megszólalásra tudtuk bírni őket, ama reményüknek adtak kifejezést, hogy a kolera elpusztítja az orosz hadsereget s kénytelen lesz dolgozvégezetlen az országból kivonulni.

Másnap, július 16-én délfelé Ivanov hadnagy robogott végig örült sebességgel a városon, egy szotnya cserkessel. Nagymaroson járt portyázni és ott huszárokra bukkant. Ezt jelentette.

Rögtön megfújták ariadót. Alig volt együtt az ezred, a város felső vége felől, s ettől jobbra a hegyek felől, mint a hógörgeteg zúdult a nyakunkba a huszárság.

Sokféle vad néppel verekedtem én már Európában és Ázsiában, de ilyen rohamot még nem láttam. A trombiták harsogtak, a lovak nyerítettek, ezer meg ezer ember ordította *rajta*, a kardok fénylettek a levegőben s a patkók dübörögtek a földön.

Elszorult szívvel indultunk szembe velük. A cserkesz, a világ legjobb lovasa, égre törő riadalommal száguldott a magyarok felé.

Tán három percig sem tartott a küzdelem, a huszárok adták a nagyobb lökést s mi tágítottunk. Úgy verekedtek ezek a legények, mint az ördögök. Napbarnította, sovány alakok voltak, lovaik is soványak, de rendkívül mozgékonyak. Emberfölötti erővel és gyorsasággal hullottak a kardcsapások szegény cserkeszeink turbános fejére. Ilyen lovasságot sohasem láttam életemben. Hiába követtünk el mindent: ezredünk meghátrált összeszabdálva, a huszároktól üldözve, Ujfaluig futott.

Én azonban Vácon maradtam. Abban az utcában, amely a püspöki palotáról a nagy piacra vezet, egy lapos vágást kaptam a fejemre, egy éleset a vállamra s lebuktam a lóról. A csatazaj tovarobogott.

El voltam kábulva, össze voltam törve, nagynehezen fölültem s kardommal megkopogtattam a kezem ügyében levő kaput. Kinyílt. Egy öreg úr jelent meg.

- Az Istenért, - mondtam, - adjon egy ital vizet.

Az öreg úr felelet helyett kijött, fölsegített a földről s bevezetett a lakásába. A kapu alatt egy öreg asszony és egy fiatal leány vártak, akik újra becsukták a kaput mögöttünk.

Odabenn adtak vizet, pálinkát, hideg vízben megmosták és bekötözték fej- és vállsebemet s ágyba fektettek. Huszonnégy óráig a legnyomorultabb állapotban feküdtem.

Másnap, bár nagyon gyöngé voltam, kértem az egyenruhámat és kardomat.

- Ne hagyja el most a házat, a város a mi kezünkben van.

- És ön egy orosz tisztet rejtegetni mer a házában?

- Én nem az orosz tisztet, hanem a sebesült embert rejtegettem. *Az emberszeretet törvényei soha sincsenek felfüggesztve.* És az sem az ön bűne, ha ellenünk harcol.

Melegen megszorítottam a kezét.

- Helyemben minden becsületes ember így tenne. Aztán meg egy kis önzés is van bennem, nem tagadom.

Ahán, gondolám, ez protekciót fog kérni tőlem, hogy az oroszok ellen biztonságba legyen.

- Nos? Mi az?

- Kérem, fiam van a honvédek közt, harcol a becsület mezején, hazájáért. S nekem az a rögeszmém, hogy nehéz helyzetében épp úgy fog vele bánni az ellenség, mint ahogy én bánok az ellenséggel, ha ez van nehéz helyzetben.

Ujra megszorítottam a kezét. Magamban bocsánatot kértem a gyanúsításért.

Aznap még lázam is volt. Másnap, július 17-én megdördültek az ágyúk s a magyar sereg hősi harc után kisiklott Paskievics kezei közül. Még tizenhetedikén orosz tábori orvost kaptam, aki három napig ágyban tartott.

Huszedikén jelentkeztem ezredemnél, huszonegyedikén pedig Rüdigernek tettem jelentést váci házigazdámról. Rüdiger megbizott, hogy rubintokkal kirakott aranyóráját vigyem el neki ajándékba. Az öreg ridegen fogadott.

- Önnek már nincs semmi baja. Ön lovon jár, fegyverben van, szolgálatban áll, ön most már ellenség. Semmi közöm önhöz. Vigye vissza az órát tábornokához.

...Gondolkozva vágattam a tábor felé. Különös faj, kemény faj, érdekes faj.

Az orosz

Hamburgból Kielbe s Kielből mind a ketten Kopenhágába, Dánia fővárosába utaztunk a *Prinz Waldemar* hajón.

Szürkületkor hagytuk el a kieli kikötőt. Nyugat felé bíborban szállt le a nap s haragos fényével mindent betakart. Csakhamar kint voltunk a keleti tengeren s a fekete hajó sebesen tört előre a vérhullámokat vető vörös vízben. A kapitány hídján ültünk, szótlánul, hol az eltűnő szárazföld, hol pedig a sík tenger felé tekintve. Végre egészen benne voltunk a zúgó vizek birodalmában s hallgattuk az árbockötelek közt élesen füttyülő szél zenéjét.

Sötét lett. Már egymás arcát se láttuk. Vacsorára harangoztak. Lementünk a villamosan világított nagy ebédlőbe. Egy sarokba meghúzódva ettünk-ittunk s mikor szivarra gyujtottunk, megszólal Krilov:

- Már régen nem beszéltem neked az apámról. Pedig van még mit elmondani.

- Csupa fül vagyok.

Akkor hát halld Krilov cserkeszkapitány meséjét.

*

1849 őszén az utolsó orosz csapatok kezdtek kivonulni Magyarországból. A mi ezredünk egyike volt a legutolsóknak. Képzelted, mennyire megörültünk, mikor megkaptuk a parancsot, hogy: hazafelé in-dulj! Víg dalolással indultunk az északi határ felé. De nem tagadom, hogy voltak, akiket a mi hazamenetelünk még boldogabbá tett, mint minket: s ezek a lakosok voltak. Jóformán kiégettük őket mindenükből s hátrahagytuk nekik a nyomorúságot.

Én vezettem a hátvédet. Az ezred után lovagoltam a századommal. Lassankint beértünk a Kárpátok közé. A vidék zord lett. Egy ködös őszi napon egy kis városhoz értünk. Németek laktak benne, ódon stilű házaik voltak. Mivel több napi járóföldre ez volt az utolsó város, elhatároztuk, hogy itt megpihenünk. Csinos kis egyemeletes vendéglőjében kényelmesen elhelyezkedtünk, a nagy terem nyitott kandallójában lobogott a tűz s mi a fárasztó lovaglás után igen jól éreztük magunkat.

Nagy örömünkre a fogadóban találtuk az ezredorvost, egy közkedveltségnek örvendő vén katonát, aki örökös jókedvével sokszor fönn tudta tartani a nehéz táborozás alatt a tisztikar hangulatát. A doktor tegnap maradt el az ezredtől, mert fáradt volt és ki akarta magát aludni. Mondanom se kell, hogy az ebédhez a legfinomabb magyar borokat rakattuk föl s derekasan hozzáláttunk az iváshoz.

Már jól benne voltunk az ebédben, mikor az ajtó nagy robajjal fölnyílt s berohant ingujjban egy fiatalember. A háta csupa vér.

- Uraim, önök orosz tiszték. Én magyar tiszt voltam. Huszonkét csatába vettem részt...

E pillanatban három-négy fegyveres osztrák katona rohant be. Fölkeltem és a katonák elé léptem.

- Mit akartok?

- Ezért az emberért jöttünk.

- Mi baja van önnek ezekkel a katonákkal? - kértem a fiatalembertől.

- Uraim, tiszt urak, - folytatá a magyar, - a városban egy császári civilbiztos jelent meg, a bujdosó honvédek összefogdosása céljából. Négyen vagyunk itt honvédek, akik Komáromban kapituláltunk s így az ott kapott útlevél alapján semmi bántódásunk sem lehet... Mindazonáltal a császári biztos összefogatott bennünket s mivel útlevelünket nem akartuk kiadni...

Hangja zokogásba fult.

- Megbotoztatott, - rebegte alig érthetőleg.

Tisztjeink az elszörnyedés morájával ugráltak föl.

- Hallatlan! borzasztó! - így kiabáltak.

Engem elfogott a düh. Ezek a hiénák, akik az elesett oroszok körül ólálkodtak, utálattal töltötték el. Míg az oroszok éltek, gyáván futottak s most hencseregnek. Oda léptem a katonák elé:

- Mondjátok meg gyáva gazdátoknak, hogy azonnal eressze szabadon a magyar foglyokat, mert különben velem, Krilov kapitánnyal gyűlik meg a baja.

A katonák elkotródtak. A doktor megmosta és bekötözte a honvédtiszt sebeit.

Pár perc múlva egy erőteljes, magastermetű urialak lépett a terembe.

- Krilov kapitányt keresem.

- Itt van! - feleltem neki, anélkül, hogy a helyemről fölkeltem volna.

- Én Táray császári civilbiztos vagyok és tiltakozom az ellen, hogy ön illetéktelenül a dologba avatkozzék.

Újra elfogott a düh. Fölugrottam.

- A nevére úgy értettem, hogy ön magyar? - szólék.

- Az vagyok.

- Tehát nemcsak kegyetlen és gyáva, hanem áruló is.

- Kapitány úr...

- Olyan férfiakat akar megbecsteleníteni, akik az ön hazájának becsületéért és dicsőségére harcoltak... gazember... gazember...

- Katonáimat fogom szólítani! - ordítá Táray.

- Őrség, Vaszili hadnagy, csípjétek nyakon... Fedor, fuvass riadót! - ordítottam kikelve magamból.

Egy pillanat alatt Táray meg volt kötözve. A következő percben a fogadó kapuja előtt megszóltak nagy kaukázusi kürtjeink és a cserkeszek vágató csapatokban, veszett fegyvercsörgés és kiabálás közt érkeztek a vendéglő elé.

- Kapitány úr, ön az életével játszik, - hörögte rekedten Táray.

- Hát nem játszottam százszor az életemmel a ti nyomorult bőrötökért? És ti elég vakmerők vagytok most az általunk legyőzötteken tipródni és becstelenkedni? Vitéz katonákat botoztatni! Baratinszki hadnagy! húsz emberrel viszed ezt a fickót és a város végén agyonlövöd... Vaszili! Ötven emberrel még a honvédeket kiszabadítani. Aki ellentáll, leütöd, mint a kutyát. Egy, kettő!

A szoba kiürült. Baratinszki és Vaszili eltávoztak s Tárayt elhurcolták. Odakint egy szotnya lovas jobbra, egy pedig balra robogott. Mély csönd lett. A tisztek sápadtan, de eltökélten néztek egymásra, én izgatottságomban föl s alá jártam...

A véres ingű honvédtiszt odalépett elé, katonás állásba helyezte magát és szólt:

- Köszönöm, kapitány úr, én a haláltól nem félek, csak a becstelenség előtt védtem magamat. Köszönöm.

Meghajtotta magát és elment.

Újra csönd. Tíz perc múlva Vaszili megjelent és jelentette, hogy a honvédek mind szabadon vannak és akiket illetett, megkapták útlevelüket.

Húsz perc múlva megint lódobogás hallatszott. Csakhamar rá belépett Baratinszki és némán szalutált.

- Megtörtént? - kérdém.

- Meg, kapitány úr.

- Most pedig tollat, tintát, papírost!

Adtak. Az ezredorvos elé tettem.

- Te pedig doktorkám, írd most egy hivatalos bizonyítványt, hogy Táray császári komiszáros - *meghalt kolerában*.

- Szívesen, - felelt a doktor hidegvérrel és megírta.

A bizonyítványt átadtuk a polgármesternek, aztán lóra vetettük magunkat és nekivágtattunk a kezdődő szürkületben a hegyeknek.

A város végén egy káplár és három közlegény lovagolt elénk.

- Jól elástátok? - kérdém.

- Úgy, hogy még az utolsó ítélet napján se akadnak rá, - dörögött a káplár.

- Jól van, fiam, fújjátok meg a kürtöket, előre!

S a fenyvesrengeteg meg a homály már régen elnyelte a kis csapatot, amikor a harsonák recsegő szavát még mindig hallhatták lent a völgyben, élesen, fenyegetőleg, megdöbbentően.

Az áruló talán még akkor is megrendült tőle jeltelen, titkos sírjában.

*

Szívem úgy remegett, mint egy túlfűtött katlan. Melegem volt. Letéptem a nyakkendőmet és fölmentem a földélzetre... Sokáig bámultam a zúgó tengerbe.

Csodálatos idők! Megérthetetlen idők! Mikor bitor uraink a vérünkbe gázoltak, mikor már guzsbakötve feküdt az ország, akkor egy idegen, egy ellenséges katona a homályban lecsap és bosszút áll az árulón, aki nemzete ellen vétett...

Zsadony és Kamasz

Mikor Windischgrätz Budapestet elfoglalta, beült az irodájába és szervezte Magyarország közigazgatását. Éppen azt a - nem tagadjuk, fontos - ügyet szabályozta, hogy a törvényszéki beadványokra hány krajcáros bélyeg teendő, mikor a Tisza mögül előtört a magyar sereg és Szolnoknál az osztrák orrára koppintott. Ez a kellemetlen körülmény a herceget a polgári közigazgatás hímes mezejéről a háborúzás rögzös pályájára szólította, - amint tudjuk, kevés sikerrel. Ehhez azonban ezuttal semmi közünk.

A szolnoki vereség az osztrákot annyira megijesztette, hogy hadait még Ceglédre is kivonta. A jó ceglédiek, akiknek az ellenség egész télen a nyakukon ült, újra szabadon lélegzettek. Az elmaradt disznótorokhoz nagy sebesen hozzáláttak, hisz a sokáig hízlalt disznók már fulladoztak a nagy jóléttől. Az egész város csupa vidámság volt. Fut a német, jön a magyar. Előkerültek a nemzetőrök, akik tavaly Schwechát alatt, Sukorónál a rácok ellen vitézkedtek s kaszamódra mindig görbe dolgukat úgy ki tudták egyenesíteni, hogy a németből, horvátból, rácból hírmondó se maradt.

Csak Dobos János földmérő nem volt megelégedve a ceglédiek vitéz tetteivel.

- Igaz, hogy háromezren mentünk el tavaly Kossuth fölhívására, de nagyrészt haza is jöttünk. Aztán egész télen hasrafeküdve heverésztünk.

- Hát akik honvédnek elmentek! - veté közbe valaki.

- Mi az a nyolcvan-száz ember! Adhattunk volna háromszáz honvédet is. Elég erőteljes, fiatal legényt látok itthon, akiknek a táborban volna a helye.

- De hogy itt ült nyakunkon a német! Nem mozghattunk.

- Jó. Ezt elfogadom. De akkor mozogjunk most. Most már szabad a nyakunk.

- Hát mozgassa az inzsellér úr. Majd mozog akkor a város.

És Dobos úr elkezdte mozgatni. Összetrombitálta a lovasnemzetőrséget. Jóltáplált, fényes-szőrű, szürke lovakon valami háromszáz legény állt ki a városház előtti térre és a szomszédos utcákba.

- Fiaim, - szólt Dobos, - ha valaha, úgy most kell megszorítani a németet. Most van itt az ideje, hogy mindenki talpra keljen. Ha mind ellene támadunk, fagyos rögökkel is agyonverjük, még fegyver se kell hozzá. No, velem jöttök-e?

- Inkább ma, mint holnap. Mert aztán következik a tavaszi munka, - felelt egy idősebb gazdálkodó.

- Az ellenség kisöprésénél nincs sürgősebb tavaszi munka, bátyám, - felelte Dobos.

- Az is igaz, - felelte rá bölcsen a gazda.

Ezután Dobos beosztotta a csapatot, kinevezte az alvezéreket, mindenkinek kötelességévé tette, hogy abrakkal lássa el a lovát és tele tarisznyával önmagát és délután dalolva elindultak Alberti-Irsa felé. Legelőn lovagolt Dobos a táborkarral.

- Nagy dolog volna, fiúk, ha egy császári zászlót elfoglalnánk... De még jobban szeretném, ha egy ágyúra tehetnénk szert...

- A zászlót elhelyeznők a tanácsteremben.

- Az ágyút pedig a városháza udvarán.

- Ünnepeken mindig ennek az ágyúnak a lövésével ébresztenők föl a népet...

Így tervezgetett a törzskar, míg Pilis tornya föl nem merült a szemhatáron. A dalnokok elnémultak.

- Miért nem nótáztok? - kérde a főparancsnok.

- Hátha ellenség van Pilisen!

- Az igaz.

Ezzel Dobos négy legényt szemelt ki, akiknek legjobb lovuk volt.

- Ti lépést mentek a falu végéig, onnantúl pedig vágatvást a falun keresztül. Ha rátok lőnek, ez azt jelenti, hogy ellenség van a faluban. Akkor a vasut felé kerülve visszajöttök és jelentést tesztek.

Az egyik fiatal legényke ellenvetette:

- Nem jobb volna tán azt a jó embert megkérdezni, aki ott jön a faluból?

- Tedd, amit parancsolok. Én jobban értek hozzá. Ez a stratégia. Tudom én, hogy szokás háborúskodni.

A kémek elkocogtak, a csapat pedig megállt az akácfák alatt. Dobos egy kis előadást tartott a lovaskatona kötelességeiről. Szerinte a lovasnak csak egy kommandója van: Rajta! Amikor ezt hallja, kihúzza a kardját és beleront az ellenségbe. Ez csak egyszerű. Ezt mindenki megértheti.

- Hátha az ellenség mondja: Rajta! és ő ront mibélénk? - kérde Kamasz István.

- Akkor behunyod a szemed, két kézre fogod a kardot és vagdalkozol, mint a veszett fene.

Ez is tiszta sor. A csapat a haditudományok titkaiba immár teljesen be volt avatva.

Nemsokára megjöttek a portyázók jelenteni, hogy ellenségnek Pilisen se híre, se hamva. A csapat tehát nyomult tovább.

Talán már Vecsés alatt lehetett, mikor a síkságon három sorba széledtek és úgy lovagoltak lassan előre. Egyszerre csak egy ágyúdörrenés, zúgás hallatszik, a következő percben pedig az ifjú Zsadony Pál ezzel a kiáltással: „Végem van” lovastul összerogy.

És ekkor hirtelen rájött Dobos, hogy a lovaskatona életében többféle kommandószavak is vannak. Elordítja magát:

- Szanaszét emberek!

Lehet, hogy ő ezt úgy értette, hogy szóródjanak szét az ágyúgolyók miatt, a csapat azonban másképp értette és visszafordulva, megeresztett kantárszárral vágatott arra, amerről jött. Dobos utánuk.

Egy ember maradt a helyszínén: Kamasz István, Zsadony Pál kenyeres pajtása.

- Csak nem haltál meg Pali? - szólt le a lóról.

- Meg nem haltam, mert élek, de tán nincs lábam.

- Majd megnézem.

Leszáll a lóról, kihúzza pajtását a ló alól. Hát bizony nem volt semmi baja, de a lova megdöglött. A szügyét marcangolta szét a golyó.

- Tudod mit, pajtás, - szólt Kamasz, - az én lovam elbír kettőnket is, kapaszkodjál mögém és úgy meneküljünk.

- Az bizony jó lesz.

- De nézd-e, kár ezt a szép új nyeret a lovadon hagyni, csatold csak le.

Zsadony lecsatolta.

- Most látom, hogy a lovad frissen van patkolva. Csak nem hagyjuk itt az új patkókat!

Lenyiszálták a ló négy lábát, aztán ekkép megterhelve, Zsadony felmászott Kamasz mögé a lóra és így kocogtak visszafelé.

Bajtársaikat persze sehol sem találták meg, csak Pilisen értesültek, hogy Dobos egy részét összeszedte és Ecser felé vitte, hol magyar sereg táboroz.

Alberti-Irsán már azt hallották, hogy a ceglédi lovas nemzetőrök összeütköztek tizezer némettel s hősi harc után, melyben a magyarok fele elesett, kénytelenek voltak meghátrálni.

(Még szép tőlük, hogy nem az ellenség fele esett el!)

Sötét este volt, mire Ceglédre értek. A nyeret és a lólábakat pajtása lován hagyva, Zsadony Pali az apai házhoz sietett. Hosszú zörgetés után csoszogás hallik s kikiált egy hang:

- Ki az? Mit akar?

- Én vagyok, apám, a Pali fia.

- Nem lehet az!

- Miért?

- Mert az én fiam vitézül elesett a vecsési ütközetben.

(Itthon már ütközet lett belőle.)

- Nem estem én el apám, mert itt vagyok.

- Ejnye, akasztófárávaló csavargója! Ha mondom, hogy Zsadony Pál, mint igazi hős, meghalt a hazáért... Nem futott el gyáván, mint a többi.

Pali vállat vont és otthagyta a makacs öreget, aki olyan nagyra volt a hős halálával. Ment egyenesen a parókiára, a nagy kéttornyú református templom mellé. Majd a nagytiszteletű úr megmondja, hogy mit tegyen ebben a nehéz helyzetben. Mikor az apja nem akarja neki elhinni, hogy él. A cseléd éppen vizet vitt haza.

- Ugyan hugám, látom, az iroda ablaka világos. Kérdezd meg a nagytiszteletű urat, hogy sürgős dologban beszélhetnék-e vele?

A cseléd visszajön.

- Azt izeni a nagytiszteletű úr, ha talán haldokló ember dolgában járna, akkor begyühet.

- Éppen abban járok. A'bizony hugom, haldokló ember vagy tán holt ember dolgában járok.

Ezzel belépett. A nagytiszteletű úr az íróasztalára könyökölve tanult. Föl se nézett.

- No, mi az?

- Nehéz bajban vagyok, uram.

Most fölnézett. Aztán fölugrott. A pápaszemét is letette, hogy jobban lásson.

- Nem tetszik rám ismerni? Én vagyok a Zsadony Pál.

- Tudom, hogy az vagy; de nem hiszem. Hiszen te elestél a vecsési ütközetben.

Pali elnevette magát és aztán elmondotta a vecsési ütközet történetét. Csak egy ember esett ott el, az is ló volt, az ő derék *Ráró*-ja. Aztán elmondta az apjával való jelenetét és megkérdezte a papot, hogy mit csináljon?

- Ez még semmi, - fejezte be az elbeszélést a pap, - estefelé itt járt az apád és megkért, hogy holnap a nyolcórai istentiszteleten könyörgést mondjak érted és beszédben mondjam el, hogyan estél el vitézül a hazáért. Már meg is csináltam. Éppen most kezdtem el tanulni.

Pipára gyújtott.

- Tudod mit, fiam, hogy legalább egészen kárba ne vesszen, fölolvassom neked. Kevés embert ér ám az a szerencse, hogy friss egészségben végighallgathassa a saját halotti beszédét.

A nagytiszteletű úr jól értett hozzá, gyönyörűen kikanyarította a Pali halálát. Az ágyúk százával bömböltek benne és egész vasasnémet ezredek dübörögtek végig a vecsési síkságon. Azután jött a kaszabolás, melyet Pali véghez vitt, míg a sok ezer ember le nem gyűrte. Piros vére kiomlott s megtermékenyítette a földet, melyből a magyar szabadság fája fog kihajtani. Örökre büszke lehet rá a város, meg a Zsadony-család s köemléket kell a hős fiúnak állítani, hogy unokáik tanuljanak lelkesedni rajta stb., stb.

Mikor a nagytiszteletű úr a fölolvassást befejezte, meglepetve vette észre, hogy Pali eltakarja az arcát és keservesen sír.

- Mi bajod?

- Röstellem, hogy élek... Szégyellem, hogy életben maradtam. Nem, nem is élem túl, hogy nem haltam meg. Határoztam... Még az éjjel fölakasztom magamat.

- Eredj, bolond! - feddé a papja.

- Hiába, nagytiszteletű úr, ha száz évig élek is, ilyen szépet nem mondanak rólam soha... Hisz ilyen ember még sohase volt Cegléden!

- Milyen ember?

- Amilyen én - *lehettem volna*. Amilyen a nagytiszteletű úr beszédében vagyok. Nem, nekem kötelességem meghalni. Isten áldja meg...

- Megállj, bolond! - kiáltott a pap és megragadta, - okosabb dolgot mondok én neked.

Pali megállt.

- Eredj neki a magyar tábornak, keresd föl egyenesen Damjanichot s állj be hozzá honvédnek... ott osztogatják legsűrűbben a halált. Én pedig nem tudok semmit a te hazajövedeledről és holnap csak úgy elsíratlak, mintha a vecsési ütközetben elestél volna.

- Köszönöm, nagytiszteletű úr, így teszek, Isten engem úgy segéljen.

...Mikor a Kamaszék házához ment, hogy pajtásától elbucsúzzék, kint egy legény keservesen nyögött a padon. A Kamasz Pista volt. Az apja bottal verte el, mert hazafutott.

Egy negyedóra múlva gyalog együtt elhagyták Ceglédet, Damjanichot fölkeresni.

*

Egy forró augusztusi napon két bujdosó honvéd állított be az öreg Zsadony tanyájára. Zsadony és Kamasz voltak. Világosról jöttek szökve.

Az öreg Zsadony végtére is belenyugodott, hogy a fia nem olyan nagy hős, aki az első csatában tüstént meghalt, hanem olyan, aki még húsz csatában részt vesz s akkor is ép bőrrel jön haza tovább dolgozni.

A városi közvélemény is megtartotta hősnek. Miért is ne! Olyan embert, akit már az ágyúgolyó is leütött, még sincs semmi baja.

Történet, amely álom

I.

1847. szeptember hetedikén a londoni Regent-Street egyik házában Mr. Norton a híres gépészmérnök éppen ebédhez ült, mikor egy idegennek a látogatását jelentették be.

- Jőjjön holnap az irodámba.

A szobaleány visszatért az üzenettel.

- Nem lehet, mert holnap elutazik és nagyon messziről jött.

- Ez bizonyosan amerikai, azért ilyen erőszakos. Vezesd be.

Egy erőteljes, ötven-ötvenöt év körüli zömök ember lépett be. Valami teljesen vad hangzású néven mutatta be magát.

- Bocsásson meg uram, de nagyon sürgős ügyben jöttem, - kezdé tiszta angol nyelven.

- Röviden, kérem, - felelt bosszúsan Norton, - mert igen éhes vagyok.

- Ne zavartassa magát, csak tessék ebédelni.

- Azt se bánom.

Ezzel Norton intett és behozták a levest.

- Mennyi jövedelme van önnek évenként? - kérdé szárazon.

Norton úr indignálódva tette le a kanalat.

- Én ötször annyit ígérek önnek, ha rendelkezésemre áll.

Most már a kenyér is kihullott a Norton úr kezéből.

- Miről van szó?

- Egy fegyvergyár berendezéséről és vezetéséről. Önre van szükségem. Nem bízom teljesen magamban.

- Ön valami fölkelő állam, talán délamerikai állam megbízásából dolgozik?

- Nem én, uram. Csak egy újfajta fegyvert találtam föl s azt nem akarom egy államnak se eladni, hanem magam elkészíteni. Majd aztán diskurálok Európával.

- Kicsoda ön tulajdonképp?

- Földbirtokos Magyarországból. De magam is értek valamit a gépészethez. Otthon már ifjúkorom óta foglalkozom vele s azonkívül egy évet dolgoztam mint közönséges munkás a spitheadi, egyet pedig a touloni fegyvergyárban.

Norton egyre nagyobb bámulattal nézett rá.

- Az ön hazája törvényei megengedik a titkos fegyvergyártást? - kérdé.

- Ahol én lakom, uram, ott nincs törvény. Az a hely, mint mondani szokás, az Isten háta mögött van. Ott én olyan úr vagyok, mint a török császár a maga birodalmában... De egyék kérem, hiszen kihűl a levese...

Mit törődött Mister Norton a levessel? Nagy léptekkel járkált föl s alá. Végre hirtelen megállt az idegen előtt.

- Tudja ön, hogy mennyi évi jövedelmem van nekem? - kérde.

- Nem.

- Ezer-ezerkétszáz font.

- Jó. Tőlem tehát kap öt-hatezer fontot egy évre. Elfogadja?

- El. De kérek szerződést.

- Itt van készen a zsebemben. Holnap közjegyző előtt hitelesíthetik. E célból itt hagyom önnek a fiamat, kellő meghatalmazással.

Mr. Norton előtt ismeretlen nyelven kiszólt az előszobába, mire egy nyúlánk fiatalember lépett be.

- A fiam, Aladár. Most végezte el a northamptoni gépésziskolát. Minden további utasítás nála van letéve. Ha ön szíveskedett a szerződést aláírni, ugyanő föl van hatalmazva arra, hogy az első fizetést, hatezer fontot önnek azonnal átadja. Megegyeztünk?

- Meg! - felelt Norton kábultan.

- Akkor Isten önnel, a viszontlátásra, ez a fiú itt marad. Én még ma este Párisba utazom, ahol a másik fiam vár egy elsőrangú kémikussal.

Kezet szorított Nortonnal, a fiát megcsókolta és elsietett. Norton csengetett.

- Vigyék ki a levest megmelegíteni.

Tíz perc múlva visszahozták a megmelegített levest, de Norton úr már a dolgozószobájában volt.

Aznap bizony Norton úr elfeledkezett az ebédéről.

II.

Mikor Szakács Benjámin gyergyószentmiklósi közbirtokos megvette a borszéki havasok közt fekvő baléni rézbányát, amelyet tíz év óta nem műveltek, mindenki nevetett rajta.

A legvérmesebbek azzal biztatták, hogy talál még benne vagy százezer krajcárt, ha ugyan talál. De bankót nem.

Szakács maga is odaköltözött a hozzáférhetetlen hegyek közé, az oláh határ mellé. Nagy ritkán jött le onnan s lassanként magával vitte összes atyafiságát, azonfölül minden dolgot nem találó embert, akik Oláhországba akartak kivándorolni.

Úgylátszik, van még mit kaparni a bánya fenekén. Szakács maga is dolgozott, vagy saját gépműhelyében, vagy lent a bányában.

A legidősebb fiát, amint hazakerült a csiksomlyói iskolából, maga mellett tartotta s mindenre megtanította, amit ő szokott végezni.

A másik két fiát messze országban, amint beszéltek, külföldön iskoláztatta. Egyszer ő maga is eltűnt s két évig senki sem látta.

De mindez csak mende-monda lehetett. Biztosat senki sem tudott odalent Csík- és Gyergyó-szék völgyeiben. Ha néha vadászember feltévedett Borszékig, ott látott üveghutát, rézbánya-munkásokat, téglagyárat, Szakácséknak egy szép házát, de följebb a havasok közé, Balanba mér nem ment senki... Rettegett, őserdőborította, bizonytalan vidék volt az akkor. Ezernyolc-száznegyvennyolc tavaszán a Maros-völgyén, Szászrégentől be Oláh-Toplica felé sok angol gép, mint mondták, bányagép érkezett Szakács számára Angolországból. Száz ember egyengette az utat e gépek előtt és tizenkét bivaly húzott egyet.

A gépeket angolok kísérték, akik szintúgy eltűntek a hegyek közt, mint korábban a székelyek. A nagy mozgás következtében mindenfelé elterjedt a híre, hogy Szakács bányája kitűnő és már ánglius masinákkal túrja a rezet.

De zajos, zivataros idők következtek és senki sem törődött Szakács rézbányájával.

Erdély csöndes völgyein harci moraj hömpölygött végig; de a borszéki havasokig nem hurcolta el az égő fáklyáját a háború vad istene.

Szakács Benjámint koronként megjelent lent a székelység közt, lázban égő szemekkel, sápadt arccal. Meghallgatta a híreket, aztán újra visszament a hegyei közé. Csak aztán emlékeztek rá, hogy itt-ott ilyen mondásokat ejtett el:

- Ne csüggedjetek, legyetek szilárdak, rövid idő alatt minden jóra fordul.

Majd másutt ezt mondotta:

- Még nem vagyok készen. Kevés anyagot kapok és lassan kapom a külföldről.

Senki sem értette.

III.

1849. augusztus 11-én a magyar hadsereg ó-aradi főhadiszállásán döntő tanácskozásra gyűltek össze a magyar hadsereg tábornokai és törzstisztjei.

Görgey eléjük terjesztette a Rüdigerhez írt levelet, amelyben jelenti, hogy Világosnál le fogja tenni a fegyvert. Erre ő maga otthagyni a tiszteket, hogy szabadon tanácskozzanak a fölött, elfogadják-e az ajánlatot, vagy nem.

Alig kezdtek tanácskozni, heves kopogás hallatszott az ajtón. Mielőtt bárki szólhatott volna, nyílt az ajtó és belépett Szakács Benjámint.

Fehér abaposztó nadrágja hosszúszáru csizmába volt bujtatva. Rövid szürke zekét viselt, oldalán széles fringia lógott. Székely nemzetőrnek látszott. Katonásan köszönt és szólt:

- Bocsánat, tábornok urak, nevem Szakács Benjámint, olyan dologban jövök, melytől talán a haza sorsa függ.

A katonák összenéztek.

- Beszéljen, - szólt Kiss Ernő.

- Uraim, én hosszas fáradozás után egy új puskát találtam föl, amely egy embert képessé tesz arra, hogy mai puskával fölfegyverezett húsz emberrel szembeszálljon.

A tisztek összenéztek. Ez valami szegény örült.

- Nem vagyok örült, uraim.

Ezzel kikiáltott az ajtón. Egy ugyanúgy öltözködött székely jött be, csak hogy bocskorban, vállán egy kicsinek látszó puská, oldalán rövid szurony, elől-hátul hatalmas tölténytáska. Szakács elvette a puskát s az izgatottan csoportosuló tisztek közé lépett vele.

- Nézzék uraim, a puská hátultöltő, a töltényeket készen kell berakni, még pedig nem egyenként, hanem egyszerre hatot. Ezt kilövöm egy perc alatt, aztán megint beleteszek hatot. Szóval, míg önök egyet lőnek, én legalább harmincat lövök.

A csodálkozás moraja futott végig a tiszteken.

- S ez, uraim, irtóztató hatásu. Öt emberen átmegy. Egy század sortüze pocsékká tesz egy egész lovasezredet.

Zokogás hallatszott. Leiningen az asztalra borulva sírt.

- Látja ezt? - szólt Kiss Ernő, - ez azt jelenti, hogy miért nem jött hamarabb ezzel a fegyverrel; most már késő. Itt a levél Rüdigernek!

- Nem jöhettem addig, amíg sok fegyverem és milliószámra menő töltényem nincs.

- Még így is késő! Mire embereinket betanítjuk, kiszorítanak az országból.

- Nem kell, tábornok úr, nekem van húszezer emberem ezzel fölfegyverkezve.

Erre Leiningen fölugrott.

- Hol, hol, hol?

- Tízezer itt a város végén, tízezer egy órányira.

- De honnan csöppentek ide? - ostromolták Szakácsot minden oldalról.

- Erdélyből, Gyergyószék hozzáférhetetlen hegyei közül. Ott gyártottam e puskákat s ott szerveztem egy év alatt hadseregemet. Segesvárhoz már későn érkeztem, de mondhatom, hogy bosszút álltam... Lüders tábornok seregének picit maradványaival fut kifelé az országból.

- Megverte az oroszokat? - kiáltott föl Pöltenberg.

- Igen, Piskinél. Kilencezer orosz maradt halva a csatatéren. A mi veszteségünk nyolcvanöt ember volt.

Valami örületes jókedv fogta el a hős katonákat, akik még az imént a gyalázatos kapituláción tanácskoztak. Körülvették Szakácsot, ölelték, csókolták.

Egyszer csak megjelent az ajtóban Görgey alakja. Valaki elszaladt érte.

- Mi történt, urak? Hol az a föltaláló? - kérdé metsző hangon.

- Én vagyok, - felelt Szakács, meghajtva magát.

- Mutassa a puskáját!

Szakács megmagyarázta neki.

- Micsoda pénzből tudta ön ezt kiállítani?

- A rézbányám alatt aranybányára bukkantam.

- S hogy, miféle eszközökkel?

- A legfinomabb angol eszközökkel. Angol hajók hozták le a Fekete-tengerre, s onnan be-csempéztük Erdélybe. Míg csöndes idők voltak, az országon keresztül sokat hozattam.

- Derék dolog, - szólt Görgey hidegen, - lássuk a katonáit.

Ezzel kimentek a ház elé. Kint Szakács tíz katonája állt csöndben, lábhoz tett fegyverrel. Előttük egy fiatalember a lova nyakát simogatva.

- Aladár, vezesd be a sereget.

A fiu lóra pattant s elvágatott. Egy félóra múlva tompa dübörgéssel fekete sereg közeledett. Kisérteties közeledés, mert bocskoruk lévén, alig dobogtak.

- Nyolcszáz ember egy zászlóalj. Ez itt összesen tizenegy zászlóalj, ezerkétszáz ember az ágyú- és töltenyeskocsik mellett van.

- Ágyúi is vannak? - kérde Görgey.

- Igen, hátultöltős, bronzból, ekrazit bombákkal.

- Mi az?

- Saját találmányom; ötvenszer nagyobb a robbanó ereje, mint a puskapornak.

Görgey és a többi tábornok bámulva nézett a tömzsi székelyre, aki oly hidegen beszélt ezeket a dolgokat.

A fekete sereg megállt Ó-Arad nagy piacán. Középen az ágyúk és a töltenyesszekerek. A tábornokok pedig bementek a szobába és Görgey a következő levelet diktálta Rüdiger tábornoknak:

Tábornok úr!

A tábornoki kar egyhangú határozata folytán holnap lesz szerencsém önt megtámadni.

Tisztelettel

Görgey tábornok.

IV.

Rüdigert és tisztjeit meglepte ez a levél. Hisz ők a fegyverletevés helyét és idejét megjelölő levelet várták.

Az I. hadtestet Görgey elküldte a netalán érkező osztrákok föltartóztatására. A III. és IV. hadtest tartalékban állt. Soborsinból bevonták Szakácsnak másik tízezer emberét és tizenkét ágyúját és augusztus 12-én hajnalban rámentek Rüdigerre.

Görgey, Szakács és a tábornokok középen voltak, lóháton.

Mikor virradatkor fölkeltek Rüdigert, így szólt:

- Hát mégis támadnak? No ez szebb, mintha megadnák magukat.

Azzal kilovagolt seregéhez, mely már csatarendben állt. Krulev ezredes egy nagy távcsővel kémlelte a messze távolban alig látható magyarokat.

- Nem értem. Az ágyúikat állítják föl. Kire akarnak azok olyan messziről löni?

A következő perc megadta a feleletet. Irtóztató zúgással jött egy bomba s lecsapott az Olga-lovasezred közé. Az egész ezred bomlani kezdett. Ötven ember dőlt ki halva és sebesülten. Balfelől a gyalogságba öt-hat bomba csapott le s óriási lyukakat ütött az ezredek sziklafalán.

- Előre az ágyúkkal, neki! - ordított Rüdiger.

- Ilyen messziről lehetetlen, - felelt egy tüzérezredes.

- Ami nekik lehet, nekünk is lehet, - üvöltött a vezér.

A parancs, parancs. Az orosz ágyúk megkezdték a tüzet. Tíz perc múlva a fele elhallgatott.

- Mit csináltak kutyák? - kiáltott Paskievics, odalovagolva ágaskodó lován.

- Elesett a legénység fele, - felelt az ezredes, aki vérbe borulva feküdt az ágyúján.

- Eredj, Wladimir, a kozákok támadjanak, söpörjék el a gazokat.

A hadsegéd elvágatott s pár pillanat múlva négy ezred kozák pokoli dübörgéssel rohamra indult. A trombiták recsegték, a kozákok erőteljes kardala hallatszott.

- Isten és a cár nevében - kiáltott Rüdiger és keresztet vetett magára.

- A huszárjaimat vetem eléjük, - kiáltott a túloldalon Görgey, mikor ezt a fürgeteget a síkságon közeledni látta.

- Kár volna értük, - felelt Szakács.

A székelyek összébb szorultak s hármassorba álltak. Mikor a kozákok ezer lépésre voltak, egyetlen fűlsiketítő roppanás hallatszott. Mind a három sortüzet adott. Közvetlenül rá jött a második sortűz, a harmadik, a negyedik, az ötödik, a hatodik... az ágyúk kartáccsal bömböltek le a hegyről... S hatezer kozákból kétszáz tért vissza.

Rüdiger sírva, káromkodva, imádkozva, egész seregét előre zúdítja. A legbátrabbak csak száz lépésnyire jutottak a magyarokhoz, a többi hanyatt-homlok rohant vissza.

A tábornokok borzadva látták a pokolgépek működését.

Ekkor Szakács így szólt Görgeyhez:

- Tábornok úr, most rájuk eresztheti a huszárokat. Mi pedig forduljunk Haynau ellen.

*

Így történhetett volna, ha egy magyar ember 48-ban föltalálja a Manlicher-puskát, az Uchácus-ágyút és a hozzávaló puskaport.

A legionárius

Metsző, hideg szél fujt. A bécsi diákok halálfejes légiója masirozott a síkon. A kalendárium már március végét mutatta, de aki nem ért rá könyvekben utána nézni, az megesküdött volna rá, hogy csak februáriusban járunk.

A mi embereink pedig ugyancsak nem értek rá a naptári viszonyoknak utána nézni. Már október óta csatáról-csatára járnak. A velő is megfagyott csontjaikban, amint a messze terjedő jász síkságon lassan bandukoltak.

Hatszáz intelligens, úri ifjú ez, aki mind könyvet dobott el, hogy fegyvert ragadhasson. Metternich megbuktatói, akik dacoltak Windischgrätz-cel és egy év alatt két forradalmat csináltak Bécs városában.

Mikor aztán a hatalom leigázta a császárvárost, szétnéztek, hogy merre lobog még a szabadság zászlaja. És csapatostul megindultak Magyarország felé.

Az érkező diákok légiókká szervezkedtek s bőven omlott a vérük úgy Erdély, mint Magyarország csatáterein.

Volt köztük herceg, gróf, báró, akik kényelmes kastélyokat hagytak otthon Ausztriában, hogy elmenjenek idegen nemzet szabadságáért meghalni. S nem egy ősrégi német család ivadéka porlad jeltelen sírban, valahol az Alföldön, vagy Erdély havasai közt.

Aki huszonhárom éves volt köztük, annak már joga volt fiainak szólítani a légiót. A legfiatalabbakat azonban rendesen öregnek hívták.

Testvérek voltak ők mind, életre-halálra hűséget esküdve egymásnak. Mindegyik kész volt bármely percben is életét föláldozni bajtársaiért.

A gyávaságnak azonban még a látszatát is szigorúan büntették. Ebben a tekintetben ezek a vidám fiúk nem értették a tréfát.

Ezen a csikorgó márciusi napon 1849-ben Jászberény felé haladt a halálfejes légió. Ötödik napja, hogy szabad ég alatt táboroztak s a legdalosabb gyerek ajkán is megfagyott a nóta. A tisztjeik sorba-sorba járták őket.

- Mi történt veletek, fiaim, hisz oly szomorúan baktattok, mintha akasztani vinnének!

- Nagyon fázunk.

- Csípős ez a magyar szél.

- Paprika van itt még a levegőben is.

- Ej, ne legyetek anyámasszony katonái. Különb dolgokat is kiállottunk mi Bécsben.

A gyerekek fősóhajtottak.

- Az igaz, csakhogy az egyik harc és a másik harc közt elmentünk a torlaszról a kávéházba sörözni, meg billiárdozni.

Nagy sóhajtozások hallatszottak a sorokból a sör, a kávéház, a billiárd hallatára.

- Nagyon elpuhított benneteket az a kétheti debreceni tartózkodás. Mi bajod, Hammer?

A kérdés egy vékonydongájú, alig tizenhatéves tacsóhoz volt intézve, aki sápadtan, fogvacogva lépegetett s éppen átadta a puskáját a szomszédjának.

- Nagyon rosszul vagyok. A hideg ráz, meg a forróság gyötör. Alig állok a lábamon.
- Szedd össze magadat! Ha rád nézek, sohase hinném, hogy te vagy az, aki a császár két leg-szebb gránátosát puskatussal leütötte. Nesze!

És egy debreceni faragású cifra kulacsot nyújtott neki, melyből a fiu pár korty szilvóriumot ivott.

- Vigyázz! - hangzott legelől a kommandó s a trombitajel hirdette, hogy ki-ki szedje össze magát.

A távolból Jászberény tornyai merültek föl.

Megperdültek a dobok. Majd utána megharsantak a trombiták. Hammer is a vállára vette a puskáját. Mikor aztán a város legelső házaihoz érkeztek, kibontották a halálfejes zászlót, és rázendítették a légió dalát:

Wer kommt dort von der Höh'...

Es ist der Windischgrätz...

A város apraja, nagyja az utcákra sietett s kézszorítással, öleléssel üdvözölték a nagy hírű hős fiúkat. A nagy piacon négyszögbe álltak s vezérük kihirdette, hogy bizonytalan ideig Jászberényben maradnak, azért hát szállásolják el magukat. Pár perc múlva a vendégszerető lakosság szétszította a diákokat s boldogtalan volt, akinek nem jutott. Hammer egy becsületes fűszereshez jutott. Amint a fűtött szobába ért, leroskadt a kanapéra és elaludt. Nem merték se fölkelteni, se levetkőztetni. Lábujjhegyen jártak körülötte s a legjobb falatokat eltették neki az ebédre.

Négy órakor fölébredt, vagyis magához tért. Akkor kényelembe helyezkedett, evett valamit és vizet ivott sokat. Aztán megmosakodott, megvarrta az egyenruha foszlásait, kipucolta a fegyverét, vállára vetette s kiállt a kapuba. Az őrseg érte jött, s elvitte zászlóváltára.

Nyolc órakor jött haza. Szemei nagyok és fényesek voltak a láz tüzétől. Tántorgott.

- Víz, vizet adjanak! - suttogta.
- Feküdjék le, katona úr! - biztatta a házigazda.
- Nem lehet, mert valószínű, hogy az éjjel továbbmegyünk.
- De akkor én föl fogom kelteni.
- Nem lehet, nem lehet - mormogta a fiú.

Vacsora alatt azonban elájult. Akkor a fűszerkereskedő ágyba fektette és orvost hivatott.

Az orvos azt mondta, hogy valószínűleg tifusz lesz belőle. Éjjelre hóvihar kerekedett. Mikor legjobban rázta és csapkodta az ablakokat, megperdültek a dobok. A légiónak riadót vertek.

Fegyvercsörgés, futó lépések zaja hallatszott az éjszakában. Egy félóra alatt a légió sorakozott s Nagykáta felé indult az alaktalan sötétségben.

A fűszeres bement Hammerhez. Nyitott szájjal aludt, rövid, szaggatott lélegzetet vett, szeme be volt esve, arca kipirulva.

- És én fölkeltem, hogy ennek a hóviharnak neki menjen? Nem, hisz' ez biztos halál, hadd aludjék szegény.

És a jó ember maga is visszafeküdt.

Hammer másnap délutánig aludt. Akkor behívta a házigazdáját.

- Mi ujság? Mi történt velem?

- Ön tegnap este elájult és ágyba fektettem.

- És a légió?

- Az éjjel elvonult. Azt mondják, ma ütközet van valahol.

- Szent Isten! Mit tett velem? Elmaradtam az ütközetből! El vagyok veszve. Sohase mosom le a gyávaság vádját. Szökevénynek hisznek.

A fűszeres megpróbálta vigasztalni. A szegény gyerek csak rázta a fejét s ezt hajtogatta:

- Nem ösmeri a légiót, nem ösmeri a légiót. Az én becsületemnek vége!

Egy óra múlva a betegségtől megzavarodva, agyonlőtte magát a puskájával. Az asztalon találtak egy levelet, mely Dél-Tirolban lakó édesanyjához volt intézve.

S a hideg hófürgetegből a gyász hír mint egy fekete madár kiröppent, hogy lecsapjon a szegény anyára, aki a napsugaras, meleg vidékről annyiszor fordult észak felé, hol a fehérfejű hegy-óriások állanak... onnan várt kedves híreket egyetlen fiáról.

A zsidó fiú

I.

Messze lent délen már régen verekedtek, de Kisregőc még nem kapott semmit sem a háborúból. Csak beszéltek a kocsmában, a boltokban, a községházán és a piacon, a templom előtt, hogy kiűtött a szabadság, nincs már se úr, se paraszt, se jobbágy, se robot.

Hanem, hogy mi van, azt még nem tudták.

Ősszel aztán azt is megtudták. Egy honvédszászlóalj töredéke vonult át a községen. Az volt a parancs, hogy útközben, amennyire lehet, toborzással kiegészítse magát.

A tisztek a nagyvendéglőben ütöttek tanyát s szétküldték legügyesebb embereiket. Az úribb nevelésűek szónokoltak és szavaltak, az arra termett honvédek táncoltak és énekeltek - a község lázba jött s a legények csapatostól siettek a kocsmába fölcsapni.

Áron fia Jakab, nézte-nézte, hallgatta a toborzást. Valami új, ismeretlen érzelmek kezdettek zsongani benne. Mintha egy hang kötelességre figyelmeztette volna, melyeket teljesítenie kell.

Sokáig nem volt tisztában magával, hogy mit tegyen. Végre egy gondolat villámlott át fején. Mintha valaki taszigálta volna, ment egyenesen a sorozó-bizottság elé.

- Mit akarsz, fiam? - kérde egy tiszt.

- Beállni honvédek, - felelte halkan.

- Zsidó vagy, ugye-e?

- Az.

A tisztek összesúgtak.

- Vannak szüleid? - kérde a kapitány.

- Vannak.

- Itt hagyhatod őket? Nincsenek rád szorulva?

Jakabnak összeszorult a szíve. Aztán ránézett a kapitányra és felelt:

- Miért kérdezi ezt a tiszt úr éppen tőlem? Eddig mindenkit bevettek, aki jelentkezett. Bevették Gál Pistát, özvegy anyjának egyetlen fiát.

A kapitány szárazon így felelt:

- De te zsidó vagy ám fiam s ebbe a legénységnek is van beleszólása.

- Nekem épp úgy kötelességem fegyvert fogni, mint a többinek. Itt születtem, itt is akarok meghalni, a haza az enyém is, nemcsak a maguké... Nem akarom, hogy majd azzal vádoljanak, hogy gyáván elbujtam, mikor minden fiatalember a háborúba sietett. Még ha csak száraz kenyeret eszem is, akkor is a szememre vethetik, hogy azt sem érdemlem meg, mert itthon ültem, mikor mindenki elment megmenteni az országot.

Egy öreg orvos erősen bölintgatott a fejével.

- Igaza van, csak nem tudja magát jól kifejezni. Az ő vérüknek együtt kell hullania a mi vérünkkel, az ő vérüknek is meg kell öntözni ezt a földet, addig itt nincs joguk, addig itt nincs hazájuk. Az inspiráció beszél belőle. Be kell venni.

Fejébe nyomták a honvédsapkát s Jakab kiment a piacra.

Egy negyedóra múlva valóságos zendülés volt odakint. Jakab fejéről letépték a sipkát s őt ki-lökdösték a zászlóaljából.

- Zsidót miközén? Zsidót katonának? Hát ez meg már miféle új módi?

- Mi nem állunk mellette.

- Egy sorba sem állok vele.

- Kergessétek a pokolba.

- De fiaim, - kiabált le a tornácról az öreg orvos - miért nem akarjátok megengedni, hogy ő is meghaljon a hazáért?

- A mi hazánkért ugyan ne haljon meg, nincs az rászorulva.

- Hát ti elmentek küzdeni, szenvedni, talán elesni, ő meg itthon üljön a sutban?

- Csak hadd üljön, arra való, semmi köze mihozzánk. Nem közibénk való.

És mivel Jakab vagy harminc lépésnyire még mindég reménykedve várt, elkezdtek kövel hajigálni.

A tisztek nem tehettek mást, engedtek a zászlóalj kívánságának; az öreg orvos ugyan fölhozta, hogy Pesten némi ellenállás után bevették a zsidókat a nemzetőrök közé, de a tisztek viszont ellene vetették, hogy Pozsonyban nem engedték meg a zsidóknak a nemzetőrségbe való belépését.

Adott jelre rendbe és sorba lépett a rekrutákkal kiegészített zászlóalj s nagy trombitaharsogás közt elindult föl a hegyek közé. A trombitaharsogás és fegyverek csörgése sokáig hallatszott szét a sárga őszi alkonyatban... Azután csönd lett. Az öreg emberek hazakísérték a síró asszonyokat.

Jakab egy kazal aljában heverészve hallgatta a katonaság zajának eltávozását. Azután hazament. Kezet csókolt az anyjának és kiment a boltba az öreg Áronhoz. Senkinek sem tűnt föl, hogy ma milyen sápadt és szomorú.

II.

Azután megint soká, nagyon soká nem jutott nekik semmi a háborúból. A mezők hó alá kerültek, az utak majdnem járhatatlanok lettek. Az emberek szánon jártak, lépéseik zaja elveszett a hóban. Az egész falu olyan csöndes lett, mint a temető. Akkor egyszerre a háborúnak egy hulláma átcsapott rajtuk.

A híres hadvezér azon a vidéken vonult vissza seregével. Egy zordon, szeles, havas estén tompa dübörgéssel és csikorgással nagy fekete szekerek érkeztek a faluba egy század huszár és egy zászlóalj honvéd fedezete alatt.

A piacon megálltak. Az emberek lámpásokkal jöttek ki megnézni, hogy mi lesz?

Az őrnagy a bírót hívatta.

- Nekünk még ma este tovább kell mennünk.
- Nem lehet, uram, ilyen időben. Mind ott vesztek a hegyek közt.
- Ha ott veszünk is, mennünk kell. Parancs, parancs. Azért hát egy-kettő, vezetőről gondoskodjál. Félóra múlva indulunk, mert nyomunkban az ellenség.

A parasztok fejcsóválva elszéledtek. A honvédek anélkül, hogy a sorból kiléptek volna, szalonnát, kenyeret faltak és pálinkát ittak rá. Néha le-lerázták magukról a havat. Egy öreg paraszt odaszólt egy cingár honvédnek, aki erősen verte össze a bokáját a hidegtől:

- Már mér' nem maradtok itt öcsém? Nem jön utánatok az ellenség ilyen istenverte időben.
- Nagyon vigyázni kell nekünk bácsi, mert mi az ország kincsét őrizzük. Négy szekér aranyat viszünk a bányavárosokból.

A paraszt megemelte süvegét. Annyi pénz tán nincs is a világon. Aztán szinte megdöbbenve tovább ballagott.

Az Áron boltajtajából világosság sugárzott ki. Kint állt Jakab és nézte a katonákat.

- Te is inkább egy kis gugyit hordhatnál körül, - mordult rá egy vén káplár, - mint hogy itt tátod a szádat.
- Könnyű neki itthon, míg mi a fagyos havon a halállal ölelkezünk, - szólt bele egy katona.
- Hej, mikor leszek én otthon, - sóhajtott egy tizenhét-tizennyolcéves fiú, aki egyre a hidegtől csorgó könnyeit törülgette, - pedig tudom, hogy szegény édesanyám sírva gondol rám minden este.

A katonák arcán a szomorúság jelent meg. Valamennyinek az elhagyott otthon jutott eszébe. Sóvárogva fordultak a boltból kiömlő világosság felé... De jó meleg lehet ott bent! Egy őrmester sietett arra.

- Sorakozz! - kiáltott halkán, - mindjárt indulunk.
- Van már vezető? - kérdezte a káplár:
- Van, a bíró szerzett egy erdőkerülőt. Még az éjjel Prázsmárig kell jutnunk.
- Vigyázz! Sorakozz! - hallatszott halkán mindenfelé.

A tisztek a zászlóalj élére lovagoltak, az egész sereg megindult s lassanként eltűnt a hulló hóban és az éjszakában.

III.

Ujra mély csönd lett a faluban. A menekülő honvédek nyomát elfödte a friss hó. A tűzhely mellé húzódott emberek hallgatták a szél üvöltését s minden jót kívántak az elemekkel küzködő szegény katonáknak.

Egyszerre csak megzörgették a bíró kapuját. Kiment. Az utca tele volt idegen katonákkal. A kapu előtt tisztek állottak.

- Te vagy a bíró? - szólt egy szálas tiszt fehér köpönyegben. - Mennyi ideje, hogy az ellenség erre vonult?
- Nem láttam én erre ellenséget, uram.

- Ördög és pokol... a honvédeket értem.

- A honvédek? Azok jártak.

- Mikor?

- Nem tudom, könyörgöm, nincs az én házamnál óra.

- Ezredes úr, talán a kocsmába mennénk. Pokoli idő ez, - szólt egy kapitány.

- Jó, hozzátok utánam a bírót.

Az üldöző csapat egy zászlóalj tirol vadászból és a Civallartuhlánusok egy századából állott. Az expedíció élén Bellegarde Hektor gróf ezredes állott.

- No bíró, - fordult a vendéglő nagy ivójában az öreghez, - most sem emlékszel még?

- Emlékszem én, uram.

- Nohát felelj!

- Mire?

- Mennyi ideje lehet, hogy a honvédek elhagyták a falut?

- Lehet annak két órája.

- Ördög és pokol... Kisiklanak a körmeink közül. A megkerülő csapat nem lesz képes eléjük vágni. Hallod-e bíró, egy jó vezetőre van szükségünk.

- Honnan uram, nincs a faluban más, mint asszony és öreg ember.

- Láncos-lobogós, de nekem kell! - toporzékolt az ezredes.

- Reggelre keríthetek, - felelt nyugodtan a paraszt.

- Üssön beléd a ménkü, megbotoztatlak!

- Lehet, elegen vannak hozzá, - felelt nagy flegmával a bíró.

Az ezredes nagy léptekkel járt föl s alá, mialatt a bíró megtöltötte a pipáját és rágyújtott. Az ezredes hirtelen megállt előtte s ráfordult:

- Vezess a zsidóhoz!

- Tessék utánam jönni, - s azzal elindult.

Csak két hadnagy ment az ezredessel. A többi ott maradt. A hadnagyok is kint maradtak a bolt előtt.

Az öreg Áron ugyancsak elbámult, mikor a fényes katona szerény szobájában megjelent.

- Én Bellegarde gróf ezredes vagyok a császári hadseregben. Azért jöttem magához, mert maga okos ember, magával lehet beszélni, nem olyan, mint ez a sok paraszt, akik a világért sem árulnának el semmit. Mind az ellenséggel cimborál. Én üldözöm az ellenséget, mely négy-százezer arany kincstári pénzt visz magával. Ha maga utánuk kalauzol, ezer darab aranyat kap. Megértette?

Áron kerekre nyílt szemmel bámult a grófra.

- Ezer arany? Azt tetszett mondani, hogy ezer arany... Óh, Istenem, mekkora kincs... És az enyém lesz... Jakab!

Jakab egy sötét sarokból fölemelkedett.

- Ez a fiam, gróf úr, a Jakab fiam. Nagyon értelmes, bátor fiú... Úgy ismeri a vidéket, mint a tenyerét. Tetszik tudni, ő hordja szét a környéken a bolti holmit. El fogja önöket vezetni az ellenség nyomába. Prázsmár felé mentek... A fiam még behunyt szemmel is odatalál... Óh, Istenem, a császár ő fenségét méltóztatik szolgálni gróf úr? Öltözködjél föl Jakab jól, hogy meg ne fázzál...

- A pénzt a fiú megkapja, mihelyt föladatát teljesítette. Gyere öcsém!

Jakab tántorgó léptekkel követte az ezredest.

IV.

Amint a császáriak a falut elhagyták, a hóvihar megszűnt. A szél hamarosan szétkergette a fellegeket s kibújt a hold, csillogó ezüsttel hintve be a fantasztikus hóvilágot.

Legelől ment Jakab, utána az ezredes és tisztjei. Jakab lesütött fejjel haladt. Mintha valami óriási teher nyomta volna vállát. Egy benső hang folyton azt suttogta: vissza, vissza! Sőt mintha néha-néha valaki mellbe lökte volna. Mi ez? Micsoda érzés ez? Mi ennek a magyarázata? Hisz ha ezt az ezredes, a mindenható császár katonája parancsolja, nem kötelessége-e neki engedelmeskedni? Főképp, amikor olyan jó ember, hogy a szegény nyomorult apjának ezer aranyat ad ajándékba? Igen, neki ezt a szolgálatot kötelessége megtenni... mi lehetne a kötelesség, ha ez nem?... igen, igen...

De lábai egyre nehezebbek lettek, lélegzete el-elakadt. Most a prázsmári-útra tértek... ott van a honvédek éjjeli tanyája... szegény fiúk, mit sem sejtve alusznak, anyjukról álmodoznak... s a halál már feléjük tárja karjait.

Most egy dombtetőre ér és megáll... Lent, száz lépésre, a prázsmári híd, a kőből való Krisztussal, azon túl, a holdvilág fényében a falu. Aztán visszanéz. A zászlóalj vagy ezer lépéssel elmaradt, az uhlánusok most kaptatnak föl... A lejtőn csak az ezredes, a tisztje és egy szakasz válogatott vadászcsapat áll.

- Micsoda falu az? - kérde az ezredes s kardjával lemutat.

A zsidó fiú fölemelkedik, mély lélegzetet vesz, úgy érzi, hogy minden terhétől megszabadult... szívére teszi a kezét... aztán vad, emberfölötti üvöltéssel lerohan a dombról.

- Ébredjetek, itt van az ellenség, vigyázz, vigyázz, ébredj, ébredj!

Elesik, öt-hat ölet csúszik, véres tenyérrel, fejjel fölugrik, rohan, üvölt tovább.

- Lőjjétek le a kutyát! - ordít az ezredes.

A válogatott vadász-szakasz, mintha egy puskát sütöttek volna el, olyan sortüzet ad... A zsidó fiú tántorog, hangja elhal... egyszer megfordul magakörül, szájából vér patakzik... azután a kereszt alatt hanyattvágja magát...

...És Istennek kőből való fia, a Megváltó, a hold szelid fényétől beragyogva, hóval borított töviskoronája alól, mintha szeretettel mosolyogna erre a fiúra, aki egy nagy eszméért halt meg... Amelyet nem is értett, csak sejtett és érzett. Az ezredes *sturmsrittet* fuvatott s a tiroliak mint a macskák másztak föl a dombra. De a roham elkésett. A honvédek erőteljes tüzeléssel védték a falut, a huszárok pedig a kincses szekerekkel a Prázsmáron túl fekvő dargói szoroson át elhajtottak.

A tiroliak retiráltak. Leghátul egy bekötöttfejű kapitány jött. Mikor a zsidó fiú teteme mellett elhaladt, megrúgta s mormogá:

- Kutya, te vagy az oka, hogy fölsültünk!

A holttest a rugástól megfordult és lehajtotta a fejét. Talán, hogy elrejtse szégyenét, talán, hogy megcsókolja a földet...

Gábor diák

Fiúk, tudnátok-e ti oly bátran meghalni, ha kell, mint elődeitek tudtak?

Nem puhultatok-e még el teljesen a zengerájokban, ledér kávéházak abszintos levegőjében? Megvan-e még bennetek az izzó lélek? Érdekel-e még valami benneteket Casanova kalandjain és Faublas lovag szerelmein kívül? Magános óráitokban hallgatóztok-e néha s halljátok-e a multak árnyainak halk jajszeit? S nem döbbsen-e meg, mikor érzitek, hogyha a sors már csupa jót tartogat e nemzetnek, még akkor sem nyújt kárpótlást a hosszú, hosszú szenvedésekért, amelyek mögötte állnak?

E kérdésekre nem kérek feleletet, hanem példaként egy régi történetet beszélek el egy fiúról... Véres árnyéka a multkor merült föl előttem a Zemplén fölött borongó szürke ködből... mikor szokott magános utazásaim egyikén Sárospatak felé vittek fáradt lépteim.

Mikor 1848 őszén a sárospataki főiskola megnyílt, igen különös képe volt. Aggastyánok tanítottak ott gyerekeket. Aki ifjú volt vagy férfi, elment honvédnek. Akár tanári, akár diáki sorban állott.

Szomorú város volt akkor Sárospatak, amely diákjai nélkül olyan mint a temető. A szép leányok és menyecskék unatkoznak, hangversenyre, táncmulatságra semmi kilátás, még csak kocsmái verekedések sem voltak.

Eseménnyé lett a városban Gábor diák hazaérkezése Pestről.

Gábor diák vézna, csámpás legény volt. Ferde a válla, egy kicsit púpos a háta, a ballábára pedig rettenetesen sántított.

Mikor a nyáron a honvédtoborzók Patakon jártak s minden ember a háromszínű zászló alá állt: Gábor könyörgött, hogy őt legalább betegápolónak vegyék be. Visszautasították.

Mikor aztán a fiúk hangos énekszóval, dobpergés és trombitaharsogás közt elvonultak, velük masírozott órákig, míg el nem ájult.

Egy útszéli kocsmában lefektették. Akkor látták, hogy a lába csupa seb.

Vele kidőlt egy cigány is és ott maradt. Ez ápolta Gábort, orvosság helyett ősrégi szép énekekkel traktálván őt, melyeket a gályára hurcolt protestáns papok énekeltek hajdan. Mert a pataki cigány akkor még minden efféle régi énekeket tudott.

Gábor három napig hallgatta a bús dalokat, aztán fölkelt és visszatért Patakra.

Egyszer aztán eltűnt. Azt beszéltek, hogy Szabó Gáspár fuvarorgazda szekeren Pestre ment Kossuthhoz, hogy vele mégis fölvétesse magát az armádiába.

Úgy látszik, ez sem sikerült, mert az iskola megnyitása után csakhamar újra otthontermett s kevesedmagával rendszeren járt az előadásokra.

Kicsinyek és nagyok közt órakulumból volt. Mikor elkezdett beszélni Pestről, Kossuthról, Széchenyiről, Petőfiről, Vasváriról, tátott szájjal hallgatták.

De dicsősége nem sokáig tartott. Jött a tél s a déli harctérről szállingóztak haza a sebesültek és a betegek. Micsoda szánalmas, elgyötört alakok. Megjött a nagybotos is, hatalmas alakja két-rét görnyedt. A perlaszi sáncokon jobbvállát szétzúzta egy rác golyó. Csak egy hét múlva kötözhatték be a sebet rendszeren, csuda, hogy a legény bele nem pusztult. De nem ingyen kapta a sebet. Őt embert vert agyon különböző puskákkal. A patakiak mint az oroszok védtek az

elfoglalt sáncokat a már őrmesteri rangban levő nagybotos vezetése alatt. A magyarság már retirált, de ők, mint a szikla álltak. Damjanich három segédtisztet küldött oda, hogy hagyják már oda a sáncot. Az első segédtiszt, egy hadnagy, maga is pataki diák lévén, puskát fogott és beállt a fiúk közé verekedni. A másik segédtiszttel azt üzenték, hogy segítséget küldjenek nekik, ne üzeneteket. A harmadiknak a szavára végre engedtek... Még egy sortűz, aztán leugráltak a sáncról és futottak vissza... A nagybotos nehezen tántorgott utánuk, a vállát abban a percben lőtték át. A kilencedik zászlóalj (utolsó a csatatéren) négyszögbe állva várta őket, középen Damjanichcsal. A nagybotos ott rogyott össze előtte.

- Meghalt? - kérdé a vezér.

- Nem.

- Kapjátok föl, előre!

Lassan hátráltak. Este egy faluban tábort ütöttek s Damjanich meglátogatta a sebesülteket.

A nagybotos sebét társai már kimosták és úgy ahogy bekötözték.

- Hallom, hogy te csináltad az egész galibát. Ha nem volnál megsebesülve fickó, - szólt a vezér, - főbelövetnélek. Tanuld meg, hogy a katonának első kötelessége engedelmeskedni. Azt a keserű rézangyalát a tintanyaló mivoltodnak...

- Őrnagy úr...

- Aztán tanuld meg azt is, hogy a puska arra való, hogy lőjjenek, nem arra, hogy üssenek vele...

- Nem volt időm tölteni, őrnagy úr.

- Arra a katonának mindig van ideje. Mit pazarlod a puskáinkat? Hallom, hogy összetörtél egy tucat puskát...

- Rác puskákkal dolgoztam, őrnagy úr, nem a mieinkkel...

- A puskákkal nem tudsz bánni, azt látom, nem neked való mesterség. Azért ezennel megfosztalak őrmesteri rangodtól.

- Őrnagy úr!... - hebegett halálsápadtan a diák.

- És még ma fölterjesztelek hadnagynak. Szervusz!

...De a szegény nagybotosnak nem használt a nagy öröm. Elsenyvedt, elbetegesedett, megtört, s kénytelen volt hazajönni. És a téli estéken át a *Kutyakaparó* nevű diákcárdában sokat mesélt a fiúkról, akik többé sohasem jönnek haza... A perlaszi sáncokban maradt Simándy, a főiskola első tenoristája, Bakó, Dörgey, Kovács, Csomor, Szivós, az altorjai Rákosi, a lőcsei luteránus pap fia, Schneider... és hányan sebesültek meg...

És a hazáért sápadt fiúk kezdtek újra az előadásokra járni. Csöndes, szomorú társaság volt ez. Különösen bús lett azután, hogy a mellbeteg kis jogász, Sőregi is megjött s pár hét múlva ott meghalt.

Nagy temetése volt, de a nagytiszteletű urak a kántust gyöngéltették... A leghíresebb énekesek odalént Szent-Tamás körül feküdhetek előőrson a hóban. Elfacsarodott szívvel nézte ezt Gábor diák. Hogy ő mindebben nem vehet részt! Nem harcolhat, nem szenvedhet, sem meg nem sebesülhet, - még csak nem is énekelhet a harcolók helyett a meghaltak fölött, mert hanggal sem áldotta meg a teremő.

Komoran járt. Kerülte az embereket. Ivott. Nem tanult. Tél elmúlt, jött a dicső tavasz, amelyen a magyar madár, a Turul győztes repülését megtette... Azután a dinasztia legnagyobb ellenségét, az oroszot hívta be ellenünk és megkezdődött a tragikus bukás...

Rekkenő július. Már nemcsak beteg és csonka, egészséges honvédek is voltak Patakon, a különböző szétrebbentett zászlóaljkból. Egyenruhájukat levetették s újra leültek az iskola padjaiba. Professzor és tanítvány könnyes szemmel nézett egymásra... ki törődött itt a tudományokkal, mikor a földretepert ország vére csöppenként folyt el.

Egy szotnya kozák érkezett egy tiszttel és jelentette a polgármesternek, hogy délre egy lovas testőrezred érkezik, egy tábornok vezetése alatt. Ennyi és ennyi kenyér, ennyi széna meg zab legyen készen. A nagy, kétemeletes kollégium ablakai megteltek a kíváncsi kis diákokkal, míg a szenior bottal végig nem járt s el nem kergette őket. Mit bámuljátok a muszkát! Még kényes lesz, mert azt hiszi, van rajta valami néznivaló. Majd Szegfű, Sárosi, Kerekes elmondják, milyen. Ezek ettek belőle Vácnál, Vadkertnél, Görömbölynél, Tokajnál.

Azután vidám muzsikaszóval jött az ezred. Gyönyörű volt, látszott rajta, hogy csak masírozott és nem verekedett. A nagy piacon, szembe a kollégiummal fölállt. A kollégium alatt maga a tábornok, körülte tisztjei.

És ekkor a kollégium tetején, mint a macska, csúszva megjelent Gábor diák és mikor a tábornok leveszi az aranyos sisakot, hogy verejtékét letörölje, a gyöngye diák főlegyenesezik és erejének teljes megfeszítésével a vezérre dob egy óriás követ.

A kő talált. A tábornok vérbeborulva esik le lováról. Az elszörnyedés ordítása tör ki az oroszokból. S fent a háztető szélén lihegve ül a diák s arca különös mosolyra torzul:

- Lőjjétek le! - kiált az ezredes.

Harminc-negyven lovas leszáll s elkezd a fiúra lövöldözni. A golyók pattognak a tetőn, de nem találják.

- Hozzátok le! - ordít az ezredes.

Egy század katona betör s tíz perc múlva lent van a nyomorék. Káromkodva, taszigálva hozzák. Néha olyat rúgnak rajta, hogy pár lépést gurul.

- Mit tettél, nyomorult? - kérdi félig szánakozva az ezredes.

Gábor a por, piszok és verejték alatt is büszkén néz rá.

- Kötelességemet. Engem nem vettek be katonának, mert nyomorék vagyok, de én is részt akartam venni a küzdelemben. Ne legyen különbség egy sem, mint én.

- Meg fogsz halni.

- Köszönöm. Ezt akarom.

Az ezredes fejét csóválta. Jött a katonaorvos és jelentette, hogy a tábornok mindjárt magához tér és semmi komolyabb baja nincs.

- Kötözzétek meg! - kiáltott az ezredes, Gáborra mutatva.

A kollégium bezárt kapuja mögött lélegzetét visszafojtva figyelt a diákság. Ekkor megjelent köztük nagytiszteletű Sárándi Péter és hangosan szólt:

- Minden ember a templomba!

Megértették: halottért kell imádkozni. A kollégium udvarán lévő templomba vonultak, csöndben, szomorúan.

Gribojev hadnagy tizenkét emberből megalakította az exekucionális szakaszt, a fiút a kollégium falához lökték.

- Tűz!

A fegyverek egyszerre dördültek. A kollégiumi templom lélekharangja megcsendült.

Ekkor bekötött fejjel megjelent a tábornok. A testőrök háromszoros hurrája megdördült a levegőben... bent a templomban pedig halkán kezdé Sárándi Péter nagytiszteletű úr:

...Mi atyánk, ki vagy a mennyekben!

A gyönki nemzetőrök

A gyönki sváb nemzetőrök olyan sikeresen őrizték a nemzetet, hogy gyalog mentek el a háborúba és lóháton tértek viasza.

Pedig későn láttak hozzá. A délvidéki svábok már régen véres harcban álltak a rácokkal, mikor ők még nyugodtan művelték a földjüket odalent, Tolnamegyében, arattak és takarítottak. S ha valaki azt mondta nekik, hogy a haza veszélyben van, keljenek talpra, azt felelték rá: Majd eljön a haza értünk, hogyha olyan nagy szüksége van ránk.

Csak akkor kezdték komolyan venni a dolgot, mikor a Dráva melletti magyar táborból átlőtt karral hazajött Kovács Berci közhuszár és jelentette, hogy egypár nap múlva teméntelen horvát had fog betörni az országba, fölesz és elpusztít mindent.

Kovács Berci rémítő szinekkel ecsetelte a granicsárokat és a szerezsánokat. Hogyan törtetnek előre, üvöltözve, hosszú vörös köpönyegben, csak a kenyérszelő bicskájuk akkora, mint egy kard, a puskájuk pedig hosszú és akkorát szól, mint egy ágyú.

Élelmiszereket nem visznek magukkal, mert rablásból élnek. Aki valamit megtagad, azt lelővik s még örülhet, aki így jár, mert másokat viszont lassu tűzön pirítanak meg. Megpörzsölik, mint a disznót. Talán még szalonnává is földolgozzák.

Képzelfhető, hogy az elbeszélésnek a háta borsódzása tekintetében óriási hatása volt. Nem egy lábszár remegett a pisztolynadrágban. S nem egy embernek jutott eszébe, hogyan fog ő a papucsban szaladni tudni. Mi itt a teendő?

Az asszonyokat és gyerekeket az értékesebb holmival elrejtették a szőlőhegybe, de mi legyen aztán?

Jött a magyar kormány parancsa, hogy ételt, italt az ellenség elől el kell dugni, az utakat bevágni, a hidakat főlshedni, azonfelül pedig minden fegyverfoghható ember, a legelső öldöklő szerszámmal, ami kezeügyében van, siessen Pákozdra és Ozorára.

A haza értük jött! El kell menni háboruba! Irigykedve nézték Kovács Bercit, aki már megkapta a magáét. Ő rájuk ki tudja mi vár? Talán a megpörzsölés? A jó svábok a nyakukat mélyen a válluk közt húzva járkáltak a faluban s lesték, hogy mi lesz.

Az öreg Paczolay azonban kitűzte a házára a nemzeti zászlót s a trombitás bandát egypárszor végigjáratta a falun. A muzsikuskok a Rákóczi-indulót fújták s a nagy tömeget, amely mögékük gyülekezett, bevezették a Paczolay udvarára.

- Barátaim, atyafiak, - így szólt Paczolay a tornácról, - egy óra alatt mindenki legyen készen. Egyenesítse ki a kaszáját, köszörülje meg a fejszéjét, tisztítsa meg a puskáját, ha van neki, s legyen itt az udvaromon.

Zúgás támadt a tömegekben.

- Itt hagyjuk a falut? - kiabálták.

- Minden falu külön nem védheti meg magát, - harsogott Paczolay - de ha összeállunk, hát palacsintává lapítjuk az ellenséget.

Stosz Hanesz, akit legokosabb embernek tartottak, mert az urakkal is szóba mert állni, megszólalt:

- Hát ha míg mi nem leszünk itthon, az ellenség ide jön?

- Hisz mi vének itthon maradunk, majd elintézzük velük okosan a dolgot, rátok semmi szükségünk sincs.

- Hát akkor ki vezet minket? - zúgtak.

Erre előlépett Csapó Vilmos szedresi birtokos.

- Én, fiaim. Ne féljete, olyan szépen elvezetlek én benneteket, hogy a hajatok szála sem görbül meg.

- Jól van, tekintetes úr, - szólt Grósz Salamon, aki jeles verekedő gyerek volt, - de én szeretném az ellenségnek egypár hajszálát meggörbíteni.

- Ez a legény a talpán, ettől tanuljatok, - kiáltott Paczolay - hírnév, dicsőség vár rátok. Megmentitek a hazát, *sőt a községet*, csak nem kell félni.

Ezzel levette a kalapját, amit látván a nép, mind levette. Paczolay meghatott hangon folytatta:

- Ha pedig közületek valamelyik elesik, meghal, arra dicsőség vár, mert a hazáért halt meg. Annak a gyerekei, de még az unokái is örökre büszkék lehetnek. A hazáért meghalni, ez a legnagyobb dicsőség a világon!

A derék svábok zajos éljenzés közt oszlottak szét, fölfegyverezni magukat.

Egy óra múlva kétszáz gyönki férfi indult útnak Csapó Vilmos vezetése alatt Ozora felé. A banda a határig elkísérte őket, de onnan óvatosan visszaballagott.

*

Egy hét múlva az öreg Paczolayt délutáni álmából örült kurjongatás veri föl. Szemét dörzsölve siet a tornácra. Hát, uramfia, lóháton vágat be az udvarra a gyönki nemzetőrség. Legelől Stosz Hanesz, hosszú dragonyos karddal az oldalán, óriási nemzeti színű pántlikával a kalapján.

- Mi ujság, gyerekek? - kiáltott Paczolay.

- Vége a háborúnak, tekintetes úr, felelt Hanesz, - megvertük az ellenséget.

- Hogyhogy?

- Valami tízezer horvát Ozoránál letette a fegyvert, a többi elfutott.

- És ti is részt vettetek benne?

- Mi? - kiáltott Hanesz, - jobban, mint a többi. Száznolcvan lovat hoztunk haza.

- Gyere be, Hanesz egy pohár borra, ti többiek pedig menjetek haza.

A lovasok nagy kiabálással vágattak ki az udvarból. Hanesz pedig leszállt, a tornác oszlopához kötötte a lovát és bement Paczolayhoz.

- Hát mi történt, hogy történt? Hol van először is Csapó?

- Csapó úr beállt honvédnek... Úgy volt az kérem, hogy mire Ozorára értünk, a horvátok már megkezdték a fegyverlerakást. Aztán a honvédek ránk bízta, hogy őrizzük a Jézus Mária-huszárok lovait. Mi aztán felültünk s elhoztuk a lovakat haza.

- A harcban nem is volt részetek?

Hanesz elkomolyodott.

- De volt, tekintetes úr.

- Talán halottak is vannak?
- Vannak, tekintetes úr. Négy emberünk elesett a hazáért.
- Ugyan? Kik?
- Klein, Szimmeth, Bauer és Trammer.

Paczolay egy darabig hallgatott. Komor csönd volt a szobában.

- Valamennyi családapa, - sóhajtó búsan; - aztán hogy történt a dolog, Hanesz.
- Úgy történt kérem, hogy visszafelé jövet a pogrányi csárdánál megálltunk, hogy a lovakon osztozkodjunk... Osztozkodás közben összevesztünk, összeverekedtünk s a vége az lett, hogy négy ember meghalt.

Az öreg ámulva hallgatta.

- Akasztófárávaló, takarodj, mert megbotozlak! No megállj, holnap itt lesz a szolgabíró és akasztat...

De Hanesz ezt már nem hallotta... kirohant, lóra pattant és elnyargalt.

Azóta mondják Tolnában, hogy Gyöngön négyen estek el a hazáért, azokat is ők maguk verték agyon.

János vitéz

Valamelyik korábbi kötetemben egy elbeszélés jelent meg, Jaczkó János régi vén huszárról a öreg szerkesztőségi szolgáról, aki valami tótba kevert felsővidéki rutén ember volt, s a legjobb inas, akit én valaha életemben ismertem.

Sokáig szolgált mellettem, anélkül, hogy sejtettem volna, hogy az öregben becses emlékek vannak eltemetve a daliás időkből, s hogy ő híven és büszkén őrzi azokat az emlékeket.

Itt elmondom, hogyan pattant ki belőle ez a titok.

A budai honvédszobor leleplezésekor János bácsi, aki szeret az ilyen dolgokon jelen lenni, ott állt mellettem s fölém tartotta az esernyőjét. Megjegyzendő, még pedig János reputációja érdekében megjegyzendő, hogy forrón sütött a nap. Esőben ő sohase szokta kinyitni az ernyőjét, ezt elpuhultságnak, kényességnek tartja. Nap ellen kinyitni, ez nem elpuhultság. Miért? *Mert akár süti embert nap, akár nem süti embert nap, az mindegy. Tehát nyithatok ernyőt szigyen nélkül.* (Mutatvány Jaczkó János hátrahagyandó bölcs mondásaiból.)

Mikor a lepel lehullt a szoborról, János fölnézett rá s mondá:

- De sajnálok, hogy in nem vagyok bene.
- Miben, János bácsi?
- Szoborban bene. Röstelek dolgot.
- Sohse búsuljon, János, ha nem lehetett.
- Lehete vóna, de nem lehetet.
- Beszéljen világosabban.
- Csak annyit mondok, hogy hiába nem gyütem ide. Van hozzá köze nekem, kicsike.

Az ünnep után barátságosan fölszólítottam Jánost, hogy kísérfen el sörözni.

- Nincs irtelme, - felelt János.
- Hogyhogf?
- Szolgalat nem kivanja.
- Nohát akkor fogja a botomat és hozza utánam.
- Az mar mas.

És János kivette a kezemből a botot és hozta utánam a sörházba.

A székem mellett álldogált, hogy a közönség lássa, hogy én tiszt vagyok, ő pedig közlegény. Miután egy pohár sört fölhajtott, nógatni kezdtem.

- No, János bácsi, mennyi köze van a honvédszoborhoz? Feleljen. Beszéljen el mindent.
- Nem lehet, nassaga, nem lehet. Nem futya időbul, ebéd miatt.

Azon gondolkoztam, hogy a János ismeretlen történetét hogyan lehetne kapcsolatba hozni a szolgálattal. Mert azonnal elmondaná, ha hivatalból kellene ezt cselekednie.

A második pohár sör se tette az öreget beszédesebbé, sőt mivel a delet kezdték harangozni, János megszólalt:

- Mehetek nassaga?

- Hogyne? Nincs itt magának semmi dolga részemről.

János, ugyanis bárhol, akárminő semleges területen találkozott egy munkástársunkkal, azonnal szolgálati viszonyba lépett vele. Mint szabad polgár ült a lóvasuton és amint egy munkatársunk fölszállt, azonnal szolgává változott át. A sörházban is azonnal parancsnokságom alá helyezte magát s míg hivatalosan el nem bocsátottam, nem mert mozdulni.

A szerkesztőségben aztán megtudtam a János háta mögött levő történetet. Ő maga beszélt el.

Az öreg tizenhárom esztendeig volt huszár. A forradalom Galiciában találta őt s közlegény volt a 10-ik huszárezredben, Csrko városában.

A legények közt egyre folyt a suttogás. Éjszakánként az istállóknál beszélgettek a hazai dolgokról, leveleket olvastak föl s nagy volt a huszárok nyugtalansága.

Az összeesküvés szervezője Panker káplár volt. Az egy este összegyűjtötte a vitézeket a homályos istállólámpások körül s így szólt:

- Vitézek, megjött a parancsolat Kossuthtól. Haza kell menni, mert nagy a baj otthon; a rácok megfogják testvéreinket, szüleinket, szalmába csavarják és meggyújtják. Mi nem maradhatunk itt, idegen országban, mikor otthon ilyen nagy baj van.

Elhatározták a szökést s már a napja is ki volt tűzve. Egy század huszár állomásozott a faluban, még pedig a fele a kaszárnyában, másik fele a faluban szerteszét. Az utolsó órában azonban egy Jakab nevű közhuszár elárulta az egész tervet Auer kapitánynak, aki azonnal futárt küldött Tarnopolba, értesíteni a tábornokot, lovas és gyalogos segítséget kérni a zendülők ellen.

Mire a tábornok egy szakasz svalizserral s szekérre rakott gyalogsággal megérkezett, fele a huszárszázadnak már nyeregbe ült, még pedig az a fele, amely a faluban volt elszállásolva.

Panker éppen a városban járt s a kávéházakban kereste a két Bodnár huszárkadétot, akik szintén szökni készültek. Eközben látja a tábornok megérkezését. A kaszárnyába fut (amely tulajdonképpen csak istállókból állt), hogy hamarjában felkészüljön a még hátralévő emberekkel, de már késő volt. A cserepárok föltűzött szuronnal körülvették az istállót.

- Egypar huszár, - beszéli János bácsi, - az istaloba nyeregbe ülte. Maga előtt kikergette vezértéklovakat, neki bokoknak, lovak keresztültörtek bokokon s utánuk nyilason néhány huszárok atvagtak magukat. Panker bene marata istaloba. Gyenyeralis pisztollyal kezibe belép, rá lövi Pankerre, találja kipit, többet elfogjak. Bizom nassaga!

*

- János! - kiáltanak a szomszéd szobából, - egy pohár vizet.

János nyelve megáll, teste összeesik, karjai lehanyatlanak: a rab oroszlán láncainak csörgését hallja.

Míg a vizet be nem viszi, alázatos és hódoló. Mikor már bevitte s szomjas nassaganak egészségére kívánta, újra magához tér.

*

A nyeregben levő szakasz vezetését Lehoczky káplár vette át. Ez, mikor látta, hogy a tábornok érkezik, Panker pedig nem jön, a szakasszal, amely körülbelül negyven emberből állt, elvágatott.

Vágtattak egyenesen Brezsán városa felé. (A város-neveért János a felelős.) Mikor a távolban már föltűnedezték a házak, szembe jön velük egy hintó s kiszáll belőle egy lengyel gróf.

- Megálljatok, huszárok. Brezsán városa már föl van ellenetek lármázva s vár rátok két század svalizsér. A folyó hídját is fölszedték, hogy át ne mehessetek rajta.

(Itt János közbeveti: Polyakok mind jól velünk tartotak bennünket.)

A fiúk a gróf hírére döbbenve megálltak.

- Hanem vágjatok erre át a réten, a hídtól háromszáz lépésre legkeskenyebb a víz, ott átmehettek rajta. Hogy útközben meg ne szoruljatok, itt van kétszáz forint.

A gróf elrobogott. Lehoczky vezényel s a huszárok a város mellett elkanyarodva, nekimennek a folyónak, amely akkora lehetett, mint a Bodrog.

A magas parton megáll Lehoczky káplár az összegyűlt legénység előtt.

- Vitézek, ha ezen a vizen át nem gázolunk, elfognak és föbe lőnek bennünket. Utánam, ne féljetek.

Ezzel a meredek, magas partról cakkumpakk beleugrott a vízbe.

- Mikor felgyüte víz alul, lónak mindanigy laba gyüte elül. Lehoczky gyüte hatul.

*

János szeme lobogott, ő maga is nagyot ugrott... de egyszerre elhallgatott és arcán kínos tépelődés jelent meg. Valami iszonyú lelkiharc dúlhatott kebelében. Követtem szemének irányát... lámpásomra nézett, amely irtózatosan füstölgött.

- Pardon, gracia nassaga! Első a hivatal, asztan gyön mulacsag.

Ezzel a lámpához lépett és lesrófolta. A kötelességérzet legyőzte benne a daliás időkre emlékező hegedőst.

*

Lehoczky szerencsésen átúsztatott. Mikor a túlsó oldalon kikapaszzkodott, kihúzta kardját és a partot járhatóvá vagdalta. Erre a huszárok egymásután a vízbe ugrattak.

Leghátul maradt Pányi, a trombitás és Dobrik huszárnak a felesége, aki egy vezetéklovon ült s az egyik karján a kis gyermekét tartotta. A trombitás ugratott, de a ló kitörte a lábát s elmerült. Ekkor a hős Dobrikné utána ugrott, félkézzel megkapta s fölhúzta Pányit, úgy, hogy ez belekapaszzkodhatott a ló farkába. Így ők is szerencsésen átvergődtek.

Pányi Dobrikné mögé ült a lóra s útnak indultak. Megjegyzendő, hogy a svalizsérok látták a brezsáni hídfőtől ezt a vakmerő átkelést, de csak akkor kezdték a fölszedett hidat újra lerakni, amikor már Dobrikné is átúsztatott. Így késtek el az üldözéstől.

Egy darabig haladtak, ekkor megszólalt Pányi:

- Káplár uram, ez az asszony megmentette az életemet, én nem lehetek neki terhére. Hagyjanak itt engem, majd bevágok az erdőbe; haza találok én magam is.

Ezzel leugrott a lóról és eltűnt az erdőben.

Pár óráig ügettek még s ekkor Lehoczky káplár pihenőt rendelt a fáradt embereknek és lovaknak. Míg pihentek, utolérte őket egy század svalizsér.

A vezető kapitány fősorakoztatta embereit s megadásra szólította föl a huszárokat.

- Hát gyertek és fogjatok meg! - kiáltott vissza Lehoczky káplár.

Attakra sorakoztak a legények s Lehoczky szavára egyszerre kirepültek hüvelyükből a kardok.

- Vitézek, esküdjete meg, hogy utolsó csöpp vérig védelmezitek magatokat.

- Esküszünk! - hallatszott egy szívvel.

A svalizsérkapitány erre egy *balra kanyarodj*-ot vezényelt embereinek s otthagytá a huszárokat. Ezek meg elvágattak Magyarország felé.

A határon találták Pányit, aki már messziről fujta nekik az attakot.

A csapat Ungvárnál jött be Magyarországba.

*

Ez János vitéz elbeszélése. Mikor a végére ért, megkérdeztem:

- Hát magával mi történt?

- Benreketem istaloba, Pankerral.

- S aztán mi lett?

- Ki ötven botot kapta közülük, ki szazat.

- Hát maga hányat kapott?

- Szazat kaptam magamnak, - de *csak ötvenig olvastam*.

Ezzel kiment, mert csöngettek. Tíz perc múlva visszasomfordált:

- Nassaga ne tesszen rossz néven venyi. Nem volt ötven bot se nem.

- Hát mennyi?

- Mar nem emlíkszek. Mer hun pufogta, hun nem pufogta.

- Hogyhogy János?

- Hamisság volt dologba. Profosz pakróc takarta rank, tiszt úr, aki komandirozta, kinizte magának ablakon. Minyaja sajnálta bennünket... Ugy volta az nassaga, csag enyi riszem van szoborbul Budan... Szegin embernek ez izz elig. Nem parancsolja nassaga szivar?

- Köszönöm János, nem, de fogja, itt egy forint.

- Nem tehetek nassaga, köszönök szives halgatas... Pardon nassaga, nem lehet, ne teseny haragunyi, ezir nem dukal...

*

Kint a szolgák szobájában, amikor a fiatalok egyszer csúfolták János bácsit, dühbe jött és még többet is kivallott.

- Tisztet enyhe botozás miatt degradáltak... Minyajan újra vessző futotunk... csupa vir volt hatam... Kit hitig feküdtem, asztan jöte stokhaz. Ugy volt, jegyezzetek meg kölkök...

A derék öreg már attól félt, hogy ha ezt ott bent elmondja, dicsekvésnek vesszük. Nem akart külömb lenni, mint mi.

A preszákai árnyak

I.

Sötét este borult a hegyes vidékre. Az ég komor, a levegő nedves, a föld sáros. Hűvös októberi szél fujdogált a havasok felől. A csöndesen ingó fák száraz levelei halkan zörögtek. Cuppogva siettek a bocskoros alakok a kocsmá felől. Néha egy-egy férfi megállt és figyelt. A falu végéről, az Ompoly vize mellett terülő nagy tarlóról, mintha valami hosszú, fájdalmas sóhajtás szállt volna a község felé. Ezen a tarlón feküdt hatszáz zalatnai magyar, kiket Dobra tribun hordái előtte való éjjel öltek le.

A preszákai kocsmá ivótermében egy csapat oláh borozott. A sarokban égő tűz vörös fénybe vonta őket. Egymásután érkeztek az emberek s a hosszú lócákon némán helyet foglaltak. Senki se beszélt. Mindenki a maga gondolataival volt elfoglalva. Néha lopva a szomszédját vizsgálta, mintha vérnyomokat keresne a kezén.

Egyszerre belökte valaki az ajtót s belépett Bora tribun. Félszeme véres kendővel volt bekötve. Rekedt volt és dühös.

- Engem ugyan jó kezekre biztatok, - kiáltozott, - akár meg is dögölhettem volna tőletek. Pálinkát adjatok.

Kapott:

- Mi bajod, tribun? - kérde Stánila Tódor, a bíró.

- Mikor az a magyar kutya az öldöklés alatt a vasöklével kiütötte a szememet, odafektettek a legközelebbi házba. Ott ápoltak tegnap éjjel és egész nap. Este azonban mindenik megszökött. Azt mondták, hogy a halottak kopogtatják az ablakot, zörgetnek a falon s átkot szólnak a falura...

A parasztok megdöbbenve néztek egymásra. Bora folytatta:

- Te bíró, szedd össze a fegyvereket és menjete ki, verjéte agyon a sebesülteket, akik még életben vannak.

A bíró elsápadt.

- Nem teszem, tribun, elég a vérből.

- Nem, mi sem tesszük, - feleltek a preszákaiak, - hagyd el tribun, a hideg ügyis megveszi őket.

- Te Valea, - szólt Bora egy izmos, fiatal suhanchoz, - te is birkaszívű lettél?

- Hagyd el, tribun, - felelt a kérdezett és félénken nézett körül, - megöltem egy asszonyt a három kis gyermekével, pedig olyan szépen, összetett kézzel könyörögtek. És most egyre a fülembé zúg a vinnyogásuk. Mikor te beszélsz, mikor magam beszélek, mindig hallom a sírásukat... A fű, a fák zörgése is mintha az ő lágy panaszkodása volna... Borzasztó!

A tribun rántott egyet magán, mintha valamit le akarna lökni a válláról. Aztán fölhajtott egy kupa pálinkát és nyers hangon frisset rendelt.

A kocsmáros oda tette eléje, maga is fölhajtott egy félkupával, aztán halkan szólt:

- Alkonyatkor a kert végéről jöttem be. Háromszor is megálltam és visszanéztem, mert lépte-
ket hallottam magam mögött. Pedig nem járt ott senki. Ha világos helyre néztem, fekete ár-
nyakat láttam, ha pedig a sötétségbe meresztettem a szememet, fehér alakok lebegtek előttem.
Azt akartam mondani, hogy dicséressék a Jézus Krisztus, de nem jutott eszembe.

Bután nézett maga elé. A kupa remegett a kezében.

- Nem jutott eszembe... nem jutott eszembe, - mormogá.

Mély csend volt a szobában.

- Láttátok azt a nagy, vörös foltot az égen? - kérdezte egy öreg pásztor, - éppen a falu fölött
van. Talán vér, amely mindig ott fog maradni. Bűnbe estünk, emberek, Isten irgalmazzon mi-
nénkünk...

Egypáran keresztet vetettek magukra.

- Bizony tribun, a mi nyugalomunknak vége.

- Gyáva kutyák vagytok, - ordított Bora és nagyot ütött az asztalra, - mit nyöszörögtök itt, mint
a vénasszonyok? Igyunk, jöjjön elő a dudás, táncoljatok.

E pillanatban Valea fölugrott és szemét az ajtóra meresztette.

- Nem halljátok? Óh emberek, nem halljátok?

- Mit, mit?

- A gyermeksírást.

Halálos csend lett. Az ajtó felől egy gyermek sírása és könnyörgő szavai hallatszottak. A
torzonborz, vad hegyi lakók megdöbbenve néztek egymásra. Végre a tribun fölugrott és föl-
szakította az ajtót.

Egy nyolcéves aranyszőke hajú, úri külsejű, de tépett ruhájú kisleány lépett be. Egészen sáros
és véres volt s a hidegtől reszketett. Egyenesen az öreg pásztorhoz ment és siránkozva szólt:

- Kérem bácsi, mondja meg a papának és a mamának, hogy keljenek már föl és menjünk haza,
nagyon fádom.

- Hol vannak a szüleid? - szólt a pásztor.

- Kint a mezőn, rossz bácsik nagyon verték, bántották őket éjjel... lefeküdtek a földre és én is
melléjük feküdtem... de most nem szólnak semmit és nem akarnak fölkelni... De jó meleg van
itt, - és a remegő kisleány a tűzhöz húzódott.

- Vesszen a kígyófajzat! - üvöltött a részeg tribun és pisztolyát a kis leányra sütötte. De Valea
gyorsabb volt és fölütötte a pisztolyt, úgy hogy a golyó a falba fűrődött. A tribun erre úgy
vágta fejbe pisztolyával Valeát, hogy azt elborította a vér. Valea pedig olyan ökölcsapással
felelt, hogy a tribun elterült és fekvé maradt. Két ember szó nélkül fölfogta és fölvitte a széna-
padlásra.

Valea ölébe vette a kisleányt, a hátulsó szobába vitte és a kocsmárosné gondjaira bízta. Aztán
a kúthoz ment, két veder vizet húzott a fejére, azzal fogta a puskáját s kiült a kapu elé.

A kocsmából széledni kezdtek az emberek. De lassan, habozva. Mindenki félt a külső sötét-
ségtől, az árnyaktól, a sóhajtásoktól.

Legelőször Stánila Tódor bíró távozott el. Alig ment el, máris futva látta őt visszatérni Valea. Útközben szaggatott kiáltások törtek elő a torkából. A házakból a nyugtalan nép kiszaladt s a bíró után tódult. Senkise aludt még a faluban.

Az ivó meg az udvar egyszerre tele lett férfiúval, asszonnyal. Akik bent voltak, látták, hogy a nagyerejű, hatalmas testű bíró reszket s az inge ujjával a hideg verejtéket törülgeti a homlokáról.

- Hol van a papunk? Ki látta? - kérdé rekedten.

- Elment Dobrával.

- Istenem, mi lesz velem! - kiáltott és eltakarta az arcát.

Minden oldalról sürgették, hogy beszéljen, mi történt?

A bíró mély lélegzetet vett, ivott egy pohár vizet, aztán körüljártatta tekintetét és szólt:

- Hazamentem, hogy lefeküdjem... Mikor az ágyamra akarok heverni, egy véres alakot látok feküdni benne...

- Szent Isten, - mormogták a parasztok.

- Oda vagyok, gyilkos vagyok, vége a mennyei üdvösségemnek, vége a nyugalmamnak ezen a földön... Papot hozzatok, papot.

- Gyerünk mind a metesdi paphoz, - szólt Valea, - az jó ember, szent ember, imádkozni fog értünk.

Helyeslően rázúgott a tömeg. Egy perc alatt előkerítették az egyházfit, aki kinyitotta a templomot. Kihoztak egy szentképes zászlót, meggyújtották a viaszgyertyákat és egyházi zsolozsmákat zengedezve az egész falu megindult Metesd felé.

Legelől haladt hajadon fővel Stánila Tódor, utána az asszonyok és gyerekek, majd a férfiak, fegyveresen... jóformán valamennyin a tegnapi véres munka nyoma látszott. Leghátul haladt Valea, ölében a kis szőke leánnyal, aki fejét a zord férfi vállára hajtva, édesen aludt.

A kísérteties menet eltűnt az erdei úton. Ott hidegebben fújt a szél s fagyos eső kezdett hullani... Valea megállt, levetette báránybőr bekecsét s a kisleányt betakarta vele, úgy vitte tovább... A zápor pedig az ő meztelen mellét mosta, pusztá nyakát verte s durva, rongyos vászoningét át- meg átáztatta... És Valea homlokán kidagadtak az erek, úgy figyelt: mintha nem hallott volna gyermeksírást.

II.

A preszákai mészárlásból a sötét éj leple alatt elmenekült zalatnaiak Metesd felé futottak. És itt a pokolból elszabadult ördögök után egy égből leszállt angyal várta őket. Ez Ursz János görög keleti lelkész volt. A hidegtől megdermedt, elcsigázott, elkínzott, legnagyobbreszt megsebesült magyarokat házába fogadta, enni adott nekik, sebeiket kimosta, bekötözte, végül megbízható híveinek oltalma és vezetése alatt Gyula-Fehérvárra indította. Az általános rombolásban ő egyike volt azoknak a becsületes férfiakkal, akik nem veszítették el lelkük egyensúlyát. Szívében emberszeretet és szájalom lakozott. Nem mesét mondok, hanem történelmet írok. Csak nézzetek utána és meg fogjátok találni a nevét - ő már régen fönt van az égben s bizonyára az isten trónja előtt könyörög szegény, elvakult véreiért.

A vérengzés szörnyű éjszakájára újra nappal lett - szürke, borongós nap, aztán meg újra beállt az est. Ursz János egy szál gyertya világánál a Szentek Életét olvasgatta. Lakásának második szobájában beteg, halálra rémült, vagy megsebesült menekültek, leginkább asszonyok és gyerekek voltak meghúzódva. Néha kínos nyögés, fájdalmas sóhajtás vagy halk sírás hallatszott a paphoz. Ilyenkor ő békés és szelíd, vigasztaló szavak kíséretében tudakolta, hogy ki szenved, mije fáj és mire van szüksége. Majd kitekintett a csűrbe és az istállóba. Ott heverték szalmán a menekült férfiak. Legtöbbször tompa fásultsággal meredtek maguk elé, mások a kezdődő sebláztól érthetetlen mondatokat, összefüggéstelen szavakat mormogtak. A pap sorba itatta őket vízzel. Némelyik nem mozdult, nem nyöszörgött. A pap melléje térdelt, lélegzetét hallgatta s megtapintotta a szívét.

- Meghalt, - mormogá, - az örök világosság fényeskedjék neki.

Azzal keresztet vetett rá, fölfogta a szolgájával és kivitte. Odakint meglocsolta szenteltvízzel, elimádkozta fölötte a Miatyánkot és parasztjaival eltemettette.

Tegnap éjjel óta négy férfit és két gyermeket temetett el. Háza pusztá, mintha kirabolták volna. Nem volt ott egy falat kenyér, egy szem gyümölcs. Mindet elosztogatott az éhezők közt. Nem volt a háznál lepedő, ing, zsebkendő: mindent széttépett, hogy a szenvedők sebeit bekötözze. Nem volt a viselőn kívül egy szál ruhája sem: mindent földadott a hidegtől didergőkre.

Késő este volt már, mikor a preszákai zarándokok szomorú zsoltosmája a faluban fölhangzott. Ursz János két karjára hajtott fővel az asztalra dőlve aludt. Fölemelte fejét és hallgatott. A panaszos, bánatos dal egyre erősebben hallatszott az éjszakában. Újra a nyomorultak, az üldözöttek jönnek? Ursz János arcán könny gördült végig.

Kiment a tornácra és várt. És akkor látta a bűnbánó sereget, sárga, ingadozó viaszfény mellett lassan közeledni, a paplak udvarára befordulni és a sárban térdelni.

- Miért jöttetek hozzám, az Isten szolgájához, testvéreim? - kérde a pap.

- Jól mondad, uram, - felelt a bíró, - az Isten szolgájához jöttünk. Mi vagyunk a preszákai boldogtalanok. Véres a kezünk, véres a lelkünk. Nincs nyugodalmunk otthon. A megöltek árnyalakjai suttognak a fülünkbe, járkálnak a házunkban... Óh, adj uram nekünk, szegény bűnösöknek föloldozást iszonyú bűneink alól.

Ursz János kiterjesztette karjait:

- Isten kezében van a kegyelem, én, mint szerény szolgálja, imádkozni fogok az ő véghetetlen irgalmasságához a ti bűnös lelketekért.

Ekkor kitárult a paplak ajtaja s a világosságban egy magastermetű úrinő jelent meg. Fiatal volt még, de haja ősz. Nem a kortól, hanem a szenvedéstől. Arcán végtelen szomorúság. Amint szemét az ég felé szegezte, olyan volt, mintha lélekben máris elhagyta volna ezt a szennyes, durva földet... A papra támaszkodva szólt:

- Emberek! Preszákán megöltétek az uramat és két gyermekemet... Magam menekültem meg... Egyedül vagyok, senkim sincs a világon... Bánatomban Istenhez emeltem lelkemet és ő egy-szülött fiára, Megváltónkra mutatott, aki a keresztfán megbocsátott ellenségeinek.

Itt fölemelte a hangját:

- Én megbocsátok nektek, mert nem tudjátok, hogy mit cselekedtetek. Az Úristen könyörüljön rajtatok!

- Amen! Imádkozzunk! - fejezte be a pap s a tömeg lassú mormogással ismételte a pap után az imádságot. Utána a szenteltvízzel meghintette őket s mindnyájan keresztet vetettek magukra.

Egy óra múlva az Ursznál rejtőző magyarok a fegyveres preszákaiak oltalma alatt elindultak Gyula-Fehérvár felé. Leghátul egy parasztszekér szalmáján, jó meleg bundák alatt feküdt a szőke kislány, mellette ballagott vállravezetett puskával Valea... És Valea felnézett az égre s valami nagy nyugalom szállt szívébe... egészen biztos volt benne, a gyereksírás nem zúg immár a fülébe.

A transzport

Néha régen hallott történetek egyszerre eszembe jutnak, régen látott tájak hirtelen fölviannak a fejemben. Hogy a héten a Terka néni, a keresztapám lánya feljött Pestre a kis lányáért, aki a telet itt töltötte nevelésben, egyszerre eszembe jutott Balaton-Szent-György és Somogynak az a szöglete, hol a Zala vize a Balatonba ömlik. Ott lakik ugyanis Hencz bácsi, az én jó keresztapám, a Terka apja, akinél én sok boldog vakációt töltöttem diákkoromban.

És amint odagondolok, megjelenik előttem az egyszerű úriház, a nagy kert, melyben örökké zúgtak a jegenyefák s az óriás rét, amely a kert alatt a vasuti állomásig terjed... És megjelenik előttem a vadszőlővel befuttatott veranda... és a verandán látok két alakot, este, lámpavilágnál, vacsora után idogálni. Az egyik egy közöshadseregbeli ezredes, a másik a keresztapám... a sarokba húzódva pedig egy gyerek hallgatja a beszélgetésüket... ez pedig én vagyok...

És minden szóra emlékszem, amit ők akkor beszélgettek.

Hadgyakorlatok voltak és egy egész ezred táborozott a falunk mellett. A bácsi kiment és meghívta szállásra és vacsorára az ezredet.

Az ezredes szívesen elfogadta a meghívást, németül köszöntött be, de látván, hogy ezen a nyelven nem lesz e házban túlságosan gördülékeny társalgás, magyarra fordította... Tökéletesen beszélt magyarul. Keresztapám annyira megörült ennek, hogy a legjobb somlai borát hozta föl tüstént a pincéből. Akkor még a filloxéra nem volt fölhalálva s igazi bort ittak az emberek.

- Ezredes úr tehát magyar ember? - kérde a bácsi.

- Nem vagyok magyar ember, de sokat szolgáltam magyar ezredeknél, aztán meg Radetzky alatt Olaszországban, 1848-49-ben.

- Akkor Olaszországban volt?

- Igen, mint fiatal hadnagy. Volt egy derék magyar káplárom, intelligens, iskolavégzett fiú; ez tanított, s mivel magamnak is kedvem volt hozzá, gyorsan megtanultam. Azóta elolvastam egész irodalmukat... Micsoda nyelv, micsoda költők! Ha egy kis igazság volna a földön, az önök nyelvének minden európai egyetemen tanszéket kellene szervezni... Oly érdekes, oly szép, gazdag és annyira elütő minden más nyelvtől a földön.

A poharak, tele gyöngyöző somlaival, összekoccantak. Az ezredes tovább beszélt:

- Különös egy nyelv... egymagában áll, mint akinek sem szülei, sem testvérei, sem gyermekei nincsenek... Egy rokontalan, magányos nép... talán azért is szeretik úgy önök a hazájukat...

Csendes este volt. Csak a jegenyefa-levelek zizegtek ide a kertből. És a láthatatlan tücskök muzsikáltak finom ezüst hegedűjükön. Az ezredes halkan folytatta, mintha hangjával nem akarta volna elnyomni a tücskök esti imádságát.

- Én láttam ezt a hazaszeretetet és nem tudom elfelejteni... nem felejttem el soha.

- Beszéljen ezredes úr!

Felkönyökölttem az asztalra és az ezredes okos, bátor szemébe néztem.

*

1849 őszén áthelyeztek Magyarországra. A komáromi kapituláció után érkeztem az új garnizonba, egy kis fölvidéki határvárosba. Unalmas hely volt, alig tudtuk mivel agyonütni az időt. Legfőbb tiszt egy százados volt köztünk. Ők a magyarországi, én az olaszországi hadjáratot meséltem... és nem egyszer eszünkbe jutott az a különös dolog, hogy míg idebent a hadsereg a magyarok ellen küzdött, addig odalent Radetzky negyvenezer java magyar bakával aratott fényes diadalokat az olaszok fölött.

- A magyarok tehát mind a két helyen győztek, - mormogta a bácsi.

Egy októberi napon (már késő, hideg ősz volt és csunya esőzések jártak) a kapitány nevenapját ünnepeltük a vendéglőben. Fényes ebédet rendeztünk s jól beborozgattunk a délutánba. A vidám hangulatba egyszerre csak egy átázott, agyonfázott főhadnagy cseppent bele két hadnaggal s bejelentette, hogy fogolytranszportot hozott.

- Miféle transzportot? - kérdi a kapitány.

- Honvédeket, akik be vannak sorozva a hadseregbe s útban vannak ezredük felé.

Ezzel átadta a marsrutát a kapitánynak. Százhet honvédből állt a transzport s úgy szólt a parancs, hogy az éjjel el kell érniök Milligchitz galíciai falut.

A kapitány láttamozta az átvételt s azonnal intézkedett, hogy a transzport tovább menjen. Vezetésével Skrabek főhadnagyot bízta meg, melléje rendelte Miller hadnagyot és engem ötven közlegénnyel.

Ujonnan jött bajtársaink nagy gyönyörűséggel foglalták el a mi helyünket, mi pedig szomorúan mentünk kardot kötni, csizmát húzni. Bizony rossz volt a meleg, világos, barátságos termet otthagyni s nekivágni az utálatos októberi estnek. Átvettük és szuronyaink közé állítottuk a transzportot. Hallgatag, kopott alakok voltak ezek a honvédek. Amennyire a félhomályban láttam, többnyire fiatal gyerekek voltak. Szürke köpönyegüket szorosra húzták vézna testükön. Hajuk hosszasan, összecsapzottan lógott alá fakó katonasapkájuk alól. Skrabek kivonta a kardját s kiadta a parancsot, hogy aki ki mer lépni a csapatból, azt szó nélkül le kell lőni. Azzal intett a tót vezetőknek s a csapat elindult.

Én hátvéd voltam s közvetlenül a foglyok nyomába lépkedtem. Oly furcsa volt ez a menet. A foglyok nem beszélgettek. Nem is pipált egyik sem. Valami végtelen szomorúság lebegett fölöttük és ment velük. Előttem egy magas legény ment, aki többször mintha megtántorodott volna. Melléje léptem s így szóltam hozzá magyarul:

- Valami baja van?

Hirtelen felém fordult. Meglephette a magyar szó, egy császári tisztől. Erősen megszívtam a szivaromat s annak a tüzésénél láttam, hogy a fogoly intelligens, finomarcú, sápadt fiatalember.

- Nincs semmi bajom, hadnagy úr.

- Mintha többször megtántorodott volna.

- Nem ügyelek a lábam alá. Elgondolkozom.

Aztán összefogta a köpönyegét s tompán hozzátette:

- Van miről.

Sokáig nem szóltam hozzá semmit. Csapatunk lassan ment föl, egyre följebb, a hegyek közé. Beállt az éjszaka, Skrabek szorosabbra vont a kordont s ismételte katonáinak a parancsot. A legelől haladó vezetők lámpái, mint a lidércfény lángjai, imbolyogtak előttünk. Néha megzördültek a kardok, de emberi hang nem hallatszott. Magamat is levertség fogott el. Megkóstol-

tam már az igazi katonaéletet, az izgalmat, a veszedelmeket, verekedvén lent, a napsugaras délen s ezt a mai mesterséget mintha szégyeltem volna egy kicsit.

Egyszer csak a honvéd meglassította lépteit s mikor már közel ért hozzám, fátyolozott hangon megszólalt:

- Ön magyar?

- Nem, tiroli német vagyok, de kadétkorom óta magyar ezredben szolgálók.

- Köszönöm, hadnagy úr, - szólt bizonyos megkönnyebbüléssel és melegséggel, mintha egy kínos érzéstől szabadult volna meg.

- Ön mi volt azelőtt? - kérdém.

- Tanuló.

- S mi volt a rangja?

- Főhadnagy.

Megint nem folytattuk a beszélgetést. Egy hegytető felé közeledtünk, melyen tüzet láttunk égni. A vezetők előre siettek. Lassan elértük őket. A tűz körül favágók falatoztak. Mikor arra haladtunk, mind fölálltak és alázatosan levették széles karimájú kalapjukat. A tűz mellett egy nagy tisztáson Skrabek tíz percnyi rasztot rendelt. A honvédek lehevertek, katonáink elővették prófuntjukat és falatoztak. Az egyik vezető levett kalappal jött Skrabekhez és hangosan figyelmeztette, hogy ez itt a magyar határ, tíz lépésnyire innen Galicia kezdődik. Az én honvédem fölemelte a fejét s halkán szólt a szomszédjához.

- Fiúk, itt vagyunk az ország határán. Még pár lépés s örökre elhagytuk Magyarországot.

A honvéd tovább adta. Egyszerre az én honvédem fölkel s hosszan, merően nézett a sötétségbe, arra, amerről jöttünk. Aztán kiterjesztette karjait s így suttogott:

- Isten veled, anyám! Hazám, Isten veled!

A foglyok közt csendes moraj kelt, mintha imádkoztak volna.

- Auf! - kiáltott Skrabek s talpra állt a csapat. Az én honvédem letört egy faágat és keblére rejtette. Mindegyik magyar még egyszer hátranézett, mielőtt elindult volna. A favágók serényen óriás hasáb fákat raktak a tűzre, mintha utunkat akarnák bevilágítani. Gyorsan ereszkedtünk le a meredek úton. Csakhamar Millischitzba érkeztünk.

A kocsma kőfallal kerített udvarára vezettük a transzportot. Skrabek és Miller lefeküdtek, én meg parancsot kaptam, hogy éjfélig inspekciózzak s akkor keltsem föl Millert. Fölhajtottam egy kupa vörös bort s kimentem. A tornácon a vén káplár pipált.

- Mit csinálnak a foglyok, káplár? Alusznak?

- Nem alszik az egy sem, hadnagy úr, a kapuban áll valamennyi és bámulja a tüzet.

- Miféle tüzet?

- Amit ott láttunk a hegytetőn, a határon.

- Mi van azon bámulni való?

- Azon magam is hiába tűnődöm, hadnagy úr.

Lementem az udvarra, kegyetlenül fújt a szél, a föld sáros volt. Didergő őreink lépteinek dobogása hallatszott. A foglyok csakugyan mind a kapunál álltak. Legelől a kapubálványra akasztott lámpa alatt az én ifjú főhadnagyom. Fönt a magasságban látszott a favágók tüze. Mindegyiknek a tekintete azon csüggött, mintha onnan várnának valamit.

- Ha a csapat fázik, bemehet abba az üres pajtába, mely ott hátul áll.

- Köszönjük, hadnagy úr, nem fázunk. Legyen szíves minket itt kint hagyni.

- Mit néznek azon a tűzön?

A főhadnagy hirtelen felém fordult s kinyújtotta karját Magyarország felé.

- Hadnagy úr, nézze ezt a rettentő sötétséget. Arra van a mi szegény, elárvult hazánk. Nem látunk belőle semmit, - *csak azt a tüzet*. Nézze, hogy föllobbant! Mintha búcsút intene nekünk. Engedje meg, hogy fölszedjük szemünkben ezt az utolsó jelet, melyet az elhagyott haza küld rabgyermekai után.

- Kimentem a kapu elé s azt tettem, amit ön tesz, édes tisztartó úr s amit ez a fiú tesz itt: sírtam.

Úgy volt. S mikor az ezredes ezt konstataálta, egy könny gördült végig barátságos arcán. Megsimogatta a fejemet és megszorította keresztapám kezét.

...És a láthatatlan tücskök ezrei zengték körülöttünk ezüstcsengésű dalukat, amely e pillanatban úgy hangzott a fülemben, mintha elfeledett, ismeretlenül maradt hősök himnusza akarna lenni; és a kert végéről idehallatszott a jegenyefák szakadatlan, bús zizegése, mely mintha névtelen, tengersok vigasz nélkül maradt fájdalomnak akarna hangot adni.

A menekült

Az *Olivette* háromárbócos angol kereskedőhajó Galatzban horgonyozott és bolgár hamálok hordták rá szorgalmasan a terhet. Humphrey, a kapitány, a piszkos kikötő egyetlen kávéházának vászonsátra alatt ült s nézte, hogy folyik a munka. Egyszerre egy huszonkét-huszonhárom esztendőes erőteljes fiatalember áll meg előtte és köszönés nélkül így szól hozzá:

- Ön a kapitány?

- Én.

- Elvisz engem Konstantinápolyba?

- El én, csak megfizesse.

- Legyen nyugodt. Hol a jegy?

A kapitány sípolt egyet. Egy matróz odajött.

- Hozz ennek az úrnak egy Konstantinápolyba szóló jegyet a hajóról.

Mikor az idegen átvette a jegyet és kifizette, megszólalt:

- Mikor indulunk?

- Amikor készen leszünk a rakodással.

- Mikor lesz az?

- Azt magam is szeretném tudni.

- Tudja meg, kapitány, hogy nekem érdekemben van, hogy minél hamarabb útnak induljunk.

- Miért? Rossz fát tett a tűzre?

- Menekült magyar katonatiszt vagyok, akit, ha az osztrákok elcsípnének, főbelövetnének.

- Itt már csak nem fél az osztrákoktól?

- Jegyezze meg, hogy én félni egyáltalán nem szoktam. Valami huszonöt ütközetben vettem részt egy év alatt. De tudja meg, hogy Galatz tele van osztrák kémekkel s nem szeretném, ha lefűlelnének.

- Az csakugyan kellemetlen volna önnek, - felelt nyugodtan Humphrey s rövid fapapájából kiverte a hamut, - ajánlom, hogy menjen a hajóra lakni és ne mozduljon ki többet onnan.

- Majd gondolkozom rajta, - felelt a fiatalember s megbillentvén kalapját, otthagya az angolt.

Humphrey a mazagranját kavargatva nézte tovább a berakodást. Azon gondolkozott, hogy nem keveredik-e valami nemzetközi bonyodalomba, amiért egy magyar menekültet a hajóra vesz. Azt már hallotta, hogy az egyesült orosz és osztrák hadak leverték a magyar forradalmat, a vezetők egy része török területre menekült és Ausztria alkudozik a szultánnal a menekültek kiszolgáltatása iránt. Bánja is ő! Ő mindenkit köteles utasnak elfogadni, aki a taksát lefizeti. Este, mikor visszatért az *Olivette*-re, az első, akibe belebotlott, a magyar fiatalember volt.

- Kapitány, én Bárdy Rudolf honvédfőhadnagy vagyok. Amint látja, megfogadtam a tanácsát és ideköltözködtem.

- Azt okosan tette. Mit akar még?

- Tud ön valami játékot? Kártyát, vagy sakkot?

- Tudok, de este aludni szoktam.

Ezzel sarkonfordult és otthagyta Bárdyt.

Bárdy másnap reggel a földézet sátra alól pipázgatva nézte a kikötőt. Rongyos kis város volt Galatz, piszkos, kövezetlen, olajlámpákkal világítva. Csak a Duna-parton állt egypár emeletes ház.

Egy zöldzsalogáteres egyemeletes ház kapuja fölött sárga mezőben kétféjű sas volt látható. Abban lakott az osztrák konzul.

Bárdy keze csöndesen ökölbe szorult, amikor ezt a madarat meglátta. Aztán észrevette, hogy éppen a sas fölött, az első emeleten, kinyílik a zsalogáter és aranykalickában egy papagájt tesznek ki.

A papagáj egy darabig csöndesen himbálta magát, aztán hangosan, hogy az egész kikötő hallhatta, elkezdett kiabálni:

- Betyár magyar, betyár magyar, kuss.

Bárdy fölugrott. A vér a fejébe tódult. Lesietett a földézetről, hogy a partra rohan s azt az ostoba madarat elhallgattatja.

Amikor a kapitány kabinja mellett elhaladt, látta, hogy a fal tele van szebbnél-szebb puskákkal. Be akart menni. A szoba zárva volt.

- Jó. Várjunk, - mormogá.

Különben is az augusztusi nap nagyon melegen odatűzött már s a madarat mindjárt bevették.

Estefelé kedvező szél kerekedett, a kapitány a hajóra gyűjtötte az utasokat, hogy ha a berakodással készen vannak, még az éj folyamán elindulhassanak.

Ekkor odalépett hozzá a hídra Bárdy Rudolf.

- Kapitány úr, gratulálok a puskagyűjteményéhez. Magam is értek a fegyverhez, de ilyen szép kollekciót még nem láttam.

- Hisz ezt nem látta.

(E pillanatban nyílt a zsalogáter s a papagáj újra megjelent a konzul ablakában).

- De láttam az üvegajtón keresztül.

(„*Betyár magyar, betyár magyar!*” - sivított végig élesen a papagáj hangja a kikötőben. Bárdy összeresztett és ajkába harapott.)

- Az nem elég. Jöjjön, majd én apróra megmutatom.

S lementek a kapitány kabinjába. Humphrey hosszúlélekzetű magyarázatokba bocsátkozott. Bárdy kezébe vett egy legújabb szerkezetű angol karabélyt.

- Meg van töltve? - kérdé hanyagul.

- Meg.

- Akkor megpróbálok.

Ezzel a bámuló kapitányt otthagyva, fölszaladt a földézetre. A papagáj kalickája mellett ott könyökölt a konzul.

- Annál jobb, ha te! - kiáltott Bárdy s rálőtt a konzulra.

A papagájt lőtte le.

Képzeltető, hogy micsoda futkosás, zaj keletkezett a kikötőben. Senki sem tudta, hogy tulajdonképpen mi történt. Az óriási zűrzavarban az *Olivette* hamarjában fölszedte horgonyait és duzzadt vitorlákkal futott a Fekete-tenger felé.

Egy óra múlva, mikor a kapitány már biztos volt a felől, hogy nem üldözik, beszólt Bárdy kabinjába:

- Ilyen számár vicceket az én hajómon ne csináljon.

Beszélhetett annak. Bárdy a kis kalandra jól aludt. Mikor fölébredt, a sík tengeren voltak. Ekkor körülindult a hajón és kiszaglásztta az utasok közül az osztrákokat. Az egyiknek a kalapját, a másinak a messzelátóját a tengerbe dobta, ha szembe jöttek vele, félrelökte őket, a borukat elvette és kiitta előlük. Egy osztrákot, aki gorombáskodni mert vele, megvert. Ekkor az üldözöttek küldöttségbe mentek a kapitányhoz és a veszedelmes ember megfékezését kérték. Humphrey kapitány fölhívatta Bárdyt a parancsnoki hídra.

- Ifju barátom, - monda flegmával, - jártas maga az angol zoológiában?

- Igen.

- Tehát ismeri a kilencfarku macskát?

- Azt nem.

- Hát nem is kívánom, hogy megismerkedjék vele.

- Mit akar ezzel mondani?

- Csak azt, hogy ha még a legcsekélyebb panaszt hallom maga ellen, az árbóchoz köttetem és a kilencágú matrózkorbáccsal, vulgó kilencfarku macskával huszonötöt veretek a hátára.

- Jegyezd meg, angol kutya, hogy magyar nemes emberrel így nem lehet beszélni, - ordítá Bárdy és pofonvágta a kapitányt.

A két kormányos azonnal odarohant és lefogta.

- Vessétek a tengerbe! - üvölté rekedten, vérbe borult arccal a kapitány.

Egy loccsanás és a hevesvérű szittya ott úszott a Fekete-tenger vizében. Az *Olivette* nyílként suhant tova s a meggondolatlan ifjút sorsára hagyta.

Teljes nyolc óra hosszat uszkált a vizen, míg végre egy Odesszából jövő hollandi hajó fölszedte s Konstantinápolyba vitte. Bárdy további kalandjairól nincs tudomásunk, csak a történet csattanóját tudjuk.

Konstantinápolyban egy amerikai hajóra ült s átvitorlázott az új világrészbe. Két év múlva, tehát úgy körülbelül 1851-ben egy napon New-York utcáin sétál, mikor megpillantja Humphrey kapitányt, aki egy másodemeleti ablakból néz ki. Hirtelen föllobbanásában azonnal elhatározta magát. Fölsiet a házba s benyit abba a szobába, melyből a kapitány kikönyökölt.

- Te vagy az, Jim? - kérdi Humphrey, a nélkül, hogy hátrafordulna.

A következő percben érzi, hogy vasmarokkal lefognák s kiemelik az ablakon.

- Én vagyok, akit a Fekete-tengerbe dobattál, kutya. Hullj magad is, - kiáltott egy hang.

És Bárdy a kapitányt ledobta az utcára. Halálra zúzódott. A new-yorki törvényszék Bárdyt egyhangúlag fölmentette. A magyar nemzet akkor állt népszerűsége tetőpontján a szabad népek előtt.

*

Aki azt hiszi, hogy én ezt a történetet az ujjamból szoptam, kérdezze meg Bárdy Rudolfnak tudtommal ma is élő öccsét, Bárdy Pált, ha nem csalódom, Gicén lakik, Gömörmegyében.

A III. zászlóalj muszkája

1849. június 21-ike volt. Forrón tűzött a nap a nyári mezőkre. Komárom fölött folyt a harc, a végső tusa kezdete. Pered, Sellye, Királyrév, Vágkirályfalva, Palóc, Kajál, Galantha körül dörgött az ágyú, ropogott a puska, csattogott a szurony. Ezen a napon látták először honvédeink a muszka katonákat. A dombokon álltak tömött sorokban, hegyes csákóik fényes vasa messze ragyogott a napsugárban. Tisztjeik előttük, lóháton, mozdulatlanul, mint bronz lovasszobrok. Várták a jelt a támadásra.

Kigyult szemekkel nézték honvédeink a fenyegető tömeget s görcsösen szorongatták puskájukat. Alig várták, hogy összecsapjanak az északi ellenséggel, melynek százezernyi sokasága akkor már pusztává élte, gázolta a haza földjét. Nem félt tőlük senki.

- Szépen halunk meg, fiúk! - biztatták egymást a gyerekek, - dicsően fogunk levonulni a történelem színpadáról.

A harmadik zászlóalj, amely kék sipkáján fehér tollat viselt, Deáki alatt feküdt, az aratásra váró hatalmas búzakalász-tengerben. Ez állt legközelebb a muszka ezredekhez.

Egyszerre csak az előőrsök egy muszka katonát hoznak a zászlóaljhoz. A kezében néhány bádogedényt tartott, tele vízzel, ismeretlen nyelven veszekedett a honvédekkel és minden áron az oroszok felé akart menni.

Előszólítottak egy Guttmann nevű galíciai honvédet, aki tudott oroszul s az megmondta neki, hogy ne lármázzon.

- Hogyne lármáznék, mikor nem engeditek, hogy a kapitányomnak vizet vigyek, - felelt a muszka.

- De a mi foglyunk vagy ám öcsém s mi parancsolunk neked.

- Jó, jó, de a kapitányom megkancsukáztat, ha nem viszek neki vizet.

- Nem kancsukáztat meg, mert mi magunkkal viszünk.

- Az bizony jó lesz, - mondá a muszka örömmel s engedte, hogy hátra kísérik a zászlóalj társzekereihez, ahol azonnal levetette a kabátját.

- Minek az, bráttye? - kérde Guttmann.

- Várom, hogy ti megkancsukázzatok, - felelte alázatosan az orosz.

- Ne félj, az nálunk nem szokás, csak ülj a szekérre s ne mozdulj!

Az orosz szót fogadott. Csöndesen pipálva nézte a küzdelmet. A csatát elvesztették, a harmadik zászlóalj földözte a visszavonulást. Hej, sok vitéz hagyta ott az életét s az esti szürkület a halál sötétségével együtt borult rájuk. Másnap tanácsot tartottak, hogy mit csináljanak a muszkával?

Látták, hogy a muszka szolgálatkész, jó fiú, aki boldog, mert nem verik, elhatározták tehát, hogy megteszik honvédek. Rögtön piroszsinóros egyenruhába bujtatták, fehér tollas kék sapkát nyomtak a fejébe s Guttmann megmagyarázta neki, hogy a társzekér az ő vára, ott lakik és azt védelmezi. Azután megmutatták neki a zászlóalj arannyal és ezüsttel hímzett tengerzöld színű új lobogóját, amely a szekérnek legféltettebb kincse volt s megértették vele, hogy különösen erre vigyázzon, mint a szemefényére s aki azt el akarná venni tőle, azt üsse agyon.

A muszka fogadkozott, hogy megteszi.

A sereg megkezdte végzetes útját, mely Világosnál végződött. Ádáz küzdelmek és veszedelmek közt vonult lefelé.

A kálváriának véres állomásai voltak. A legvéresebbek közé tartozott Vác. A szorongatott Görgey vad elszántsággal próbált áttörni az oroszokon. Azaz nem áttörni, csak megkopogtatni a falat, hogy milyen vastag. S mivel nagyon vastag volt, elhatározta, hogy északnak Rétság felé kisiklik a muszkák fojtó öleléséből.

Julius 15-én verekedtek, 16-án farkasszemet néztek az ellenfelek, 17-én megkezdődött a visszavonulás.

Ezalatt a mi muszkánk szép uniformishoz jutott. A 3-ik zászlóalj legényei a buzafieldön egy orosz dzsidásra akadtak. Levetköztették s a ruhát földták a muszkára, aztán kezébe nyomtak egy dzsidát s megmagyarázták neki, hogy most már kétszeres földata a rábízott kincseket híven megőrizni. A muszka ekkor már azon a kocsin ült, mely a zászlóalj pénztárát és zászlóját hordozta.

A muszka nagyon megörült az új ruhának s olyan bakugrásokat csinált, hogy az egész zászlóalj kacagott rajta. Aztán vállára fektette a lándzsát s nagy komolyan, mint a silbak, járkált föl s alá a kocsija mellett.

Másnap megindult a véres tánc. Míg a sereg megkezdte az elvonulást, Leiningen és Görgey lábhoz tett fegyverrel a városban maradtak, egészen a medve torkában. Meg is próbálta lenyelni őket, de nem sikerült. Elszánt bátorsággal védelmezték a visszavonulást.

Ezalatt a rétsági úton kozákok rátámadtak a hátráló szekerekre és zsákmányolni kezdtek. A mi muszkánk sem rest, előkapja a dzsidáját s hősileg szúrt, ütött, vágott vele. Eközben folyton szidta honfitársait, hogy miért oly szemtelenek, hogy el akarják venni tőle a zászlót, melyet a magyar urak rája bíztak.

Oly eszeveszetten hadonászott, hogy a kozákok csakugyan nem fértek a szekéréhez. S ez alatt mint a lavina, a zsákmányoló ellenségre szakad egy század Hunyadi-huszar, s egy szálíg földkoncolja a kozákokat.

Az esti pihenőnél, fején egy lapos vágással, melytől ugyancsak dagadt volt, megjelenik a zászlóalj közt a muszka s boldogan beszéli, hogyan mentette meg a zászlót.

Persze, hogy a honvédek összeölelgették, megosztották véle a legjobb falatjukat s dupla porció pálinkával látták el.

Világosnál vagyunk. Augusztus 12-ike, éjjel. A harmadik zászlóalj négyszögben áll, egy tűzrakás körül. A zászlótartó körülhordozza a puskaportól barna, golyótól rongyos zászlót, mindenki megcsókolja s a félistenek, akik negyvenkét csatában voltak - sirnak. Azután a dobok megperdülnek, a zászlóalj tiszteleg, a zászlótartó a tűzhöz lép és - a lángok, közé teszi a lobogót, hogy ellenség kezébe ne kerüljön.

Vége a magyar dicsőségnek, a haza szent jelvénye hamuvá lett.

Aztán elővették a tartalékszászlót, a zöld selyemlobogót, melyet a muszka őrzött híven, - ezt fogja holnap megkapni az orosz.

- Mi az? - kérdi a zászlóalj muszkája, - elveszitek tőlem a zászlót?

- El, jó fiu, a háborúnak vége, nincs már rád szükség, eredj vissza muszkának.

A muszka bánatosan nézett körül. Könnyező férfiakat látott. Az ő szemébe is könny szökött.

- El kell hagynom titeket?

- El. Vége mindennek.

A fiú szekérére ült s egész éjjel mereven bámult maga elé. Nem ment a fejébe a dolog.

Másnap, mikor ez a vitéz hadsereg hadirendbe áll s elkezdte a fegyverlerakást, mikor a muszka hadsorok közel vonultak, s majdnem körülvették a miénket, - megértette a helyzetet.

Levetette dzsidás egyenruháját, előkereste és magára vette régi gyalogos rongyait. Aztán szomorú tekintettel nézett, hosszan nézett a harmadik zászlóaljra, - s elkezdett lassan az orosz sereg felé ballagni. Meg-megállt, vissza-visszanézett (oly nehéz volt a válás!) s végre eltűnt a leigázók tömegében.

Talán viszontlátta kedves zászlóját a Kremlben?

A kísértet

A vén Hentzi megint följár a sírjából és háborgatja nyugalmunkat... Negyvenkilenc év előtt is úgy tett. Hatvanhárom éves volt és aludni nem tudott. Amint szürkülni kezdett, úgy hajnali négy óra tájban fölkel, fölhúzta szürke köpenyegét, fejébe húzta zöldtollas tábornoki kalapját s körüljárt a bástyán. Egypár tiszt kísérte s egy tiszt szolga, aki egy üveg cukrosvizet vitt utána. Mert Hertzi állandó torokfájásban szenvedett s az ellen mindig cukrosvizet ivott... És amikor a bástyán megjelent, az éber honvédtüzérek rendszeren pár ágyúgolyóval köszöntötték...

Most is csúszkál köztünk kísérteties alakja, csak hogy cukrosvíz helyett mérget visz magával és nekünk töltöget belőle. Abból a budavári hideg, fekete szoborból kél ki és megzörgeti ablakainkat: *Élek és élni fogok örökké...* A mi kötelességünk pedig, ami akkor a honvédtüzéreké volt, megszólaltatni az ágyúkat, hogy elűzzük őt.

A továbbiak némi bevezetéssül egy kis önéletrajzot kell elmondanom.

Születtem és egy ideig nevelkedtem Kisfaludy Sándor és Deák Ferenc vármegyéjében, ama szép vidéken, amelyre búsan tekint alá a sümegi várrom s ahol Himfy édes dalai keletkeztek. Nagyon szomorú, sovány, halavány fiúcska voltam, se enni, se játszani nem szerettem. Csak néztem hallgatagon, ha más gyerekek játszottak. Aztán elszakadtam erről a vidékről messze idegenbe, az ország túlsó végére, a régi Gyergyószékbe, a székelyek közé. Csak Nagyváradig vittek vasúton, innen Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Szászrégenen és Toplicán keresztül kocsin mentünk Gyergyó-Ditrőig. Valami egy hétig tartott az utazás. Ditróban lakott a doktorbátyám, a falu végén, egy terjedelmes faházban.

Másnap beállított a székely szabó, megmért jobbról-balról s két nap alatt elhozta a posztóharisnyát (fehér magyar nadrág), a zekét, a csizmadia elhozta a csizmát, a bátyám fejembe nyomta a fekete bárányszőr süveget és szólt:

- No most már megjelenhetsz akármilyen tisztességes társaságban.

Én pedig a zekém zsebeibe mélyesztettem a kezemet és büszkén kiálltam a kapuba. A gyerekek azonnal összecsdültek.

- Nézd-e! - szólt az egyik, - az úrfiból székely lett.

Odasomfordáltak hozzám.

- Gyere játszani a temetőbe. (Az közel volt hozzánk. Talán a székelyek úgy okoskodtak, hogy a temetőt nem szabad messze tenni a doktortól.)

Haboztam. Még meglehetősen kényelmetlenül éreztem magamat a székely gunyában.

- Gyertek be ti az udvarra játszani, - hívtam őket.

- Nem lehet a Bundás miatt. (Ez volt a mi mérges kutyánk.)

- Meg van kötve.

- Meg? Akkor bosszantsuk.

Ezzel bevonultak mind és a Bundást húsz lépésről hajigálták. A kutya dühösen ugatott, mire a mindenek előjött és a fiúkat elkergette. Aminek az lett az eredménye, hogy többet nem állhattam a kapuban, mert a dühös fiúk engem hajigáltak.

Pár nap múlva a bátyám elvezetett az iskolába, bemutatott a tanítónak és így szólt:

- Faragjon belőle olyan székelty, amilyent csak tud.

A tanító leültetett az első padba és én körülnéztem. A gyerekek ellenséges tekintettel méregettek. Némi tiszteletet keltett bennük az, hogy én már Pestet is láttam, sőt egyenesen onnan is jövök, holott ők Gyergyószék határát sohse lépték át. De mikor tíz órakor a tanító kieresztett bennünket az udvarra, egy sem csatlakozott hozzám. Egy csoportban álltak és tanakodtak. Végre Puskás, a dulló (szolgabíró) fia odajött. Csinos, erőteljes kölyök volt s kihívólag méregetett.

- Hallod-e, - szólt, - azért, hogy a mi gunyánkat viseled, még nem vagy székelty.

- Tudom, de az akarok lenni.

- Arra születni kell, nem lehet azt ajándékba kapni. Azért csak vedd föl a pesti ruhádat, mert pesti vagy.

Őszintén szólva, sírni szerettem volna, de rösteltem. Valószínűleg elverték volna, ha e percben meg nem jelenik a tanító és oda nem hí magához.

A tanító úr Pestről kérdezősködött. Én bizony nem tudtam neki kielégítő feleletet adni, mert magam sem sokat tudtam róla, de beszéltem valamit a lánchídról, az alagútról, a gőzhajókról és gázlámpákról. Ezek ragadták meg leginkább figyelmemet.

- Hát a tanító úr sohse volt ott? - kérdém viszont, hogy ő ne kérdezzen.

- De igen, 1849-ben.

És elmondta, hogy 1848-ban mint diák Kolozsvárott beállt a 11-ik zászlóaljba s télen mint sebesült, Aradra került. Mikor itt Damjanich a hadtestével keresztülvonult, ő mint meggyógyult, beállt a 3-ik (fehértollas) zászlóaljba s így került májusba Pestre, Buda ostromára...

Csöngettek. Bevonultunk az iskolába s a beszélgetés véget ért.

Mikor azonban otthon anyámnak elmondtam, hogy a székeltyek milyen ellenséges érzelmekkel fogadtak s abbeli nézetemnek adtam kifejezést, hogy ebből verekedés lesz, melyben én fogok kikapni: anyám elhatározta, hogy ozsonnát rendez és egy csomó fiút meghív.

Megtörtént. Kávét kaptunk, kürtös kalácsot és befejezésül dalauzit. A nyomorult opportunisták nyomban bevettek székeltynek.

Míg mi a dalauzit majszoztuk, a tanító úr, aki szintén ott volt és a bátyám beszélgettek.

A tanító úr panaszkodott, hogy gyöngélkedik. A bátyám azt ajánlotta neki, hogy egyék több húst és egyék valami jóféle bort.

- Nem lehet, doktor, nem lehet, - felelt a tanító, - nem költhetem magamra, mert egy szent célra össze kell raknom.

- Mire?

- Hogy még egyszer életemben fölmehessek Pestre. Hogy még egyszer lássam Budavárát, melyet véremmel öntöztem. Hogy megmutassam a feleségemnek és a nagy fiamnak a mi dicsőségünk helyét s a vár fokáról, mint akkor, lenézzek Pestre, ahonnan ezer meg ezer ember kurjongatott, kendőt lebegtetett föl a várba, május huszonegyedikén reggel... Milyen nap volt ez! Istenem, sohasem felejttem el. A roham alkalmával szuronydöfést kaptam a vállamba és délig úgy jártam-keltem a várban, mint egy örült... anélkül, hogy a sebemet észrevettem

volna... csak akkor kötöztem be. Ezt a napot még egyszer át akarom élni... Ezért kell nekem pénz... Addig meg nem halok, amíg ezt az utazást meg nem tettem.

Kérésünkre aztán nekünk is elmondta Budavár ostromát egész terjedelmében. S mi csodálkozva néztük villogó szemét s félve hallgattuk hangjának izgatott reszketését.

És a hosszú teleken át (óh Istenem, milyen hosszúak és hidegek azok a székely telek, októbertől ápriliséig fűtöttünk) a tanító úr gyakran átjött hozzánk egy kis borra, vagy teára és mindig szívesen és lelkesen beszélt a forradalmi időkről.

Egy nyári vakáció alkalmával fölkerelkedett a feleségével és a tizenöt esztendőes fiával és fölment Pestre.

Sokkal hamarabb hazajött, mint gondoltuk. Eljött a bátyámhoz, szótlanul bement a szobájába. Figyeltem. Egy pár perc múlva hallom, hogy a tanító úr sír. Hallottam rá bátyám vigasztaló hangját, erre a sírás megszűnt. Ugyanekkor kinyílt az ajtó s a tanító, ez a keménylelkű székely, kísért szemekkel gyorsan távozott.

Izgatottan futottam a bátyámhoz.

- Mi baja a tanító úrnak? - kértem.

- Azt te nem érted, öcsém.

- De szeretném tudni.

- Majd megérted és megtudod, ha nagyobb leszel. Most ne törődjél vele.

*

Ez időtől kezdve a tanító úr sokkal szomorúbb volt és sohse beszélt többet a negyvennyolcra, pesti utazását pedig egyszer se hozta szóba. Mi diákok azt mondtuk róla: a lelke fáj.

Később tudtam csak meg, hogy mennyire igazunk volt.

Ez a szegény ember, tele hittel, rajongással, lelkesedéssel jött föl... s szembe találta magát a magyar dicsőség ormán a Hentzi-szoborral.

49-ben sebet kapott a teste, ekkor a lelke.

*

Így suhant el fölöttem először gyermekkoromban ez a fekete kísértet.

A cár (1849)

A téli palota négyszáz ablaka kivilágított a fehér áprilisi éjszakába.

Kint a téren valami száz tűzrakás égett lobogó lánggal. Ott melegedtek kocsisok és inasok, kiknek uraságaik fönt a cárnál mulattak.

A palota kapui előtt mozdulatlanul álltak a testőrgránátosok őrei. Csupa óriás. És csupa aggastyán. A zuzmara hófehérre porozta bajúszukat, hajukat, szakállukat.

Fehérség és csönd volt mindenfelé.

Hidegen tekintettek le az égről a szikrázó csillagok.

És a palotában csupa fény, pompa, melegség minden. Az óriási tükrök megsokszorozzák a vendégek tömegét. Kardcsörgés, sarkantyúpengés, ruhák suhogása, diszkrét csevegés zaja tölti be a levegőt.

A nagy kristályteremben összpontosul az élet. Tíz óriási csillár, egyenként kétszáz viaszgyertyával, szórja itt bágyadt, de kedves világosságát.

Mindenki az arannyal cifrázott ébenfaajtó felé les; onnan várják a cárt.

Az ajtó két szárnya hirtelen felcsapódik. A főudvarmester lép be, utána két szolgálattevő kamarás, azután megjelenik a cár magas alakja, sápadt arca, mögötte látható tizenkét finn testőr pallosszerű széles karddal.

Elcsöndesedik a tömeg. Sorakoznak a méltóságok. De a cár szeme szeszélyes. Nem azt látja meg először, akit az etikett szerint meg kellene látnia.

Kedvenc Olga-huszárainak ezredesét inti először magához.

- Hogy vagytok, fiúk?

- Rosszul, sire.

- Mi bajotok?

- Tespedünk. Verekedni szeretnénk. Nincs előléptetés, nincs kitüntetés.

- Szeretem, mikor huszáraim dicsőségre szomjaznak.

- Sire, oltsd el szomjunkat!

- Türelem, fiam - és a cár tovább haladt.

Megállt a kancellárné előtt.

- Sire, ön nagyon szereti az Olga-huszárokat.

- Valóban, nagyon szeretem.

- Akkor a fiamat is szereti.

- Hogyne szeretném.

- Miért nem nevezi ki kapitánynak?

- Háború nélkül az nem megy, asszonyom.

- Sire, csináljon egy kis háborút!

- Madame, beszéljen a kancellárral. Ő könnyebben megcsinálhatja.

Ezzel a cár köszönt és tovább haladt.

Az egyik sarokban egy osztrák ezredesi egyenruha vonult meg egy orosz tábornoki egyenruhával.

Az osztrák Lichtenstein herceg volt, a bécsi udvar futárja, az orosz Bolkonszki herceg, államkancellár.

- Legyen nyugodt hercegséged, - szólt Bolkonszki, - a mai nap döntő lesz.

- Remélem. De hogyan?

- Két futár várakozik a szomszéd szobában. Az egyik jelenti, hogy a turkománok utolsó fészket is felperzseltük, a másik Varsóból azt a hírt hozza, hogy a lengyelek mozognak... A magyar lázadás első hullámcsapásait érzik már. Ehhez hozzá kell venni, hogy itthon is erősen poshadunk, egy kis vért kell már magunkból eresztetni... Egy szép külső háborúból mindig elédegélünk tíz-tizenöt évig. Aztán meg a szállítóink, akikkel oly intim vagyunk, nagyon türelmetlenkednek. Üzleti szempontból... Bocsánat...

A cár Bolkonszkira nézett s ez oda sietett.

- Nos, mivel rontod ma el az estémet? - szólt a cár vidáman.

- Sire, kegyeskednék két futárt kihallgatni...

- Honnan?

- Az egyik a turkomán lázadásról, a másik a magyar lázadásról tesz jelentést.

- Rossz hírek?

- Az egyik jó, a másik olyan lesz, amely jóvá tehető.

- Gyerünk.

Bolkonszki alig észrevehetően biccentett Lichtenstein felé s aztán a cár után hívta az öreg Paskievics tábornokot, aki álmosan támaszkodott egy oszlophoz.

Csakhamar visszatért a cár, Paskievics herceg és Bolkonszki kíséretében. Paskievics megkereste az adjutánsát, vállára ütött és eltávoztak. Bolkonszki Lichtenstein herceghez ment és ezt súgta a fülébe:

- Rendben van. Ön hazautazhatik. Reggelre lakásán lesz a cár levele a császárhoz.

A cár a kancellárnéhoz lépett:

- Gratulálok Bolkonszki Vladimir kapitánynak.

- Hogyan Sire? Háborúnk volna?

- Igen.

- Hol? Turkomán háború?

- Annak vége, de afféle. Ausztriát megyünk segíteni a lázadói ellen.

Azután a cár tíz percig beszélgetett Lichtenstein herceg ezredessel, aki rá mindjárt sietve eltávozott.

Azután ő felsége Dolgorukij hercegnővel kegyeskedett a bált megnyitni.

Hajnalodik. A cár édesdeden szunnyad fehér párnái közt. Egyszerre távoli zúgásra ébred. Óh, a cárokat éles hallással ruházta föl a teremtő. A nagyúr fölül ágyában. A zúgás közeledik, majd összefüggő karénekké válik. A cár csönget. A kamarás bent terem.

- Mi az, Iván?

- A lovas testőrezredek vonultak az osztrák határra.

- Igaz. A hálóköntösömet!

És míg lábát arannyal átszőtt perzsa papucsba bujtatta, puha gyapjúköntösbe burkolózik. A kamarás széthúzza a selyemfüggönyöket.

Éles dübörgéssel jönnek a testőrezredek és egetverő kardalban zengik a cár dicsőségét. A fegyverzörej, a patkók csattogása, a paripák sűrű horkantása ezer meg ezer ember újjongó énekével pokoli zűrzavarrá keveredik. És a hideg, fehér város és a hideg, fehér ország hatalmas ura sápadt mosollyal hallgatja: *Isten áldja a cárt!*

Aztán egyet nyújtózkodik, nagyot ásít és szól:

- Iván, a csokoládémat!

- - - - -

Amit én itt elregéltem, nem történt meg. Nem is olvastam sehol, de megálmodtam.

Engem, aki a cári paloták fényében sohasem sütkéreztem, engem, aki az udvarok pompájából csak annyit kapok, amennyi sarat az utcán elrobogó fejedelmi hintók rám fröccsentenek: engem az álmok szeszélyes tündére kézenfogott és elvezetett a halvány zsarnok káprázatos udvarába.

És ott láttam, amit elmeséltem.

Nekik egy vidám báli éjszakában elintézett jelentéktelen ügy, másodrendű apróság volt... ránk nézve pedig szabadságunk vérbegázolását, apáink börtönbe hurcolását, asszonyaink gyászát, zászlónk porbahullását jelentette.

Rossz álom volt. Ott álmodtam egy nyári délután a Kárpátok között, a határon, a sztrechnói tetőn, honnan a nagy lengyel síkságon repült végig tekintetem.

A sztrechnói tetőn, melyet Szeredai János hetvenkét honvéddel védelmezett ötvenezer orosz ellen.

A gyerek

I.

Bem apó 1849. március 11-én szétverte a Nagyszeben előtt álló oroszokat és a várost elfoglalta. Ez a kis magyar sereg, amely a kegyetlenül hideg január és február hónapokban többször villámsebesen átrobogott Erdélyen, üldözve az ellent, vagy üldöztetve az ellenségtől, végre újra egy olyan helyre jutott, ahol egy kicsit megpihenhetett.

Este kilenckor lett vége az ütközetnek. Ekkor az orosz trombiták megfújták a hátrálót s a szászok kétségbeesve látták a győzhetetlennek hitt segélycsapatok gyors kitakarodását a városból. A magyar ágyúk néha még megdörrentek, puskalövés is gyakran hallatszott, de már a külvárosban fölzendült az *Éljen a magyar!* kiáltás, amely egyre közelebb hömpölygött. S a gránátok által fölgujtott házak lángjában lehetett már látni a vörössapkás 11-ik zászlóalj honvédeit, amint óvatosan, fölfont, szuronyos puskával nyomulnak befelé, a belvárosba.

A kapuk zárva, az ablakok sötétek, - a rossz lelkiismeret elrejtőzött s remegve várta Bem ítéletét.

A huszárok az oroszok után rugtattak, a gyalogság pedig négyszögben felállt a nagy piacon. Ekkor lovagolt be Bem és tábornoka, amelyet a sereg riadó éljenzéssel fogadott. Majd az ágyúk jelentek meg dübörögve a téren s nagyot-nagyot zökkentek, amikor egy elesett orosz katona holttestén vágtak keresztül.

A hideg éjben három alak levett kalappal állt Bem lova előtt. Az öreg úr igen szigorúan, nyersen beszélt hozzájuk. Összeszidta őket hazaellenes magatartásukért, azután felsorolta, hogy mit kíván tőlük serege számára, majd intett Czecz ezredesnek, aki az egybegyűlt tiszteknek kiadta a legénység számára a parancsot, hogy aki rabolni, erőszakoskodni mer, vagy a legkisebb fegyelmetlenséget követi el, azonnal agyonlövetik.

Ez nyugtatta csak meg a polgármestert és a két tanácsnokot, akik azt hitték, hogy Bem szabad zsákmányolást fog engedni a városban. Föllélegzettek és eget-földet ígértek a fáradt magyar sereg számára.

Jól is lakott a sereg egy hónapra. Ellátta magát azonkívül ruhával, csizmával, lőszerez. Volt ott egy katona, aki három hónap óta a fagyos havon, a csillagos ég alatt hált, képzelhető, hogy ez milyen isteni kéjjel nyújtózkodott a jól párnázott szász ágyakban.

Bem és tisztjei vacsoránál ültek. Az öreg rendesen egyedül és igen szerényen szokott enni, de kiváló alkalmakkor tisztjei közt maradt, hogy gyönyörködhessék örömeikben.

Egyszerre észreveszi Kiss Sándor ezredes, hogy egyik főlsholgaló katona egy tizennégy-tizenöt éves fiút ki akar taszigálni a szobából.

- Honvéd! - szólt a legénynek, - mit akar az a gyerek?

- Minden áron Bem tábornok úrral akar beszélni.

- Hozd ide!

A honvéd odahozta a fiút.

- Mit akarsz kis fiam Bemtől?

- Meg akarom kérni, hogy vegyen be katonának.

- Nagyon fiatal vagy te még arra.

- Majd megöregszen a csatatéren.

Kissnek tetszett a felelet, s elmondta Bemnek. A tábornok odahívta a fiút.

- Ki vagy, fiacskám?

- Sándor Miklós. Vegyen be tábornok úr. Apámat, anyámat, rokonaimat az oláhok megölték, engem egy pap megmentett és idehozott, magam vagyok az egész világon. Valami hasznomat csak vesznek.

Bemnek lefordították a feleletet. Az öreg megsimogatta a gyermek fejét.

- Mit csináljunk vele? Hová dugjuk be?

- Tábornok úr, a 37-ik zászlóaljnál ma elesett a kisdobos. Talán jó lesz annak.

- Ezredes úr, - fordult Bem Czeczhez, - adja ezt a gyerekeknek írásba s küldjön le vele a 37-ik zászlóaljhoz egy honvédet.

Mikor a fiúnak ezt megmondták, örömében kezét akart csókolni Bemnek.

- Hohó, fiú! - szólt Kiss Sándor, - most már katona vagy, ne csókolgass kezét senkinek. Aztán tanuld meg még az éjjel azt verni, hogy *Előre!*

II.

Forró augusztusi nap volt. Déva vára melán nézett le a síkra, hol Bem hadseregének utolsó maradványa lerakta az osztrákok előtt a fegyvert. Simbsen tábornok kiadta a parancsot, hogy a beteg és sebesült honvédeket el kell eresztetni, a többit pedig erős fedezet alatt Nagyváradra kell kísérni. Mindenki tudta, hogy ott a besorozás vár rájuk.

A sereg szélén állt a 37-ik zászlóalj töredéke. A többi elhullott véres csatákban, vagy elszéledt a balsors csapásai alatt.

Brunner ezredes és több osztrák tiszt sorra vizsgálta a legényeket. Így értek Sándor Miklós-hoz, aki legszélről állt, feszes tartásban.

- Te is katona vagy? - kérdé jóakarátú gúnnyal az ezredes.

- Igenis az vagyok, - felelt Sándor, katonásan szeme közé nézve az ezredesnek.

- Mi gyerekekkel nem harcolunk, kergessétek el! - szólt az ezredes.

Sándor elvörösödött.

- Ezredes úr, tizenkét csatában voltam, küzdöttem oroszokkal, osztrákokkal, oláhokkal, sebet kaptam, épp olyan katona vagyok, mint a többi.

- Eh, ne feleselj, eredj a pokolba, csak nem leszünk olyan emberevők, hogy ilyen fiatal gyerekeket besorozzunk, - felelt Brunner, akiben láthatólag a jóindulat dolgozott.

Sándor összetette a kezét:

- Ne szégyenítsen meg, ezredes úr, együtt harcoltam, együtt is akarok szenvedni bajtársaimmal. Az ő sorsuk az én sorsom, nem hagyhatom el őket.

- Különös faj, kemény faj, - mormogta magában, - ezt nehéz lesz megtörni. - Hát maradj! - tette hozzá hangosan, - majd meglátom, mit csinálunk veled.

Azzal sarkon fordult, s otthagya a kopott honvédeket.

III.

A csapatot, amely a fegyvertelen honvédeket Déváról Magyarországra kísérte, Brunner ezredes vezette.

A felügyelet nem volt valami szigorú. Az ezredes katona volt és nem porkoláb, a röstelte a megbízatást. Azért csak vállat vont, mikor reggelenként jelentették neki, hogy tíz-tizenöt magyar ismét megszökött az éjjel.

Egyszer aztán azt jelentették neki, hogy a 37-ik zászlóaljból már csak egyetlenegy honvéd van, az is egy fiatal gyerek.

Ezt aztán Brunner maga elé rendelte.

- Miért nem szöktél meg te is?

- Nem lehet, ezredes úr.

- Hogyan?

- Én bekönyörögtem magam, az ezredes úr megengedte, hálátlanság lett volna megszököni.

- De mikor a társaid mind megszöktek.

- Azoknak szabad, de nekem más helyzetem van. Én gyávának látszanám, ha megtenném.

Az ezredes megveregette a vállát és szólt:

- No hát, ezennel megengedem, hogy menj, amerre akarsz, élj boldogul!

A fiú megköszönte, szalutált és eltávozott. Az ezredes sokáig nézett utána s aztán megfuvatta a trombitát és elindította a csapatját. Még pedig vissza, Déva felé.

A két testvér

Dermesztő hidegben állt a vizaknai harc. Egyik félen Bem kétezer emberrel. A másik félen Puchner tábornok nyolcezer rendes császári katonával s többtízezer szász és oláh fölkelővel.

Kilenc óra tájban a harcvonalból tántorgó léptekkel, puskájára támaszkodva jött be a városba Bárdy, negyedik honvédszászlóaljbeli őrmester.

Termetre valóságos óriás. A szuronyán és a puskája agyán egyaránt vér piroslott. Látszott, hogy a rohamokban emberségesen közreműködött. De egy kartácsforgács megsebesítette a combján és kénytelen volt otthagyni a harcot.

Az első cseréppel földött háznál érezte, hogy ereje elhagyja, tovább nem tud menni. Amint visszatekintett, maga mögött látta hulló vérének hosszú vonalát a havon.

Megkopogtatta puskájával a kaput. A kapu kinyílt s Bárdy egypár rémült oláh férfit és nőt talált ott.

- Vigyetek ágyba, mossátok ki a sebemet, mert elájulok.

Sietve engedelmeskedtek neki, mert a város a magyarok kezén volt és az oláhság nem tudta még, hogy a mai ütközetben kié lesz a győzelem.

A hátsó udvari szobában, ahol lefektették, már feküdt valaki az egyik ágyban.

- Ki az? - kérdi Bárdy.

A házigazda, egy Balistye nevű kötélverő, remegő hangon felelt:

- Bocsásson meg, honvéd úr, egy sebesült osztrák tiszt, akinek a vállperece át van löve.

- Én nem bánom, hanem ha Bem tábornok megtudja, magát főbelöveti. A puskámat!

Odaadták neki, föl húzta a kakasát, az ellenséges tisztnek szegezte s németül szóla:

- Mi az ön rangja?

- Kapitány vagyok a Bianchi-ezredben.

- Kapitány úr, önt ezennel foglyommá nyilvánítom. Ha el akar távozni a szobából, agyonlövöm.

- Helyes, - felelte hidegen a kapitány és befelé fordult az ágyban.

Bárdy megevett egy tál forró levest, kiivott egy kupa pálinkát, aztán puskáját maga mellé téve, mély, letargikus álomba merült.

Mikor fölébredt, egészen jól érezte magát, úgy, hogy azonnal leszállott az ágyról.

- Ne mozduljon! - kiáltott rá egy nyers hang.

A kapitány az ágyban ült és pisztolyt szegzett neki. Bárdy puskájáért nyult. A fegyver eltűnt. Két karját csüggedten eleresztette.

- Mi a rangja? - kérdezte a kapitány.

- Őrmester vagyok.

- Őrmester, önt ezennel foglyommá nyilvánítom. Ha el akar távozni a szobából, agyonlövöm.

Bárdy elnevette magát.

- Én fogoly? A magyar sereg kellő közepén?

Erre a kapitány nevette el magát.

- Ön, úgylátszik, nem tudja, hogy Bem a csatát elvesztette és serege nagy veszteséggel hátrál Szászsebes felé.

- Lehetetlen.

- Úgy van.

Bárdy sebbel-lobbal öltözködni kezdett.

- Mit csinál?

- Látja. A seregem után akarok menni. Ez becsületbeli kötelességem.

- Elfelejtí, hogy foglyom?

- Hát akadályozzon meg a távozásban.

A tiszt letette a pisztolyt.

- Mi volt ön, mielőtt beállt honvédnek?

- Jogász Pesten.

- Élnek a szülei?

- Élnek.

- S vannak testvérei?

- Két bátyám szolgál Görgey alatt.

A kapitány szomorúan sóhajtott.

- Nekem meg egy öcsém szolgál a bécsi légióban, az önök zászlója alatt. Szüleink szemefénye, büszkesége. Ha ugyan él még s el nem esett vagy meg nem fagyott ebben az irtóztató időben.

Bárdy lehajtotta a fejét a lassan mondá:

- Milyen szerencse, hogy én rossz fiú és rossz diák voltam. Arra születtem, hogy verekedjem.

- A szüléknek az mindegy, azért ön önekik épp oly drága, mint a többi fiúk... Ne menjen, fiatal barátom, ott kint agyonverik az oláhok.

- Majd a kert felé szököm a mezőre... de sebem jelentéktelen, mennem kell.

- Tudja mit, - szólt a kapitány, - legalább vegye föl az én köpönyegemet, csákómat, kösse föl a kardomat, fogja a pisztolyaimat, üljön a lovamra és úgy meneküljön.

Bárdy sebesen megtette.

- És most a nevét, kapitány úr, - szólt, mikor átalakult osztrákká.

- Stramm Gottfried.

- Én Bárdy vagyok. Isten önnel!

Köszöntek egymásnak, Bárdy elsietett, a kapitány lovát kivezette és a kapu előtt rápattanva, lassu ügetésben megindult Toporcsa felé.

A császáriaknak már csak a sebesültjei voltak Vizaknán, az oláh lázadók ellenben előzőnlöték a várost. Egypár égő magyar ház lángja magasra csapott a kezdődő szürkületben. Az oláh

lándzsások az utcán bevert hordókból kalappal mérték a pálinkát. Sokan danoltak s lándzsájukat eszeveszetten forgatva, táncoltak a keményre fagyott havon. Más részeg emberek azzal mulattak, hogy az elesett honvédek holttestét szurkálták, valamelyik kapu kerítésére (tán ott tanyázott a tribun?) honvédsapkás fejek voltak kitűzve. Bárdy az iszonyattól és a dühtől minden porcikájában remegett. Százszor a nyeregkapában levő pisztolyok után nyult, hogy valami garázda fickót lelőjjön, de eszébe jutott, hogy még szüksége lehet a töltött fegyverekre. Az oláhok különben egyenruhája láttára köszöntek és utat nyitottak neki.

Toporcsát lángban találta. A menekülő magyarok gyújtották föl. Az utca tele volt diadal-mámoros oláhokkal. Honvédholttestek is sűrűn heverték szerteszét. Ezek mind sebesült és fáradt katonák voltak, akik a seregtől elmaradtak s itt agyonverettek a százszoros túlerő által. Mikor Bárdy a falu közepére ért, a fölvégről több száz főnyi ordítózó tömeg közeledett befelé. Oláh lándzsások voltak, akik vagy húsz honvédet s ugyanannyi bécsi légionáriust közrefogva, - valamennyi húsz éven alól lévő, - bajszatlan gyerek. Bárdy megállt az út közepén.

- Halt! - kiáltott mennydörgő hangon.

A tömeg megállt.

- Tud valaki közületek németül? - kérdé.

- Én tudok, - felelt egy pópa, akinek kard volt az oldalán.

- Hová viszitek a foglyokat?

- Leölni.

- Pópa, hogy mersz ilyet mondani, hisz neked tudnod kell, hogy a hadifoglyokat nem szabad bántani?

- Most bízott meg vele egy őrnagy a Bianchi-ezredből.

- Hazudsz, pópa. Én pedig a császár nevében megtiltom nektek, hogy a hadifoglyokat bántsátok. Aki pedig mukkanni mer, azt keresztüllövöm.

Erre mind a két pisztolyát elővette.

- Te lész az első, pópa, - szólt Bárdy és pisztolyával végigcsiklandozta a papot.

- Jól van, tiszt úr, de mi történjék a foglyokkal? - felelt alázatosan a pópa, akinek erkölcsait a ráirányzott pisztoly láthatólag megszelídítette.

- Azokat én Vizaknára kísérem a főtábornok elé.

- De mi is elmegyünk ám, tiszt úr.

- Igen? A csatatérrel ellenkező irányba? Ezt szívesen teszitek, azt tudom. Nem, pópa, nekem csak negyven fegyveres kell, a többi menjen a futó Bem után... különben főhadnagyi szavamra mondom, hogy a főtábornok úr mindnyájukat föbelövet.

A pópa elmondta híveinek a tiszt úr kívánságát. Ha egyetlen bátor férfi lett volna a vérszomjas tömegben, a vakmerő Bárdynak vége lett volna. De nem volt. Rémtetteik folytán rossz volt a lelkiismeretük s ez gyávává tette őket. Kiválasztották a negyven fegyverest s a pópa élükre állt.

Ezalatt Bárdy részvétellel mustrálta a pelyhes állu fickókat, akik dacos némasággal hallgatták a jelenetet. Hirtelen egy ötlet támadt a fejében.

- Önök a bécsi légió tagjai? - kérdé.

- Igen.

- Nem tudnak valamit egy Stramm nevű légionáriusról?

- Itt vagyok, - szólt egy hang, s egy csinos, erőteljes barna fiú lépett elő a csoportból.

(A pópa fülelt, hogy mi lesz.)

- Önnek a bátyja, Stramm Gottfried, tisztársam, kapitány a Bianchi-ezredben.

- Testvérbátyám.

- Tudja meg, hogy súlyos sebesülten fekszik Vizaknán s lázában egyre önt hívja és emlegeti.

A fiatal katona lehajtotta a fejét, talán hogy megindulását elrejtse.

- Pópa, - folytatá Bárdy, - ez alá a fiatal úr alá adj egy lovat, fényes jutalmat fogsz kapni Stramm kapitánytól, amiért a lázadók által félrevezetett öccsét segítettél visszaszerezni.

Stramm fölvetette a fejét.

- Főhadnagy úr, legyen szives tudomásul venni, hogy engem nem vezetett félre senki, lóra pedig nem ülök, mikor bajtársaim gyalog mennek.

Bárdy szerette volna megölelni a derék fiút.

- Ne okoskodjék, így gyorsabban fogunk menni s hamarabb meglátja szegény bátyját.

A pópa, aki nagyon szolgálatkész emberré vált, hamar előkerítette a lovat. Azzal a kis csapat elindult vissza, Vizakna felé. Alig haladtak száz lépésre, Bárdy maga mellé intette az utána lovagló fiút, s rövid szavakkal leleplezte magát. Csak azt nem árulta el, hogy a bátyjának könnyű sebe van. Attól félt, hogy az erőslelkű fiú akkor nem fogja itthagyni társait.

- Mi lesz a foglyokkal? - kérde Stramm.

- Már megvan az ötletem. Fogja az egyik pisztolyomat s lehetőleg lőjje le a pópát, de csak mikor azt kiáltom: *A huszárok!* Most menjen hátra.

Stramm elmaradt Bárdytól. Még száz lépést haladtak. Akkor Bárdy megállította a csapatot.

- Lódobogást hallok, - szólt a pópához, - maradjatok itt, majd rekognoszcirozni megyek.

Azzal előre vágatott. Kis idő múlva száguldva tért vissza.

- A huszárok, a magyarok! Meneküljete!

Egy lövés dördült el s a pópa a hóba bukott. Stramm elvégezte a rábízottakat. Az oláhok eszeveszetten futottak be az erdőbe. Bárdy csöndes nevetéssel megállt a magyar csapat előtt s így szólt magyarul:

- Most pedig, fiaim, szedjétek össze a derék oláhok által elhajigált fegyvereket, vonuljatok ide le balra, egy elhagyott malomba s ott várjatok meg. Én Bárdy őrmester vagyok a negyedik honvédszászlóaljtól, s még Strammot kell Vizaknára beliferálnom.

A bámuló gyerekek alig tértek magukhoz meglepetésükből, Bárdy elvágatott a légionáriussal.

A Vizaknán kiállított örök szépen szalutáltak nekik, ő pedig egyenesen Balistye kötélverő házához ment s képzelhető Stramm kapitány öröme, mikor késő éjjel fölverik és előtte áll épen, egészségesen az öccse.

- Holnap viszlek Bécsbe, rossz fiú, egy hónapi szabadságom van a sebem miatt.

Bárdy öt perc múlva elbúcsúzott a testvérektől s robogott a malomhoz. Ott élére állt a fiúknak s hegyeken-erdőkön keresztül elvitte őket Bem táborába.

Az öreg Bem tüstént megtette főhadnagynak.

A kis vértanu

Nagyszebenben voltam s kíváncsiságból elmentem egy oláh gyűlésre. Feketeképű ember vonta magára a figyelmet, akinek arcán egy vonás, olyan, mint egy régi beheggedt kardvágás, vonult végig.

- Nézi, ugye, ezt az embert? - szólt a szomszédom, aki szász ügyvéd volt.

- Nagyon érdekes fej.

- Csak nézze meg jól, különösen azt a piros forradást az arcán.

- Kardvágás?

- Nem. *Átok*.

Ránéztem az ügyvédre.

- Jöjjön ki a szabadba, majd elmondom.

Künn a kertben szivarra gyújtottunk s ő elkezdte.

*

Ezernyolcszáznegyvenkilencben a császáriak oláh fölkelőkkel egy várost ostromoltak, amelyet egy maroknyi bécsi légionárius honvéd s a lakosság védelmezett.

Az osztrák parancsnok dühbe jött a kétségbeesett ellenálláson s kiadta az orderét, hogy mindenkinek kardélre kell hányni, akit fegyverrel kezében fognak el.

A város elesett.

Dühös védelem után elfoglalták az utolsó házat is és a zsoldosok vad káromkodás közt kitaszítottak onnan egy apát, a tizenháromeves fiával. Mind a kettőnek fegyver volt a kezében. Egy pillanat alatt a falhoz voltak állítva.

Ekkor egy hadnagy jött oda s meglátta a szép barna fiút, aki apja kezét fogva, villogó szemekkel nézett körül.

- Megálljatok! - kiáltott, s a katonák elé lépett, - ez a fiú is verekedett?

- Igen, - feleltek a katonák.

- Kár érte, - mormogott a tiszt.

- Uram, - szólt az apa, - látom, hogy jó szíve van, mielőtt agyonlőnek, egy kegyet kérek. Engedje meg, hogy a nálam levő pénzt elküldjem a feleségemnek, aki nem messze innen biztos rejtekhelyen van.

Arra jött egy ezredes több tiszttel s egy oláh vezérrel. A hadnagy eléjük terjesztette a kérelmet.

- Kivel akarja elküldeni a pénzt? - kérde az ezredes.

- A fiammal.

A tiszték összesúgtak. Meg akarja menteni a fiát. A tépett ruhájú, puskaporfüstös gyerekre néztek, s újra maguk közt beszélgettek. Az apa megszólalt:

- Látom, azt hiszik, a fiú meg akar szökni. Legyenek nyugodtak, visszajön.

- Visszajövök, tiszt urak, ne tessék azt gondolni, hogy el akarok futni.

- Jó, hát vedd át a pénzt és szaladj.

A fiú átvett valamit az apjától, s futva eltávozott. A tisztek szinte megkönnyebbülten néztek utána, csak az oláh néptribun és emberei tekintettek sötéten a gyerek után. Mint az ölyv egy elmenekült galamb után.

A tisztek a szemben lévő kocsmába vonultak s otthagyták az oláh tribunt az embereivel.

Ezek legelőször is az apával végeztek. Újra a falhoz taszították és huszan lőttek bele egyszerre.

- Kár volt a kölykét eleresztetni, - szólt egy óriási hegyipásztor.

- Hadd csak, Tógyer, az a tiszt urak dolga.

- Nézd, tribun, - kiáltott egy alvezér, - istenemre, ott jön a kölyök.

A tribun szeme megvillant.

A kisfiú lélekszakadva érkezett oda. Egészen kipirosodott a futástól. Haja lengett. Áttörte magát a bámuló oláhokon s körülnézett.

- Apám, óh, édesapám, miért nem vártál meg!

S keserves zokogással apja véres tetemére borult.

A tribun arca eltorzult, mintha ennek a fiúnak az irtóztató erkölcsi erejével küzdene, aztán, mintha csak azért tenné, hogy erőszakkal fölülkerekedjék, rekedten elordította magát:

- Üssétek agyon!

Hús kasza suhintott le egyszerre, vége volt... Teste alaktalan véres hústömeggá lett, bátor, erős, tiszta lelke pedig ott lebegett az ég szennytelen magasságában a Mindenható felé...

A tisztek jó darab idő múlva kijöttek a kocsmából. Az ezredes, mintha valami jutott volna az eszébe, egyenesen a tribunhoz ment.

- Visszajött a gyerek?

- Vissza.

- Visszajött? - szólt elbámulva az ezredes.

- Vissza, vissza!

- S mit csináltatok vele?

- Ami rá volt mérve: megöltük.

Az ezredes, mintha kigyóra lépett volna, egy lépést hátrált, aztán élesen sziszegte:

- *Canaille!* (Csöcselék!)

Azzal lovaglóostorával úgy vágta arcon a tribunt, hogy egy hosszú, vörös stráf maradt a helyén, melyből lassan szivárgott ki a vér...

*

- Tehát ez a feketeképű ember, akit a gyűlésen láttunk, volt az a tribun?

- Nem. Sokkal fiatalabb ahhoz.

- Nem értem.

- Ez a fia a tribunnak.

- S a korbács jele az arcán?

- *Így született.*

Hidegség futott át rajtam.

- Az Isten bosszuló keze! Bélyeget vert rájuk.

- Azt! Átok van rajtuk. És a nyomorult nem kap feleséget, mert minden nő attól fél, hogy egy ilyen megbélyegzett gyereket fog a világra hozni.

*

Régi történet, azt sem tudom biztosan, kitől hallottam.

A csatatéren

Tavasszal, mikor a főváros lármájával már torkig vagyok, el szoktam menni csöndes vidékekre, nézegetem a barna földből ütögető friss zöldet s hallgatom a meleget köszöntő pacsirta első dalát. Ilyen utazásaim alkalmával leginkább a csatateret szoktam fölkeresni s miközben a tavaszi szél lassú zümmögéssel borzogatja a bársonyos fűszálakat, én mintegy a halottakkal beszélgetek, akik ott véreztek el s többnyire ott is porladoznak. Piski híd, Vizakna, Nagyszeben, Isaszeg, Vác, Segesvár véráztatta mezőit már régen bejártam; álltam azon a helyen, ahol a waterlooi gárda utolsó emberig elesett s megnéztem a donchery-i házat, ahol I. Vilmos fogadta a szedáni kapitulánst, III. Napoleont. Itthon teljes illúzióval kószáltam a csatateren, egyedül, alig találtam valakit, aki útba tudna igazítani; de már Waterloot iparszerűleg kezelik az élelmes emberek s az iroda ellát tetszés szerinti angol, francia vagy német vezetővel. Aki - a turista nemzetisége szerint - az angol, német, vagy francia vitézséget dicséri. Persze, itt nagy európai érdekek, dinasztikák és börzei spekulációk sorsa dőlt el; itthon *csak* egy nemzet életéről van szó.

A minap eszembe jutott a szolnoki csata évfordulója s elhatároztam, hogy ezt a magam módja szerint megünneplem. Kimentem Szolnokra. Kerekes Géza barátom kellemes meglepetésben részesített. Tudta, hogy a csatatér hallgat, azért összeszedte az abból a korból még élő öreg embereket, akik megszólaltassák. Kerekes lakásán vártak az öregek, ötven év előtt ifjú szolnoki lakosok. Sokáig elbeszélgettem velük. S mikor beszélgettünk, a csatatéren állottunk, mert az 1849-es március 5-eki ütközetben Szolnok minden utcájában, minden házában verekedtek.

De már a csata előtt sokszor nyugtalanították a huszárok a Szolnokon álló németeket. Egy februári napon egy század huszár jelent meg a Tiszán keresztül egyenesen a városba vezető hídon.

- Ki mer átmenni? - kérde a tiszt.

Kettő jelentkezett. Cifra szűr volt rajtuk, úgymond az öreg, széles kardjukat villogtatva jöttek át. A híd innenső felén állt egy szakasz vasasnémet. A két huszár úgy lóbálta a kardját, hogy szinte a földön köszörülődött s irtóztató ordítással neki a vasasoknak. Egy perc alatt szét voltak zavarva, futottak. Mire bajtársaik átbogtak a hídon, már nem volt ott ellenség. De az egyik huszárnak baja történt. A kaszabolásnál levágták az orrát, úgy, hogy csak egy vékony bőr tartotta. Odalovagol a kocsmá elé, mely most is ugyanúgy ott áll a hídfőnél s harsány hangon lekiált:

- Hé, kocsmáros, bujj elő!

A kocsmáros megjelent.

- Hozz ki ide tűt és cérnát.

A kocsmáros hozott. A huszár leugrott a lóról s odatartotta véres ábrázatát.

- Most pedig varrd oda az orromat a képemhez.

- Jaj, huszár úr, nem merem.

- Ne félj, bolond, ha én nem félek.

- De bizony én jobban félek, mint a huszár úr. Hogy én az eleven husát bökdössem!

A huszár cifrát káromkodott. Ekkor ért oda a társa, leugrik a lóról s szól:

- Kocsmáros, fogja kend a lovakat, majd én odavarrom.

Azzal fogja a tút és cénát s jó goromba öltésekkel odavarja az orr hegyét a tövihez. A páciens meg sem szisszent. Mikor a huszár az utolsó öltést megcsinálta, gombot kötött a cérna végire s elégedett képpel nézte a munkáját.

- No pajtás, különben a regement-szabó sem varrhatta volna meg. (Orvost nem is mondott.)

- Csak Török-Szent-Miklósig tartson.

Ezzel a két huszár felpattant a lóra, glédába állt s a század visszament a hídon. Utasításuk csak az lehetett, hogy nyugtalanítsák a németet s vágjanak le egypárat közülök. Ezt meg is tették emberül s a magyarok vesztesége semmi sem volt, - egy félig levágott orr.

A német hadipénztár elfoglalását is ketten látták az öregek közül.

Nyolc vasas kísérte a pénztárvivő kocsit a híd felé. Ekkor az egyik utcán három huszár került eléjük. Az egyik észreveszi, hogy a német lovasok mit akarnak megmenteni. Azt indítványozza, hogy vágjanak neki, csak hogy föltartóztassák, majd jön a segítség. A három huszár neki-rugtat a nyolc vasasnak, akik válogatott legények lévén, vitézül szembeszálltak. Ádáz dulakodás támadt. Letaszigálták egymást a lóról s ki gyalog, ki térdenállva vagdalkozott tovább. De a kasszát nem eresztették el. Segítség jött s végképp elnyomták a dragonyosokat. A huszárok között egy hajduszoboszlói fiú irtóztatóan össze volt vagdalva. A ruhája csupa rongy és vér, az arca csupa véres cafat. És ilyen állapotban elélt még két hétig. Akkor meghalt Szolnokon. Két hónap múlva jött a híre az édesanyja, de már a sírját sem találta meg szegénynek.

Bencze Ferenc házában két jáger halat tisztított, mikor március 5-én reggel megszólalt az ágyú. Bencze odaszól hozzájuk:

- Gyün Kossuth.

- Nem, nem az, - felelték a vadászok s tovább pucolták a halat.

Bencze vállat vont.

- Jó, csak tisztogassák, majd jó lesz nekem, - mondá.

A jágerok persze nem értették s végig lepikkelyezték a halat. Ekkor riadót vertek s a két legény futott a helyére. De visszaszóltak - gondolom, azt mondták, mondja az öreg Bencze, - hogy csak készítsük el a halat így, meg úgy, mert ők ebédre itthon lesznek. Bizony az asszony nem jágerosan, hanem paprikásan készítette el s megettük szépen magunk. A két vendég - szegények, fiatal gyerekek voltak - talán már a másvilágon ebédelt aznap.

Mert hát, azt az összes szemtanuk megerősítették, sok német elveszett aznap Szolnoknál. Tömerdek embert beleszorítottak a magyarok a Zagyvába, különösen a gulyások erénél. *Úgy volt ott a nép, mint a kérész a vizen*, - mondta az egyik öreg, aki tulajdon szemével látta, hogy a fegyverkovács a feleségével együtt belefulladt.

Egy öreg halász maga huszonnyolc holttestet szedett ki.

A csata után ötödnapra Abonyból, ahol a császáriak tanyáztak, átlovagolt egy kapitány Szolnok alá, a Tiszához, s így szólt az ott halászgató Bózsár Jánoshoz:

- Hallja barátom! Az asszonyom, aki podgyáskocsin menekült, belefulladt a Tiszába. Ha megtalálják, temessék el tisztességesen. Ráismernek arról, hogy egy fekete táska van a karján, tele arannyal, az mind a maguké lesz.

A feketetáskás asszonyt ugyancsak kutathatták a szolnoki atyafiak, de az öregek azt mondják, hogy nem találták.

Miután az öregek elbeszéltek mindent, amire csak emlékeztek, Kerekessel kimentünk az új temetőbe, hol az elesettek csontjai fölött csinos obeliszk emelkedik. Az emelkedett helyről jóformán az egész csatateret látni: ahol a 3-ik zászlóalj szuronnyal a lovasságra támadt. Végignéztam a tiszai kiöntésektől párázatos, a szolnoki kéményfüsttől ködös szemhatáron... Hol verőfény sütött le, hol elborult az ég s a hópelyhek rémülten elpárologtak, mert a tavasz himnöke, a kis ibolya már ütögette kék fejét a honvédsíron... a tavasz tündére nem feledkezik meg a hős fiúkról, akik életük tavaszán dalolva rohantak a halálba...

Az őszi ködben

Hány hajad szála hullott ki a gondtól az idén, kedves magyar népem? Hány ráncsal van több az arcodon most, mint tavasszal? Mennyi reményed maradt beteljesületlen? Miféle vágyakat rejtegetsz szíved mélyén? Miért imádkozol az éjszaka csöndességében?

Erről gondolkozom én ma, szeptember elején, amikor odakint már pusztá a határ, a fecske nagy csoportokban röpköd és búcsúzni készül, ökörnýál úszkál a levegőben s a nap tüzes ragyogása kezd betegesen sárga fénybe átmenni.

Vége a nyárnak.

A tél végefelé mindig úgy érzem, mintha fojtogatná valami a torkomat. Ki kell mennem a fővárosból az országba, friss levegőt szívni. S amikor az első ibolya kidugja a fejét a hó alól, akkor elmegyek valahová, csendes, nyugodt emberek közé, s várom a tavasz ébredését.

Milyen szép az, mikor a dermedt föld fölenged és újra zöld lesz az erdő, mező. Maga az élő remény fakad ki ilyenkor a síkon, ezer meg ezer lengő szálával. S a gazdaember megáll a barázda végén és csillogó szemmel tekint végig az üde vetésen. És áhítattal hallgatja a pacsirtát, amely dalolva repül az ég kék végtelensége felé, mintha egyenesen az ő imádságát vinné az Isten trónsámolya elé.

Tavaly ősszel a nyár haldoklását Erdélyben néztem meg, nagy hegyeken jártam és őserdőkben bujdosam. Az idén tavasszal a kanyargó Tisza mentén jártam, nyáron a balatonmelléki néppel álltam sorba aratni, most, a minap pedig újra lementem a Tisza mellé, elbúcsúzni a nyártól, amely lassu léptekkel távozik tőlünk.

Ragyogó nyári napon elkocsiztam Kunszentmártonból Cibakházára. Amint a kocsink lassan tova robogott, jobbra-balra is árnyékos, fehér tanyák mosolyogtak felénk. Mindenütt gépeltek vagy nyomtattak. A barna arcokon a munka verejtéke folyt végig. Megálltunk beszélgetni, s félóra alatt a kis családnak egész életével, bajaival, óhajaival tisztában voltunk. Én is elmondtam, hogy Budapestről jövök, abból a nagy városból, hol az utcákon a földet kövel lefojtják, eltemetik, beterítik, nehogy meg kelljen hallaniok, hogy mit beszél. Mert a föld tud ám beszélni, csak meg kell érteni a szavát. De ide kell jönni a szabad pusztára, hogy megértse az ember. Azért csak beszéljete ti földből lett barna emberek, majd elmondom barátaimnak odafent, amit tőletek hallottam... És beszéltek, sokat beszéltek.

És nekem eszembe jutott egy történet, amelyet gyermekkoromban az apámtól hallottam.

1849 október közepe táján az apám faluról bement a szomszéd kis városba, valamit bevásárolni. Egy birtokos úrral mentek be, s halkan beszélgettek arról, hogy vajjon mi újság a nagy világban, - ami alatt azt a kis világot értették, amely mindennél drágább volt nekik a világon, a hazájukat. Az utolsó hírek, amelyek hozzájuk jutottak, a világosi fegyverletételről, Kossuth és Bem Törökországba meneküléséről szóltak. Azóta nem mozdultak ki kis falujokból, mert a hazai események iránt még érdeklődni is gyanus volt a hatalom előtt. S otthon a négy fal közé zárva, a magyar ember legalább annak az illúzióknak élhetett, hogy ez az ő kis házikója talán szabad haza földjén áll. Kocsijuk beállt a fogadóba, s ők dolgukat végezni indultak. Délben apám a fogadó ebédlőtermében várta barátját. Egyszerre csak megjelenik, halálsápadtan és tántorogva. Apám eléje siet:

- Mi bajod?

- Semmi. De fogass rögtön és induljunk haza.

Pár perc múlva sebes ügetésben indultak kifelé a városból. Amint a vámsorompót, ahol katonaság vizsgálta meg az útleveleket, elhagyták, apám barátja két tenyerébe temette az arcát és sírni kezdett.

- Az istenért, mi bajod? Beszélj!

A jóbarát nem tudott szólni, de elővett a zsebéből egy bécsi lapot és átadta apámnak. És apám olvasta benne Komárom kapitulációját és az aradi tábornokok kivégzését. Aztán a két ember (mindenik túl volt már a negyvenen) átölelte egymást és sírt.

Egy félóra múlva mondott az apám annyit:

- Hátha nem igaz?

- De igaz. Beszéltem komáromi kapituláns honvédekkel.

- De a kivégzések?

- Azt hivatalosan publikálták a városban.

Erre mély csönd támadt. Többet nem beszéltek. Átkeltek egy vizen, át az erdőn és hegyen és beértek a falu határába. A hegyi szőlőkben szüretelés folyt s a leányok dalolva hordták a puttyont. A mezőn a kukoricát törték és a kései szántást végezték. Az erdőben hallatszott a kalapácsolás: fákat döntöttek le. A jóbarát megragadta apám karját.

- Nézd, nézd! - kiáltott és szemében láng lobbant föl, amely egyszerre fölszárította a könnyeket, - a hegy, az erdő, a víz elzár minket a világtól. S ilyen zug van az országban ezer, tízezer, ahol a nép tovább dolgozik, tovább danol, tovább él. Akaszthatnak, löhetnek, bebörtönözhetnek bennünket, de ki nem irhatnak. A nép megőrzi szívében a hazaszeretetet és tűzhelye körül a nemzet nyelvét. Utódai elsokasodnak és talpra állítják a hazát. Magyarország ujja fog születni a nép által.

Prófétai ihlettel beszélt s arca sugárzott. Apám pedig levette a kalapját, keresztet vetett magára, csöndesen imádkozott s azt mondta rá: Amen.

...Ez jutott eszembe, mikor a tiszamenti mosolygó tanyákon nehéz munkában láttam a népet. Száz tanyán, ezer, tízezer tanyán, ezer meg ezer faluban folyik a szorgos munka, mely megadja a mindennapi kenyeret a hazának...

S mikor Kürtnél felhajtottunk a hatalmas Tisza-töltésre s belenéztem a legmagyarabb folyam fölött lebegő, a nap sugaraitól bearanyozott könnyű párába: úgy tetszett, mintha elmosódó hős alakokat látnék tovasuhanni benne. Igen, úgy van: e folyam csillogó szalagja mögül, e fényes párázatból tört elő 1849 tavaszán a magyar honvédsereg, hogy megkezdje diadalmas hadjáratát. Ezen a földön minden talpalatnyi helyet vér öntözött, azért termett meg rajta a legszebb virág: a szabadság. De rövid ideig virágzott nekünk akkor, édes Istenem! Eltaposták a kozákok lovai. Elnyelték az osztrák börtönök. Megfojtották a bakók. S a dicsőségtől koszorúzott hősokeket ezrével hajtották Olaszországba. S akik kartácstűzben Budavár fokára léptek a magyar zászlóval, azok Majlandban a kaszárnnyak udvarát söpörték.

Hej, de régen volt már ez, nagyon régen. Ki beszél ma ilyesmiről, mikor az emberek egész dühvel kutatnak, hajszoznak föl mindent, ami a nemzetet szétdarabolja, tagokra elválasztja? Nagyon kevesedmagammal álmodozom a daliás időről, melyeknek hőseiről gyöngye hangon énekeket próbáltam zengedezni... De ne feledd őket jó magyar népem, s mikor tavasszal elolvad a hó és csontokat találsz a mezőn, vagy mikor ekéd a barázdából fegyverdarabokat vet föl, jusson eszedbe, hogy ezekből a névtelen csontokból, ezekből a gazdátlan fegyverekből emelkedtek a magyar dicsőség diadalívei.

A szenvedők

Benkő János tiszaföldvári fiú beállt honvédeknek, mindjárt az először fölállított tíz zászlóaljba. Levitték a délvidékre, mint a többi, a rácok ellen harcolni. Valamelyik ütközetben a harmadik zászlóalj közé keveredett s vagy három napon át velük küzdött és masírozott. Annyira kitüntette magát, hogy Damjanich is észrevette.

- Hogy kerültél ide?

- Elszakadtam a zászlóaljamtól és nem tudok ráakadni.

- Derék fiú vagy, megérdemelnéd, hogy a harmadik zászlóaljhoz tartozzál.

- Vegyen be őrnagy úr, ez lesz a legnagyobb kitüntetés számomra.

Már akkor a harmadik zászlóaljnak nagy híre volt. Voltak ott közlegények, akiket más zászlóaljhoz altisztnak neveztek ki, de nem fogadták el. Sőt voltak ott altisztek, akik inkább maradtak itt ebben a sarzsiban, semhogy más zászlóaljhoz mentek volna tisztnak.

Dicsőség volt a harmadiknál közlegénynek lenni. Damjanich bevette Benkőt s a legény boldog volt.

1849 telén átlótték a mellét s amint szállítható állapotba jött, Damjanich kerített neki egy féderes kocsit és hazaküldte Tiszaföldvárra, ahol apja, anyja és egy öccse laktak.

Szegény János, meglehetősen nyomorult állapotban jött haza. A halált hozta magával mellében. Egész nap a kemence mellett gubbaszkodott és tyúklevesen élt.

Odakint csikorgó, hideg, fehér tél volt. S Jánosban a tyúklevesnél is jobban tartotta a lelket, hogy Kossuth dolgozik Debrecenben, Bem tisztára söpri Erdélyt és Damjanich közeledik már a Tisza felé az ő győzhetetlen fiaival.

Földvállról Debrecen felé tiszta volt az út, s ők minden hírt megkaphattak. A község lakói odajártak a sebesült katonához s az magyarázta nekik a dolgok állását és a háború menetét.

Egy napon aztán temetői csönd borult Tiszaföldvárra. Bevonultak a németek s a templom tornyára kitűzték a fekete-sárga zászlót.

János ágyba esett és lázas lett. Benkőné kisírt szemmel hordta ki fiától a jóféle tyúklevest. Nem kellett már annak semmi. A lélek esett ki belőle.

Nagyon rosszul lett.

Egy éjjel, sötétben, az apját szólította. Az öreg gyertyát gyújtott és odament.

- Kedves apám, érzem, hogy sírom szélén állok. Hallgassa meg utolsó kérésemet.

Az öreg a sötétség felé fordította az arcát és nem szólt. A fiú suttogva folytatta:

- Ne temessenek el Tiszaföldváron, ha meghalok. Ez a föld most ellenség kezében van. Keserű volna benne feküdni. Én szabad magyar földben akarok nyugodni. Temessenek el a cibakházi temetőben.

Itt már az öreg Benkő arcán egy nagy könnycsepp gördült végig.

- Megteszi, apám?

- Megteszem.

- Most még egyet kérek. Menjen el a paphoz. Úrvacsorát akarok venni.

És Benkő János fölvette az úrvacsorát és lelke megnyugodott. Az öreg Benkő pedig vállára vetette a bundáját és elbúsult szívvel nekivágott az éjszakának.

Maga se tudta, merre megy, mi a szándéka, de vitte valami ismeretlen elhatározás.

- Állj, ki vagy! - hangzott feléje a sötétségből.

- Magyar ember vagyok.

A szőlők közt volt s honvédelőőrsre bukkant. A fiúk előjöttek.

- Hová igyekszik bácsi?

- Cibakházára. Hát Cibakházán már magyar csapatok vannak?

- Azok bizony, tegnap óta.

- Ki a parancsnok?

- Damjanich.

- Akkor jóhelyt járok.

- Csak nem Damjanichcsal van dolga?

- De éppen, hogy ő vele.

- No, akkor visszamehet az őrzéssel. Csakhogy Damjanich nagy úr ám, bácsi, nem lehet hozzá úgy éjnek éjszakáján berontani.

Az öreg Benkő rántott egyet a bundáján.

- Nagy úr lehet mással szembe, de velem nem az. Mert az én fiam is az ő katonája volt.

- Ugyan!

- Igenis, vitéz urak, most pedig a halállal vívódik szegény odaát Földváron. És ezt a halált Alibunártól hozta haza...

A honvédek elhallgattak. Fiatal gyerek volt valamennyi s talán mindegyiknek a tulajdon, aggódó öreg édesapja jutott az eszébe...

A csapat a csikorgó havon megindult Cibakháza felé.

Amint a falu közepe táján ballagtak, egy háznak az ablakai hirtelen megvilágosodtak.

- Damjanich fölkel, - szólt egy káplár, - menjen oda az udvarra és várja meg, amíg kijön.

Benkő úgy tett. Félreállt egy sarokba és nézte, hogy az udvar közepén égő nagy tűzrakás körül hogy gyülekeznek a tisztek. Észre se vette, amikor Damjanich, akit a fia leírásából ismert, kilépett és a tűzhöz állt.

Egyszerre egy tiszt harsány hangon kiáltott:

- Hol van az a földvári ember?

- Én vagyok, kérem ássan.

Benkő bácsi odaállt. Damjanich megnézte.

- Maga egy volt katonám apja?

- Igenis, könyörgöm, a Benkő Jánosé, aki Alibunárnál megsebesült.

- Emlékszem rá. Él még?

- Haldoklik. Ebben a dologban jöttem éppen.

- Mit akar? Csak röviden.

- Kérem ássan, katona urak, a fiam nagy kínba van, mer a németet tudja Földváron. Aszongya, nem tud nyugodtan meghalni, nem tud békén pihenni a földvári temetőben, ha a község német kézben van. Nem szabad föld az... nem magyar föld, amíg ellenség zászlaja van a tornyon...

Benkő bácsi hallgatott egy darabig, aztán folytatta:

- Pedig én otthon akarom eltemetni. Oda, a nagyapja, kis testvérei mellé... ahun tavasszal olyan szépen virágzik az akác, ahová a magam, meg az anyjukom csontjait is szántam. Hadd legyünk mind együtt a halálba, ahogy az életbe is együtt voltunk.

- Jól van öreg, - felelt Damjanich, - menjen kend haza nyugodtan és mondja meg a fiának: mire a nap fölkel, Földvár újra magyar föld, szabad föld lesz.

*

És Benkő János ágyúdörgés közt halt meg, boldogan, nyugodtan. Még egyszer hallotta a huszárok trombitaszavát, még egyszer hallotta a szuronyrohamra induló harmadik zászlóalj dalát s a menekülő vasasnémetek robogását. A kelő nap a magyar zászlót látta lobogni a tiszaföldvári toronyról. És látta bizonyára a meghalt honvéd is a másvilágról.

És Damjanich ágyúra tétette Benkő János koporsóját és úgy vitette ki a temetőbe... és mikor a fiút leeresztették öreg szülei és kis testvérei mellé, a 3-ik zászlóalj 4-ik százada sorlövessel tisztelgett meghalt bajtársának.

...És azóta ötvenegyszer virágzott sírja fölött az akác... telehintette fehér virággal... és ma kivirágzott az én szívemben az emlékezet és telehintem őt virággal...

Dobpergés

Vidám kelepeléssel, nagy csoportokban repültek a gólyák délfelé, az örökké zöld mezőkre, a mindig fényes és meleg napsugár honába.

Kis szívükben megfér két haza iránt való hűség, két haza iránt való szeretet.

Dél felé masiroz a sáros országúton egy zászlóaljra való honvédfiú s föl-föltekintve a szürke őszi égre, bánatos sóhaj röppen ki kebléből, amikor a gólyatábort meglátja.

Mert az a szabad madár tavasszal újra visszatér ebbe az országba, a kis faluba s elfoglalja fészket a kéményen, de ők talán sohse látják szülőföldjük kedves határát.

Be vannak sorozva osztrák katonának s vonulnak Itália felé.

Elöl egy század svalizsér, hátul egy század svalizsér, oldalt, föltűzött szuronnyal cserepárok haladnak.

A fiúk nem igen társalognak egymással. Valaki az imént a dél felé kékellő hegyekre mutatott s azt mondta: *Az a hegylánc már Ausztria. Egy vizen megyünk át, az a határ.*

Erre a hírre, amely gyorsan végigfut a sorokon, elhalt a beszélgetés. A pipát is kivették a szájukból. Mintha imádkozni készülnének.

- Halt!

Az előlhaladó svalizsérszázad kapitánya adta ki ezt a parancsot. A lovasok leszálltak, hogy átvessék lovukat a hídon.

A határon voltak. Az őszi esőzésektől megdagadt folyó hömpölygött előttük. Jánossy, az első sorban haladó főhadnagy, hátrafordult, végignézett a honvédeken és levette a sipkáját. Magastermetű ember volt, a fiúk mind látták, hogy mit csinál. Egy perc alatt valamennyi födetlen fővel állt ott.

- Mit csinálnak ezek a legények? - kérde a kapitány.

A főhadnagy vállat vont.

- Talán melegük van.

- Mars! - vezényelt a kapitány s ráügetett a hídra.

Jánossy föltette a sipkáját és követte, utána a többiek. Egy pillanat és idegen földet tapostak. A kapitány elvonultatta őket maga előtt s kíváncsian vizsgálta mindegyiknek az arcát. Ő eddig Olaszországban szolgált, a magyar háborúban nem vett részt s inkább kíváncsi részvétellel, mint ellenszenvvel nézte a császár új katonáit.

- Kemény fickók, harcedzett, viharvert legények, - szólt a főhadnagynak s újra a front elé lovagolt.

- Milyen rangja volt önnek a lázadóknál? - szólította meg Jánossyt, aki ütött-kopott tiszti uniformisát viselte.

- Főhadnagy voltam.

- Mondja meg a legényeknek, hogy énekelhetnek, ha kedvük tartja.

Jánossy hátrafordult.

- Fiúk, egy búcsúdalt.

A következő percben végigharsant a síkon:

*Mi füstölög ott a síkon, távolba,
Talán biz az édesanyám kunyhója.
Messze jártam, másutt is volt jó dolgom,
Hej, de szívem csak azt mondja jobb otthon.*

A kapitány figyelmesen hallgatta.

- Ez nagyon szomorú. Valami vígabbat.

Jánossy merően nézett a kapitány szemébe s felelt:

- A vígabbat elfelejtettük.

A főhadnagy közbeszól:

- Herr Rittmeister, ne biztassa őket, mert majd valami rebellis nótára gyujtanak.

...Estefelé szakadó esőben valami jól rendezett, szépen világított, kitünően kövezett, kisebb osztrák városba érkeztek. A platzkommandó előtt glédába álltak és várták a beszállásolást. A lakosság nagy tömegekben gyült össze és bámulta a kopott vitézeket, akik másfél esztendeig dacoltak a császárral, megfutamították a nagyhírű hadvezéreket, Windischgrätzet és Jellasicht s még a fehér cár írtó hadai ellen is hónapokig védték magukat. Az asszonyok sajnálkoztak azon, hogy milyen fiatalok, milyen rongyosak és hogy fázhathatnak! Végre jött a platzkommandant, végignézte őket s elrendelte, hogy vigyék a legényeket a mondursmagazinba s azonnal bujtassák a császár kabátjába. Kert euch! Mars!

Keserű, komoly jelenet volt ez.

Megválni a dicsőséges rongyoktól, melyet viseltek; az egyik Isaszegnél, a másik Nagy-Sallónál, a harmadik Branyiskónál. Megválni a dicsőséges honvédgúnyától, s fölvenni a haza leigázóinak uniformisát, ez nagy szenvedés volt nekik.

- Eh, a bőrünket lehúzzhatják, de az ő bőrükben is magyarok maradunk, - kiáltott Pongrácz, a volt vörössapkás hadnagy.

- Igazad van, - felelt Jánossy, - a szívünket nem téphetik ki s ez a fő.

Borbás, egy tejfelesszájú diákgyerek, aki az arcán egy kozák kardvágását viselte (emlékül a debreceni csatából), teljes osztrák uniformisában fölemelkedett és keserűen szólt:

- Lesz még a kutyára dér!

Hej, de nagyon optimista mondás volt ez akkor, 1849 őszén!

Aztán elvitték őket valami ronda barakkokba meghálni.

Hajnaltól pedig masíroztak tovább. Most már dobpergéssel haladtak és lépést kellett tartaniok. Így vonultak be estenden a szép Laibach városába. Kivont kardok, szuronyok közt érkeztek, hát nagy tömeg gyült össze a csodájukra.

De csak éppen keresztülmentek a városon, föl a Schlossberg várába. Itt egy nagy udvarra néző elsőemeleti teremben elhelyezték őket. Innen kimozdulni nem volt szabad. A folyosók, udvarok tele voltak fegyveres örökkel.

Délután megszólította Szabó, egy gyöngye, vészna parasztfiú Borbást:

- Káplár úr, írnék az édesanyámnak, ha szíveskedne...

- Mit, fiam?

- Megírni a levelet.

- De hogy küldöd el?

- Van két forintom, egy cserepár megígérte, hogy azért fölteszi a póstára.

- Jó, akkor megírom.

- Nagy öröme lesz a szegénynek. Öreg is, beteg is, szegény is, én vagyok az egyetlen fia, aztán azt se tudja, élek-e, vagy meghaltam...

- No, majd megvigasztaljuk. Csak gondolkozzál a levélen, aztán majd én megírom szépen.

Este lett, a nagy teremben meggyújtottak két szál gyertyát, aztán kiosztották a prófuntot. Aztán köpenyébe takarózva mindenki végighevert a pricszen.

Hajnalban Jánossy fölugrott. Tompa dobpergés hallatszott az udvarról. Sokan fölemelkedtek a zajra.

- Ez kivégzés, - szólt félhangosan Jánossy.

- Talán magyart végeznek ki! - szólt Pongrácz.

Az ablakhoz rohantak. A születő hajnal fénye derengett az udvaron. Tompa dobpergéssel, feltűzött szuronnyal egy karré haladt, közepén egy honvédatillás láncravert alak, mellette a pap. Jánossy föltépte az ablakot.

- Isten veled, bajtárs! Imádkozni fogunk érted, mi rab magyarok!

A lánc megcsörrent, az elítélt feljük tárta karjait.

- Isten veletek! Éjen a haza! - felelt vissza. - Éljen a haza! - kiáltott vissza az ablakból száz torok.

- Stark trommeln! - vezényelt az őrnagy.

Negyven dob perdült meg egyszerre, irtóztató dübörgéssel, de Jánossy hangja túlkiáltotta:

- Térdelj! Imához!

Az exekúció elhaladt. A honvédek még akkor is térdeltek, amikor az őrség berohant. Jánossyt megvasalva azonnal elvitték, a többi az udvarra parancsolták.

- Mi vár ránk? - suttogá Borbás.

- Tizedelés, - felelt hidegen Pongrácz.

Dacos némasággal állt ott a magyar, amikor kiolvasták és oldalt állították a tizedikeket. S akkor jött a parancs, hogy vesszőt fognak futni.

Barbár büntetés volt ez!

Az áldozatokat elvitték, s délfelé kerültek vissza, egymást támogatva, vérevesztetten, sápadtan. Legalább ezer vesszőcsapást kapott mindegyikük. Legjobban odavolt a kis Szabó. De Borbás és Pongrácz megmosták sebeit, bekenték valami zsírral, melyet egy jószívű cserepártól kaptak s hozattak neki titokban a kantinból jó ebédet. Ebéd után az ép bajtársak durva katonaköpenyegekből puha ágyat terítettek a pricsre s így, jól betakarva elaludt. De csakhamar láza támadt, fölébredt és vizet kért.

- Káplár úr, - szólt halkan Borbáshoz, - nem felejtette el a levelet?

- Nem.
- Most tán megírhatná.
- Ugyan mit írk mostani szomorú állapotodban?
- Majd én mondom, csak tessék írni.

Borbás tollat fogott s írta, amint következik:

Kedves anyám!

Bocsássa meg, hogy régóta nem értesítettem sorsomról, mert annyi dolgom volt, hogy nem értem rá, egy napot se töltöttem soha egy helyen, mindig ide-oda járkáltunk az országban. Azt már tán hallotta, hogy mi letettük a fegyvert, így hát vége van a háborúnak, mert elárultak bennünket. De a német aszongya, hogy mink olyan jó katonák vagyunk, hogy nem ereszt el, neki is szolgáljunk. Így hát most jó dolgunk van, eszünk, iszunk, söprünk, súrolunk s olyan országba megyünk, ahol örökké nyár van és a kenyér a fán terem...

(A fiú nyöszörgött és kérte, hogy fordítsák oldalt. Nagyon sajogtak a sebei. Fölhajtott egy pohár vizet és diktált tovább.)

...Ne féltsen hát engem édes szülőanyám, mert én olyan egészséges vagyok, mint a makk, most már túl vagyok minden veszedelmen, a német se bánik velem rosszul... esztendőre látjuk egymást... tán hamarább is...

(A fiú halálsápadt lett s el kellett hallgatnia. A vérvesztés elgyöngítette. Intett Borbásnak, hogy majd később. Adtak neki egy kis pálinkát, mire elszunnyadt. Borbás odahajolt hozzá, megsímogatta forró homlokát. Aztán elfordult s a szemében egy könny csillogott.)

Történetek egy kis faluból

A multak ködéből egy régi jó öreg barátom bukkanik föl, hogy boldog új évet kívánjon.

Egy kis cserhádi faluban találkoztunk először, olyan faluban, melynek még vasúti állomása se volt. Kies és kicsi völgyön vékonyszerű patak futott végig, a patak két oldalán állt a falu, melynek két kiemelkedő csúcsa volt, az egyikén állott a vaskakasos református templom, a másikon a szélmalom. Ebben a faluban volt ő kántortanító, ott lakott a templom mellett, valamint én is, mert én meg a református parókia vendége voltam, - ott lakván a menyasszonyom.

Ösmertem én ennek a falunak apraja-nagyját, mesemondó öregasszonyait, híres verekedő legényeit, nótás leányait. Nem egy estét töltöttem lakodalmak alkalmával a parasztházaknál, csöndesen elbeszélgetve az öreg emberekkel a világ sorsáról. Ők a kis faluról, én a nagy világról. Éreztem rajtuk a föld szagát; arcukon láttam a nap barnaságát; mozdulataikban azt a szegletességet, mely a szabadban élő emberek sajátsága, akik társasághoz lévén szokva, zárt helyen nem jól, szűken érzik magukat, mint a ketrecbe zárt oroszlán.

Fényes úri multságokon sokszor untam magamat: parasztemberek közt soha. Mert a civilizáció rontja az embereket, s mikor a néppel érintkezem, romlatlan milliók érzelm- és gondolatvilágával vagyok összeköttetésben.

A kántortanító sokszor csudálkozott a mi jóízű beszélgetésünkön. Ő neki elég baja volt a gyerekekkel, a felnőttekkel már nem volt kedve foglalkozni.

Érdekes, mikor egy kis falu öregebb emberei elkezdenek emlékezni az általuk belátható multra. A 48-at természetesen mindenki tudja közülük. Sokan elmentek honvédnek, s mind vissza is tértek, csonkán, bénán, de visszatértek.

A falu közepén, a domboldalon, van egy szép úri lak, mellette nagy angol kert: ebben lakik a gazdag földesúr, akinek hajdan a falu laktói jobbágysai voltak. Most fehérhajú, visszavonult, csöndes öreg ember. 48-ban ő is elment honvédnek a legényekkel. Mert az ő apja csinálta a mozgalmat a faluban, ő egyszülött fiát is a háborúba küldte. Még osztrák katonának is besorozták, s Triesztben feküdt garnizonban.

Azt is nem egyszer hallottam, hogy retiráltak erre a tápió-bicskei csata után a németek. Falubeliek hallották a nagy ágyúzást, s fölmentek a szélmalomdombra. Úgy látták aztán a falu határában végigvonulni az osztrákot, de be nem jött. Másnap már magyar huszárok patroliroztak át a falun, akiket jól megittattak borral s elláttak szalonnával. Nem tudtam én a meséből egyetlen hőstettet vagy csak egy kis szerény dicsekvést is kihúzni.

Lehet, hogy legendás dolgokban vettek részt, lehet, hogy tán már megúnták vagy elfelejtették az eseményeket. De én harapófogóval is alig tudtam kihúzni belőlük valamit. A földesúr, Kálmán bácsi beszélt néha egyet-mást, amikor kertjében sétálgattunk.

- Ne csodáld, öcsém, ha elhallgattunk a régi harcos időről. Nagyon rosszul áll az ilyen vén, tehetetlen embereknek, akik egy szalmaszálat se tudnak már keresztbefektetni, a haditetteikkel való kérdés. Azután olyan régen volt, akik körülöttünk élnek, dolgoznak, az újkor szülöttei, meg se értenek bennünket. Én voltam egypár ütközetben, de igazán nem emlékszem semmire. Azt tudom, hogy az isaszegi csata napján foglyokat őriztem, s a horvát és német katonák összeverekedtek és nekünk közjük kellett lőni, hogy lecsillapodjanak. Azt is tudom, hogy amikor Pestet újra elfoglaltuk, én egy Singer nevű zsidó vargánál voltam beszállásolva, aki olyan fényes lakomát rendezett magam és két honvédtársam tiszteletére, hogy öt napra el-

rontottam koplaláshoz szokott gyomromat. Álltam őrt Kossuth lakása előtt és Görgey főhadiszállásán. Kenyereskocsikat kísértem Vácig, ahol egy öreg asszonytól, akinek a fia velem szolgált s akiről neki jó híreket hoztam, egy ezüstforintot kaptam ajándékba. Aztán a nagysallói ütközet után kétszáz elfogott osztrák gránátost kísértem le Pestre. Ezek az én élményeim. Ezekből bizony te nem igen fogsz regényeket csinálni.

- Valami Lantay-fiút említett Kálmán bácsi...

- Igen, ő velem együtt volt besorozva cserepárnak. Gazdag régi nemesi családból származott... Fene egy legény volt...

- Mit tett?

- Sok mindenféle bolondságot... Egyszer egy új hadnagy megkérdezte tőle, hogy hívják?

- Edmund von Lantay.

- Mit *von*, - kiáltott a hadnagy, - egy ilyen komisz közlegénynek nem szabad a *von*-t használni. Elég lesz Edmund Lantay.

A fiu kipirult és visszafelelt:

- Jegyezze meg uraságod, hogy az én őseim már akkor nemes emberek voltak, amikor még osztrák nem is volt a világon.

A hadnagy rögtön vasraverette Lantayt, s két hónapra becsukták. Mikor kiszabadult, rendszeres, de ravasz hadjáratot kezdett a tisztikar ellen. Összeszedte a besorozott volt honvédeket és abban a közönséges komisz mundérban a város legelső kávéházába, kocsmájába, cukrászboltjába vitte őket, ahová a tisztek jártak s ott likőröztek, pezsgőztek, a szegényes gázsijukból nagynehezen éldegélő szubalternus tisztek nagy bosszuságára. Végre a közlegényeket direkt eltiltották a nyilvános helyek látogatásától, Lantayt pedig újra becsukták.

Így mulattunk mi egykor Trieszt városában.

A mi lengyelünk

Úgy tatom, hogy ma már minden valamirevaló írónak van egy lengyele, van Jókainak, van Mikszáthnak; s minthogy én magamat valamirevaló írónak tartom, ezennel én is kirukkolok az én lengyelemmel, nehogy az unokáimat azzal csúfolják, hogy miféle író lehetett a ti nagyapátok, akinek még csak lengyele se volt?

Az első lengyel (nem szoktam dicsekedni, de nekem több van mint másnak) indirekt lengyel volt, kinek esete jóval születésem előtt történt, s kinek alakja szájhagyomány útján szállt rám.

Egy őszi estén, az ötvenes évek legelején, - meséli a szájhagyomány, - begördül apám udvarára egy kocsi, s leszáll belőle egyik barátja, valami teljesen idegen emberrel.

Az idegen alacsony, himlőhelyes, gyér szőkeszakállú fiatalember volt. Mikor apám szobájában maguk maradtak, a birtokos megmondta, hogy az egy lengyel, aki Visocki légiójában küzdött, s miután mindeddig nem tudott külföldre menekülni, a magyar családok rejtegetik.

Apám nem nagyon örült a vendégnek. Már negyvenkilencben, a világosi katasztrófa és a komáromi kapituláció után megkóstolta, mit tesz bujdosókat rejtegetni, zsandárlóhoz kötve, sáros úton trappolni az osztrák hatóság elé. Pedig már akkor négy apró gyerek szája tátogott az asztal körül életért, mint a verébfiókoké a fészek pereme körül. De hát a szerencsétlennek e pillanatban nem volt hová mennie, a másik birtokosnál való tartózkodását már elárulták, s oda minden percben megérkezhetett a zsandár. Így hát, ha nem örült is, de elfogadta a szerencsétlent.

Olyan szobát adott neki, melyből egyrészt kiugorhatott az ablakon a kertbe, másrészt lépcsőn fölmehetett a padlásra, onnan kijuthatott a tetőre, onnan pedig átugorhatott a szomszédház udvarára.

Erre az apám mind beoktatta a lengyelt, mielőtt a szobájába elhelyezte. Adott még neki egy öltözet ruhát, egy pár magasszárú bagariacsizmát, egy pár jó huszárpisztolyt, egy tarisznyát, melybe minden este friss kenyeret és szalonnát tettek, hogyha hirtelen ugrik, magával vihesse, s ne vesszen éhen az erdőn.

Akkor megmondta neki, hogy ne jöjjön ki a szobájából soha, csak ha ő hívja, vacsorát vitt be s rázárta az ajtót.

Másnap a lengyel kijelentette apámnak, hogy ő nagyon únja magát, s küldjék be legalább a gyerekeket, hadd játsszék velük. A gyerekek be is mentek, s majdnem délig bent voltak.

- Hát mit játszottatok?

- A bácsi oly szépeket mesélt.

Délután újra bementek az apróságok, még anyám is örült, hogy ilyen jó pajtásra akadtak s nem lábatlankodnak neki. Estefelé, miután már a gyerekek kijöttek, a lengyel kérte az apámat. Képzeltetik bámulatát, mikor a lengyel eléje tart egy képet - a négy gyerek akvarellbe lefestve, pompásan, élethíven.

- Tegye el uram, emlékül. Ne mondja, hogy hálátlan vagyok jószágáért, mellyel tán szabadságát s családját mindennapi kenyerét kockáztatja.

Második nap leföstyötte az édesanyámat, harmadik nap az édesapámat, s a képek szép sorjában ott ékeskedtek a vizitszoba falán, s bizony ezek voltak a ház legszebb képei.

Ötödik nap éjjel az a földbirtokos, aki a lengyelt oda hozta, kopogtatta meg apám ablakát, s beszólt:

- Te, nálam már tegnap kutattak s azt hallottam, nyomon vannak. Lehet, hogy még az éjjel ide érnek. Hová tesszük a lengyelt?

Apám gyorsan felöltözködött s kiment. A birtokos már ott állt a tornác előtt, párolgó lovát (ugyancsak megkergette!) kantárszáron fogva. Egy darabig tanakodtak. Végre az apám megszólalt:

- Most hirtelenében talán legjobb lesz, ha a szőlőmbe megy. Ott a présházban ellakhatik, míg jobbat nem találunk.

- Helyes. Nyitva van a pajtáskert hátsó kapuja?

- Nyitva.

- Isten áldjon meg. A kertek alatt s aztán az erdőbe megyek vissza, hátha az úton szembejönnek már a zsandárok.

Ezzel eltűnt. Apám rögtön felköltöttre, felöltöztette jól a lengyelt (ki tudja, mikor jut újra ruhához!), aztán elvezette az istállók felé.

- Te, Ferkó, - így szólt be.

- Parancs, tekintetes úr? - felelt vissza, egy hang, s a béresgazda jelent meg.

- Ezt az urat elvezeted a szőlőbe, s ott hagyod a présházba. Aztán haza jössz rögtön.

- Igenis, értem.

Apám megmagyarázta a lengyelnek az öregbéres mostani szerepét s megnyugtatta, hogy teljesen megbízhatik benne. Figyelmeztette, hogy nappal ne jöjjön elő a pincéből, azzal megölelték, megcsókolták egymást, s a lengyel eltűnt a homályban a gazdával.

Apám visszatért a házba, pipára gyújtott, s az utcára szolgáló ablak elé ült, az öreg feketebőrös karosszékbe, melyben már a nagyapám, a dédapám is gondolkozott a világ mulandóságáról s a pénz makacs távolmaradásáról.

Késő éjjel, tán már hajnal felé is járhatott, lódobogást hall. Nyugton marad, megvárta, míg megzörgették a kaput. Ekkor kiszólt az ablakon:

- Ki az?

- Zsandárszakasz.

- Mi tetszik?

- Egy lengyel bujdosót keresünk.

- Itt nincs semmiféle lengyel bujdosó.

- Azt majd megnézzük magunk.

- Tessék.

Még egy kicsit szítta a pipáját (szimulálta az öltözködést), aztán gyertyát gyújtott s kiment. A zsandárok azalatt már kinyitották a kaput, s a tornác előtt álltak.

Valamennyi leszállt a lóról, s a káplár minden ablak elé egy legényt állított fölhúzott pisztollyal.

A hadnagy kivont karddal apám elé lépett.

- Fogjon gyertyát s menjen előre. Két ember itt marad az ajtóban. Majd magam kutatom ki a lakást.

Először is a vizitszobába mentek. A hadnagy letette a kardját az asztalra és szólt:

- Önnél egy Stravnicki nevű lengyel van.

- Nincs.

- Akkor már megugrott.

Apám nem felelt.

- Beszéljen egészen őszintén, úgyis tudok mindent. Ezeket a képeket ő festette.

S a lengyelnek a falon függő képeire mutatott.

Apám meglepetve nézett az ifjú katonára. A hadnagy folytatta:

- Az öné a nyolcadik család, amelynél ezeket a képeket megtalálom. Ebből tudom, hogy a lengyel ott járt. Tehát itt is volt?

- Volt.

- S hol van most?

- Mit tudom én? Elbujdosott az éjszakában. Fut valahol a mezőn, vagy tán beleesett valami gödörbe, kitorpte a karját s néma kínjában harapja a földet. Tessék utána menni, hadnagy úr, ez az ön kötelessége. Hallgatni, el nem árulni semmit: ez meg az én kötelességem.

Az ifjú arca elpirult.

- Ne tessék rám haragudni, én kötelességemet teljesítem.

- Tudom. Tessék kikutatni a lakást. De becsületszavamra mondom, hogy a lengyel már elmenekült.

- Köszönöm, megyek tovább. S jegyezze meg magának Seeburg zsandárhadnagyot, akinek az öccse két év előtt elesett Magyarország ügyéért, mint a bécsi halálfejes légión vitéze.

Apám melegen megszorította az ifjú katona kezét.

- Az Isten áldja meg, hadnagy úr.

- Én kergetem, s ha lehet, elfogom azt a lengyelt, de önök, kik rejtegetik nyugodtak lehetnek: én nem fogok komiszkodni senkivel.

Sarkon fordult s elment.

*

Ez a története a mi lengyelünknek. *Indirekt*, mert magam nem ismertem személyesen, csupán a családi legendából.

Bőr János

Nem írok én róla se vidám, se szomorú történetet, de lesz neki egy jeles tulajdonsága: igaz. Megérdemli ennél fogva, hogy figyelemmel olvassák.

A hőse egy debreceni civis, de a történetet nem Debrecenben hallottam, pedig sokat megfordulok ott. Egy jó barátom mesélte el s mikor befejezte, könnytől csillogó szemmel néztünk egymásra. Pedig a történet, mint mondtam, nem szomorú, de van benne valami magasztos, lélekemelő.

Nem cifrázom, hanem elmesélem úgy, ahogy hallottam. S ha valami bánt, csupán az, hogy rongyból készült papírosra kell írnom, nem pedig márványba vésnem.

1849 augusztus másodikán volt a debreceni csata, Nagy Sándor generális hadteste s ötször akkora orosz sereg között. A magyarok vitézül verekedtek, ameddig bírták, de végre a városon keresztül harcolva, visszavonultak. Az orosz lovasság utánuk.

A honvédek meg-megálltak s egy sortüzet bocsátottak vissza az ellenségre, hogy az üldözés lassubbodjék, s ők egy kis egérutat nyerjenek. Egy ilyen golyóváltás alkalmával történhetett, hogy miközben az oroszok visszarebbentek, egy tiszt átlőtt vállal leesett a lóról s keserves nyögések közt fetrengett a földön.

A kapujából látta ezt Bőr János debreceni gazda, látta azt is, hogy a tiszt integetett neki, s a szenvedés nemzetközi nyelvén megértette, hogy a sebesült tőle segítséget esd. Habozás nélkül odament, fölvette erős karjaiba s bevitte a házába.

De még le se tette, ott termettek a poros, dühös, puskaporfüstös honvédek s a tisztet agyon akarták löni.

De Bőr János fölkapta az öreg fejszét, az ajtóba állt s így szólt:

- Akit én a házamba fogadtam, az az én vendégem. Mint magyar ember nem engedhetem meg, hogy a hajaszála is meggörbüljön. Az ellen pedig mint magyar ember és keresztény ember egyaránt protestálok, hogy a magával tehetetlen sebesültet bántalmazni merjék. Még pedig fejszével protestálok.

Nem tudom, mert arról nem értesültem, hogy az izgatott harcfiakra melyik argumentum hatott. Denikve otthagyták Bőr Jánost a sebesült muszkájával együtt s tova siettek.

A tiszt mindent látott onnan belülről s mikor a gazda belépett, hogy sebét friss vízzel megmossa, köszönetet rebegve nyújtotta felé ép balkezét.

Mikorra a tisztet levetkőztette, úgy ahogy a sebét is bekötözte, inni is adott a nyavalyásnak, a feje alját is megigazította, a harc elvonult s a város lecsöndesedett. Ekkor a tiszt balkézzel egy cédulát írt, átadta neki, hogy azzal menjen a vezénylő tábornok lakására s majd rendbe jön minden.

A nagy, kéttornyú templom előtt egy teljes gyalogezred állt, előtte a rezesbanda, amely tele tüdővel fújta egymásután két császárnak a himnuszát - és egy nemzetnek a halálát. Bőr János uram nekitámaszkodott a városház oszlopának, szemére húzta kalapját s csak úgy alóla nézett a villogó sisakok, fegyverek ezreire, a pogányok seregeire. Én jó Istenem, hogy mertek azok a gyerekhonvédek ezekkel a szakállas pusztai farkasokkal szembeszállni!

Jöttek a tiszturak a városházára, az az aranygalléros ott legelől bizonyosan a főfő-generális. Bör János uram eléje lép, úgy ahogy dukál, nem éppen dacosan, de nem is alázatosan, köszön neki s a papirost a kezébe adja.

A tábornok megáll, elolvassa, arcán meglepetés látszik, hátrafordul, beszél valamit a tiszteteknek, mind élénk fölkiáltásokat hallatnak, s ekkor előlép egy osztrák tiszt (az uniformisát már ismeri Bör gazda, mert voltak ilyen foglyok Debrecenben) s magyarul így szól:

- Hol van az az orosz tiszt megsebesülve?
- A jobb válla van keresztüllőve.
- Tudja-e kend, hogy ki az?
- Honnan tudjam, mikor nem értek a nyelvén.
- Az bizony egy valóságos Dolgorucki herceg.
- Herceg? Már én arról se tehetek.

Pár perc múlva Bör János uram vezetése alatt két orvos, az osztrák tiszt s egy szakasz katona indult a sebesülthöz. Nagyúr lehet, gondolá az öreg, hogy ilyen ceremóniával mennek a segítségére. Hogy elbámul majd az anyjuk, ha ezzel a sok cifra néppel a portára bevonulunk.

Az orvosok azonnal a seb kikutatásához fogtak, s szerencsésen ki is vájták valahonnan a golyót s utána annak orvosi rendje és módja szerint bekötözték a sebet. El is akarták rögtön vinni valami Szent Mihály lován, de a herceg kérte, hogy hagyják ott. A lakás tiszta, az udvar árnyékos, van kert is hozzá, ő ebben a jóleső csöndben marad egypár napig s akkor maga fog jelentkezni. Csak azt kívánja, hogy őrség maradjon a háznál.

Úgy is lett. A fiatal sebesült ott maradt Bör János uram házánál, s naponta fogadta a tisztek egész tömegének látogatását. Az udvarban egy káplár vezetése alatt hat ember tanyázott, egy közölök éjjel-nappal a kapu előtt járkált föl s alá. A sebesült a generális konyhájáról kosztolt, a legénység is valami katonai kantinből hozta magának a menázsit, nem volt velük semmi baj. Sőt fölsöpörték mindennap az udvart, föl is locsolták, kapáltak és öntöztek a kertben, illedelmes, jó fiúk voltak ezek a híres kutyafejű tatárok. Főzött is egyszer nekik Bör Jánosné nemzetes asszony vagy négy rőf debreceni kolbászt s ugyancsak elcsodálkozott rajta, hogy ezt a muszkák nyers uborkával ették. De még jobban elcsodálkozott azon, hogy nem lett tőle semmi bajuk.

Ötödik nap Dolgorucki herceg fölkelt az ágyból s elhivatott egy tolmácsot, hogy a háziaktól búcsút vegyen.

- Arról van szó, Bör gazda, hogy mit kíván az öt napért?
- Miféle öt napért?
- Amit a herceg itt töltött magánál.
- Csak nem fizettetek a vendégemmel? Mondja meg neki, hogy ez nálunk nem szokás. Ki-szólának a városból, ha megtenném.

A tolmács megmagyarázta a hercegnek.

- De maga az életemet is megmentette, - felelt elcsodálkozva az orosz.

Bör uram rántott egyet a vállán.

- Minek tartana engem az úr, ha azért pénzt számítanék föl?

Az orosz meghatottan nyujtotta ép balkezét a civis felé. Ezt már elfogadta, meg is szorította a gazda.

- De az aranyórámat láncostól csak elfogadja?

- Nem lehet, - felelt az öreg elborult arccal, - mert az úr mégis csak katonája annak az ellenséges hatalomnak, mely ezt a nyomorult országot elgázolta. Tartson meg szíves emlékében, az Isten áldja meg.

Az oroszok elvonultak, jöttek a németek... rémuralom borult az országra.

Vagy két esztendő múlva, egy napon a *bezirkerhez*, vagy nem tudom miféle állathoz citálták Bör János uramat.

- Maga az a Bör János, aki 1849 augusztus 2-dikán megmentette Dolgorucki herceget, Miklós cár ő felsége főhadsegédének a fiát?

- Én nem tudom, ki ija-fia volt, csak annyit tudok, hogy herceg volt és sebesült volt. Ott feküdt a házámnál öt napig.

- Dolgorucki herceg kérésére a mi kegyelmes császáruk kegyeskedett kendnek emberbaráti cselekedetért egy érdemrendet adományozni.

- Micsodát?

- Érdemrendet, melyet holnap délelőtt nyilvánosan és ünnepélyesen a mellére tűzünk.

- Nagyon köszönöm, de én nem leszek jelen.

Általános hüledezés támadt.

- Micsoda beszéd ez?

- Én oroszoknak és nem németeknek tettem szolgálatot, ha tettem. De nem is tettem. Én csak felebaráti kötelességemet teljesítettem. Nekem ezért földi jutalom nem jár. Az oroszoktól sem fogadtam el, mért fogadjam el a némettől. Minden jót kívánok.

Ezzel kifelé indult. De az ajtóban hirtelen megállt. Alakja már nem volt olyan merev, mikor visszavonult. A hangja pedig éppen alázatos volt, mikor megszólalt.

- Azt tetszett mondani, hogy a császár ő felsége akar megjutalmazni?

- Azt.

- Hát eszerint a császár ő felsége kegyes jóindulattal viseltetik irántam?

- Biztosra veheti.

- Hátha én valami mást kérnék tőle, megadná?

- Lehet.

- Hát akkor kérek. Tekintetes úr, vegye eszébe az én nagy kérésemet.

- Mi az? Beszéljen.

- Tekintetes úr, a mi áldott jó papunk, Könyves Tóth Mihály, nehéz rabságban sínylődik, Jozefstadt városában... Szíveskedjék a császár ő felségéhez fölterjeszteni alázatos kérésemet, hogy tessék a papunkat szabadon bocsátani. Nem kérek én semmit a világon csak ezt.

A tisztviselő csak ennyit felelt:

- Elmehet.

Nehéz szívvel fordult ki a szobából Bőr János uram, de a folyosón megállt. Gondolkodott. Végre visszafordult, s bement a bezirkerhez.

- Tekintetes úr! Utoljára próbálok valamit kérni. Engedjék meg néhányunknak, debreceni öreg polgároknak, hogy elmenjünk Jozefstadtba s husvétkor Könyves Tóth Mihály nagytiszteletű úr szolgáltassa nekünk az úrvacsorát.

...Ezt megengedték. Bőr János uram és néhány polgár elutazott Jozefstadtba. Vittek magukkal sesztakerti bort, debreceni kenyeret; a debreceni nagytemplom kelyhét; K. Tóth Mihály uram palástját...

...És Könyves Tóth Mihály uram a debrecenieken kívül háromszáz rab magyarnak felekezeti különbség nélkül isteni tiszteletet tartott és kiszolgáltatta az Úrvacsorát Jozefstadtban, az Úrnak 1851-ik esztendejében... de jó maga még ezután is öt esztendeig zörgette a fekete osztrák rabbilincset.

.oOo.